

ISSN: 2791-9811

TÜRKBITİG

Kültür Araştırmaları Dergisi
J o u r n a l o f C u l t u r a l S t u d i e s

Prof. Dr. Eyüp AKMAN

Doç. Dr. şafak ÖZTÜRK AYNAL

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Murat YILDIRIM

Arş. Gör. Mehmet ESENDEMİR

Mahmut Esad KIRAÇ

Muharrem KAPLAN

Dilek ÇAYCI

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 1

Haziran/June 2023

TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi

TURKBITIG Journal of Cultural Studies

ISSN: 2791-9811

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 1

(Haziran/June, 2023)

İmtiyaz Sahibi- Editör-Yazı İşleri Sorumlusu-Yayıncı
(Owner-Editor-Editorial-Publisher)

Doç. Dr. Sagıp ATLI

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA, (Kazan Federal University-Kazan/TATARİSTAN)

Prof. Dr. Ayşe İLKER (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Edith Gülçin AMBROS (University of Vienna-Viyana/AVUSTURYA)

Prof. Dr. Halil Altay GÖDE (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Sulayman Turduyevič KAYIPOV (Sincan Pedagoji Üniversitesi/ÇİN)

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Hatice Harika DURGUN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Kuanyshbek KENZHALIN, (L.N. Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi-Astana/
KAZAKİSTAN)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Sağıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi-Taşkent/ÖZBEKİSTAN)

Danışma Kurulu/Advisor Board

Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ali ÇELİK (Emekli Öğretim Üyesi-Trabzon/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Osmaniye/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi-Elâzığ/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Eyüp AKMAN (Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli Öğretim Üyesi-İzmir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet EROL (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ (Hitit Üniversitesi-Çorum/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Emekli Öğretim Üyesi-Konya/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)

Prof. Dr. Şaban DOĞAN (Kâtip Çelebi Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyonkarahisar/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ergün ACAR (Sinop Üniversitesi-Sinop/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Erhan ÇAPRAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ (Bartın Üniversitesi-Bartın/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Kamile ÇETİN (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mustafa DUMAN (Uşak Üniversitesi-Uşak/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Özlem NEMUTLU (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR (Ege Üniversitesi-İzmir/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Serpil ERSÖZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gürol PEHLİVAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi-Burdur/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi İ. Murat YILDIRIM (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZÇELİK (Emekli Öğretim Üyesi-Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÇANDIR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Umay ÇAKIR (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
(Ö.31.05.2022)
Dr. Öğr. Üyesi Yasin KARADENİZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Dr. Hatice GÜNDOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Dr. Alev ÖZTÜRK MERDİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir/TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Davut ŞAHİN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)
Arş. Gör. Haluk DOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa/TÜRKİYE)

Redaksiyon & Teknik Sorumlu
(Edition and Technical Responsible)

Burhan SAĞLAM

Yabancı Dil Danışmanı
(Foreign Language Advisor)

Tarık Terzi

İletişim/Contact

turkbitigdergisi@gmail.com

www.turkbitigdergisi.com

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi

Yunusemre/MANİSA

TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi, Aralık 2021 yılında yayın hayatına başlayan ve altı aylık periyotlar hâlinde yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan **hakemli bilimsel** bir e-dergidir. TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'nde

yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise TÜRKBITİG Kùltür Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Editör ve Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamama hakkına sahiptir.

Tarandığı İndeksler

İndeks Adı	İndeksin Linki
	https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e5h&jid=MYA6&lang=tr&site=ehost-live
	https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=journal-page&journal-id=2809
	https://www.citefactor.org/journal/index/28665#.Ydnn78IBzIU
	http://esjindex.org/search.php?id=5548
	https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/dergi/turkbitig-kultur-arast-rmalar-dergisi/1020
	http://olddrji.lbp.world/Search.aspx?J=T%c3%9cRKB%c4%b0T%c4%b0G%20K%c3%bclt%c3%bcr%20Ara%c5%9ft%c4%blrmalar%c4%b1%20Dergisi&S=0
	https://europub.co.uk/journals/turkbitig-kultur-arastirmalari-dergisiturkbitig-journal-of-cultural-studies-J-29242
	https://journal-index.org/index.php/asi/article/view/11624
	http://www.sindexs.org/JournalList.aspx?ID=8060

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- Prof. Dr. Eyüp AKMAN**1
Kastamonulu Âşık Meydânî Hakkında Yeni Bilgiler ve Yayınlanmamış Bir Destanı
New Information About Kastamonulu Âşık Meydânî and An Unpublished Epic
- Dr. Öğr. Üyesi İrfan Murat YILDIRIM**9
Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin Hikâyelerinde Azerbaycan'ın Toplumsal Hayatı
Azerbaijan's Social Life in The Stories of Yusuf Vezir Cemenzeminli
- Dilek ÇAYCI-Doç. Dr. Şafak ÖZTÜRK AYNAL**27
2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında Kullanılan Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın 21. Yüzyıl Becerileriyle Uyumunun İncelenmesi
Examination of the Compatibility of the Ministry of National Education Publications 6th Grade Turkish Textbook Used in 2022-2023 Academic Year with 21st Century Skills
- Arş. Gör. Mehmet ESENDEMİR**50
Modern Özne Temsili Olarak Don Kişot
Don Quixote as a Modern Subject Representative
- Mahmut Esad KIRAÇ**62
Yabancı Seyyahların Gözünden Türklerde Misafirperverlik ve Adalet
Hospitality and Fairness of Turkish People According to Foreign Voyagers

Kitap İncelemeleri/Book Reviews

- Muharrem KAPLAN**71
Öğr. Gör. Dr. Asuman GÜRMAN ŞAHİN, Atatürk Dönemi Türk Şiirinde Gurbet 1923-1938, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2022, 303 sayfa, ISBN: 978-625-8375-15-2.

EDİTÖRDEN

TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi'nin Haziran 2023 sayısı ile siz değerli okurlarımızla birlikteyiz. Aralık 2021 yılında ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan dergimiz toplamda dördüncü sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Bilimsel ve etik ilkeler doğrultusunda nitelikli bir akademik yayın organı olmayı amaçlayarak yayın hayatına başlayan TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi, ilk sayısı yayımlandıktan sonra kabul aldığı çeşitli ulusal ve uluslararası indekslerin yanında 2023 yılından itibaren EBSCOHost tarafından da indekslenmeye başlanmıştır.

Dergimizin üçüncü cildinin birinci sayısında hakem değerlendirme süreçleri olumlu sonuçlanan beş araştırma makalesi ve bir kitap tanıtımı olmak üzere altı yazı bulunmaktadır. Bu sayı için dergimize araştırma yazısı gönderen Prof. Dr. Eyüp AKMAN, Doç. Dr. Şafak ÖZTÜRK AYNAL, Dr. Öğr. Üyesi İrfan Murat YILDIRIM, Arş. Gör. Mehmet ESENDEMİR, Mahmut Esad KIRAÇ, Dilek ÇAYCI ve kitap tanıtım yazısıyla katkıda bulunan Muharrem KAPLAN'a teşekkür ederiz.

Yazılarıyla dergimizin bu sayısına katkı sağlayan değerli bilim insanlarına ve yazıları büyük bir titizlikle değerlendiren hakemlere teşekkür ederiz. Bu sayıda yer alan yazıların akademik çalışmalarına katkı sağlaması dileğiyle.

Doç. Dr. Sagıp ATLI

TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi Editörü

**ARAŞTIRMA MAKALELERİ/
RESEARCH ARTICLES**

KASTAMONULU AÇIK MEYDÂNÎ HAKKINDA YEN BLGLER ve YAYINLANMAMIŞ BR DESTANI

New Information About Kastamonulu AŐik Meydânî and An Unpublished Epic

Prof. Dr. Eyüp AKMAN*

Z

Osmanlı coğrafyasında aÇık edebiyatı on yedinci ve on dokuzuncu yüzyılda zirve yapmıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda bu edebiyat mensupları (aÇıklar ve halk Şairleri) divn Őairleriyle boy lŐebilecek seviyeye gelmiŐlerdir. Onlar da tıpkı klasik Şairler gibi medrese tahsili görmüŐ, hatta bazıları (Erzurumlu Emrah) divan tertip etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda aÇıklar saray tarafından da desteklenmiŐtir. Kaynaklarda ve arŐiv belgelerinde bazı aŐıkların maaŐ aldıkları kayıtlıdır. AŐıkların ikamet merkezi bu yüzyılda İstanbul Tavuk Pazarı'dır. Burada barınan ve yetişen nice aÇık Anadolu'ya geçerek aŐıklık sanatını yaymıŐlar ve geliŐtirmiŐlerdir. Bu aÇık ve Şairlerin bir diğer gayesi de Anadolu'da propaganda yapmaktır. Bunlar halka kahramanlık destan ve Şiirleri okuyarak halkı savaŐlara karşı heyecanlandırmaya çalışmışlardır.

On dokuzuncu yüzyılda Kastamonu güçlü aŐıkların yaşadığı ve diğer aÇık ve Şairlerin uğramadan geçemediği bir kültür merkezidir. Bu yüzyılda Kastamonu'da yetişmiş olan iki büyük aÇık vardır. Bunlardan biri Keml diğeri ise Meydânî'dir. Bunlar aynı zamanda Erzurumlu Emrah'ın yetiŐtirmeleridir. Bu makalemizle Meydânî'nin biyografisi arŐiv belgelerinden hareketle yeniden yazılmış ve Şeceresi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Onun daha evvel yayımlanmamış bir destanı da makaleye ilave edilmiştir.

Anahtar kelimeler: AÇık Meydânî, Kastamonu, aÇık edebiyatı, aŐıklık geleneği, destan.

ABSTRACT

The ashik literature reached its peak in the seventeenth and nineteenth centuries in the Ottoman geography. Especially in the nineteenth century, the members of this literature (minstrels and folk poets) came to a level where they could compete with the divan poets. Just like the classical poets, they received a madrasa education, and some of them (Erzurumlu Emrah) even organized divans. In the nineteenth century, the minstrels were also supported by the palace. It was recorded in the sources and archival documents that some minstrels received salaries. The residence center of the minstrels is Istanbul Tavuk Pazarı in this century. Many minstrels who lived and grew up here migrated to Anatolia and spread and developed the art of minstrelsy. Another aim of these minstrels and poets is to make propaganda in Anatolia. They tried to excite the people against wars by reading heroic epics and poems to the people.

In the nineteenth century, Kastamonu was a cultural center where strong minstrels lived and other minstrels and poets could not pass by. There are two great minstrels who grew up in Kastamonu in this century. One of them is Kemal and the other is Meydani. These are also the trainings of Erzurumlu Emrah. In this article, Meydani's biography has been rewritten based on archival documents and his genealogy has been discussed in detail. His previous unpublished epic is also included in the article.

Key words: AÇık Meydan, Kastamonu, ashik literature, minstrel tradition, epic.

* Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Kastamonu/TRKYE, eakman@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6440-1397.

GİRİŞ

Bu makalede Kastamonulu Âşık Hüseyin Meydânî'nin¹ hayatı ve eserleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır. Eldeki belgelerden hareketle, sadece onun nüfus bilgileri ve şeceresi hakkında teferruatlı bilgi verilecektir.

Kastamonulu Âşık Hüseyin Meydânî hakkında ilk yazı, 1930 yılında Talat Mümtaz tarafından yazılmıştır. Bu yazıya göre Meydânî hicrî 1230 yılında doğmuş ve genç yaşında İstanbul başta olmak üzere seyahatlere çıkmıştır. İstanbul'da âşıkların buluşma ve ikamet yeri olan Tavuk Pazarı'nda Âşık Dertli'nin başkanlık ettiği saz meclislerinde bulunmuş ve sultan Abdülaziz'in sarayında âşıklar meclisinde onun meydânîliğini almıştır (Yaman, 1930: 140). Sözü geçen makalede, Meydânî'nin seksen sene yaşadığı, ustalarının Erzurumlu Emrah ve Dertli olduğu kayıtlıdır. Bu makalede onun iki koşma ve iki gazeline yer verilmiştir.

Meydânî hakkında, 1934 yılında yayımlanan Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi'nde "Kastamonulu Meydânî (1815-1896)-ki Aziz zamanında sarayda bulunan şairler arasında idi" şeklinde bir cümlelik bilgi vardır (Özön, 1934: 195).

İhsan Ozanoğlu 1939 ve 1940 yıllarında Meydânî'nin hayatı ve şiirlerini içeren dört makale kaleme almıştır. Bu yazıların ilkinde Âşık Hüseyin Meydânî'nin Emrah, Dertli ve Mir'âtî safında değerlendirildiğini söyledikten sonra elinde bulunan belgelerden hareketle âşığın biyografik bilgilerini verir. Buna göre Meydânî 1215 yılında doğmuş, 97 yaşında 1312 yılında ölmüştür. Babası Kastamonu İbnineccar mahallesinden İsmail Efendi, onun babası Karaşeyh'tir. Oğulları İsmail ve M. Ali, Mehmet Ali'nin oğulları Nahit, Mümin ve Hikmet'tir (Ozanoğlu, 1939: 10-11). Bu makalede Meydânî'nin fiziki özellikleri, eğitimi, yaptığı seyahatler ve şairlik gücü hakkında bilgiler verildikten sonra onun beş koşması makaleye dahil edilmiştir. Ozanoğlu aynı derginin onuncu sayısında Meydânî'nin beş gazeline, on birinci sayısında altı gazeline ve on ikinci sayısında altı gazeline yer vermiştir (1940: 12). Yine İhsan Ozanoğlu, 1960 yılında yayımladığı bir kitapta Meydânî'nin 1230 (1845) senesinde doğduğunu söyler ve yukarıdaki makalede yer alan bilgileri tekrarlayarak âşığın üç gazel ve iki koşmasını yayımlar (1960: 3-7).

M. Fuat Köprülü ise Meydânî'nin doğum tarihini 1815, ölüm tarihini 1892 olarak kaydetmiştir (2004: 481).

Kastamonu âşık edebiyatı için temel kaynak olan Âşık Fevzi'nin oluşturduğu fakat şimdiye kadar yayımlanmamış mecmualarda da Meydânî hakkında bilgiler vardır. Fevzi, Fusûl-ı Âşıkân adlı eserinin fihristinde Meydânî için "Seme-zâde denilir. Beldemiz saz şâ'irlerindendir" yazmıştır. Yine Fevzi, eserine aldığı bir şiirin sonuna: "Şâ'ir-i meşhûr Erzurûmî Emrâh'ın çerâğlarından beldemiz sâz şâ'irlerinden yek-çeşm Meydânî Baba merhûmundur" demiştir (1323: 326). Başka bir mecmuasında ise Fevzi, Meydânî için şöyle söylemiştir: "Bu şair benim zamanımda bulunmuştur. Sultânü's-şu'arâ hazret-i Emrâh'ın tilmizidir. Fi'l-asl Kastamonuludur. Bir gözü a'mâdır. A'lâ saz çalar. Kastamonu'nun şâ'ir-i mâhiridir" (Büyüm, 2021: 453).

Meydânî hakkında daha sonraki senelerde yapılan araştırmalar², hep yukarıdaki yayınları esas almış, âşığın biyografisine pek fazla bir şey katamamıştır.

Görüldüğü gibi kaynaklarda Âşık Meydânî'nin doğum tarihinde çeşitlilikler ve çelişkiler vardır. Kimisine göre Meydânî 1230 yılında, yani 1814'te, kimisine göre 1215 yılında yani 1799 yılında doğmuş, kimine göre seksen yıl yaşamış, kimine göre ise 97 yıl ömür sürmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz nüfus bilgilerine göre ise

¹ Kastamonulu Meydânî'den başka bu mahlası kullanan iki Meydânî daha vardır. Bkz. Durbilmez 2007; Durbilmez, 2001.

² Bu yayınlardan bazıları şunlardır: Tan, 1985: 96-97; Şenel, 1995: 48; Tan, 2004: 80-81; Aydın, 2019: 260.

durum tamamen farklıdır. Sözü geçen arşivin nüfus defterleri içinde yer alan Kastamonu İbnineccar mahallesi 1246/1830 tarihli ve 921 numaralı defterde Hüseyin Meydânî'nin aile lakabı SEMEOĞLU'dur. Defterdeki diğer bilgiler şöyledir: "Semeoğlu orta boylu, kara sakallı, tahminen kırk yaşında, İsmail bin Mustafa; oğlu şabb-ı emred, tahminen on yedi yaşında, esseyid Mehmet bin İsmail; diğer oğlu sekiz yaşında seyyid Mustafa, diğer oğlu üç yaşında Hüseyin". Bu bilgiye göre Hüseyin 1827, onun babası İsmail 1790 doğumlu olmakta ve İsmail'in babasının adı da Mustafa olarak görülmektedir. Aşağıda tablo olarak verdiğimiz şecerede bu bilgiler daha net olarak görülecektir.

Âşığın ölüm tarihinde ise bir şüphe yoktur. Onun muasırı Kastamonulu Âşık Fevzi, Hâtîrât-ı Fevzi adlı eserinde onun ölümüne bir tarih düşürmüştür: "Çöğür şâ'irlerinden nükte perver 'âşık Meydânî Babanın seng-i mezârına târîh:

İşte Meydânî Babanın bu mezâr taşı
Bay [ü] gedâ her kişinin 'âkıbeti mevt oldu
Ircî'î savt [u] işâreti zuhûr etdikde
Yürü 'ukbâya deyü gûşuna bir savt oldu
Dem-i fevtinde dedim "âh" ile Fevzî târîh
Şu'arâdan idi Meydânî Baba fevt oldu
Sene-yi kameriye 1314

Hicrî 1314 yılı, miladî 1896/1897'ye tekabül etmektedir. Bu durumda Âşık Meydânî, 1827 yılını doğum tarihi olarak alırsak, 70 yıl ömür sürmüş olmaktadır.

Yine Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz bir belgeye göre de Hüseyin Meydânî'nin babası İsmail'in mesleğini ve yıllık kazancını öğreniyoruz. 1261/1845 tarihli Kastamonu İbnineccar mahallesi Temettuat defterinde aile hakkında şu bilgiler mevcuttur: "Hane 1, numara 5. Mahalle-yi mezbûre sekencesinden SEMEOĞLU Derviş İsmail'in emlak ve temettuatı. Sakin olduğu hanesinden başka bir nesnesi olmadığı. Merhum börekçi esnafından idüğü. Merkûmun bir senede temettuatı 450 [kuruş]. Sene-yi sabıkada vergi-yi mahsusadan bir senede vermiş olduğu 55[kuruş]". Buradan net olarak anladığımıza göre, Hüseyin Meydânî'nin babası börekçi esnafındandır ve dervıştır. Yıllık geliri 450 kuruştur.

Hüseyin Meydânî'nin torunları da saza, söze ve musikiye meraklıdır. Büyük torun Hüseyin Nahit (1900-1936), usta bir neyzendir fakat genç yaşında vefat etmiştir. Diğer torun Mümin Meydani (1904-1953) ise tam bir âşıktır. İyi bir eğitim görmemiş, saraçlık ve kahvecilik yapmıştır. Şiirlerinde "Külhânî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin çoğu taşlama türündendir (Tan, 2004: 81). Mümin Meydânî ömrünün son yıllarını Araç'ta geçirmiştir.

1940'lı yıllarda Mümin Meydânî'nin yolu Safranbolu'ya düşmüştür. Sürekli kendisiyle övünür, karşısına çıkacak bir âşığın olmadığını söylemiş. O yıllarda Safranbolulu Âşık Mehmet Pekmez de saz çalamasa bile iyi şiir söylemiş. Bir gece bir kahvede bunları karşı karşıya getirirler. Bunlar uzun süre birbirlerini taşladıktan sonra Âşık Pekmez:

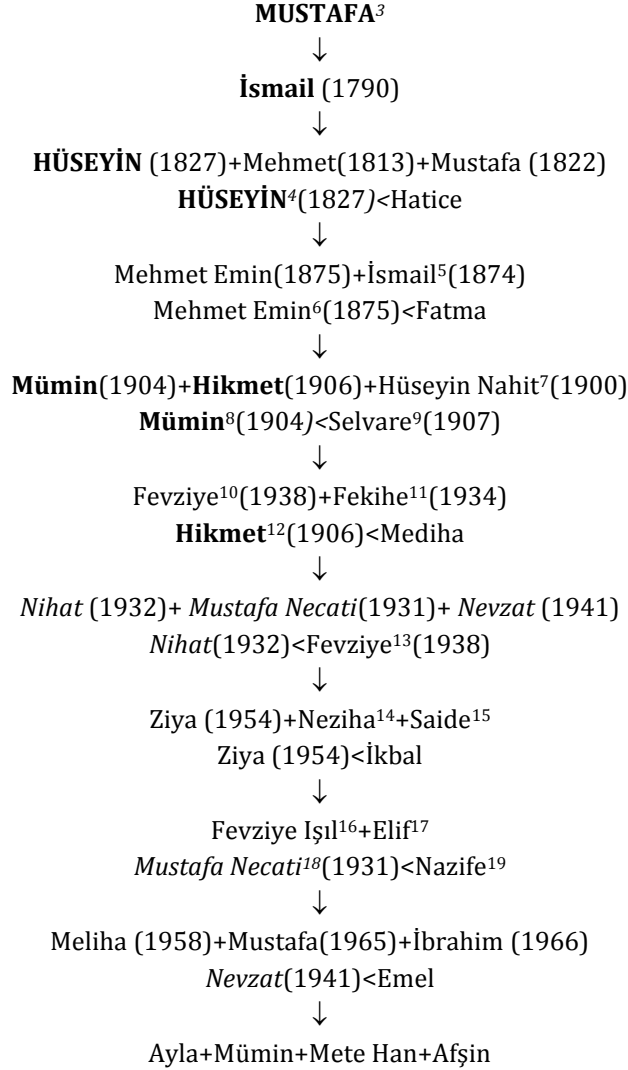
Vilayetin Kastamonu ikametgâhın Araç
Mümin Efendi senin sanatın saraç
Yiyemezsin hiçbir zaman Pekmez'den haraç
Böyle irfanlara can verenlerdeniz efendi

Dizelerini söyler. Mümin Meydânî bu sözlere çok sinirlenir ve orayı terk eder (Tunçözgür, 2000: 19).

SONUÇ

Sonuç olarak bu makaleyle, Âşık Meydani'nin doğum ve ölüm tarihlerini, aile lakabını, babasının mesleği ve gelir durumunu, ailesinin tüm şeceresini ortaya çıkarmış olduk.

Çalışmamızın sonuna Hüseyin Meydânî'nin daha evvel başka bir yerde yayımlanmamış bir destanını da ilave ettik.

³ Bu seçerede aynı isim aynı yazı çeşidiyle yazılmış ve isimler hakkında dipnotta bilgiler verilmiştir. < işareti evliliği, ok işareti çocukları, + işareti kardeşleri göstermektedir.

⁴ Âşık Meydânî'dir. Ö.H.1314/M.1896.Ailenin soyadı 1934 yılında Meydani olmuştur.

⁵ Ö.1950. Fatma ve Mükerrerem adlı iki hanımla evlenmiştir, çocukları yoktur.

⁶ Ö.1928. Kastamonu Yavuz Selim mahallesi nüfusuna kayıtlıdır.

⁷ 1936 yılında bekar ölmüştür. Neyzen ustasıymış.

⁸ Ö.14.06.1953. Mümin de âşıktır. TRT repertuarında kendisinden derlenen türküler mevcuttur.

⁹ Ö.1997. Araç'ın Süzey köyünden. Baba adı Hasan anne Kevser Demir.

¹⁰ Eşi Nihat Meydani.

¹¹ Ö.2014. Eşi Araç Daprak (Akıncılar)köyünden Hasan Gökmenoğlu.

¹² Ö.1980.

¹³ Babası Mümin Meydani.

¹⁴ Eşi Araç Tavşanlı köyünden Cavit Topuz.

¹⁵ Eşi Marmarisli Hasan Hüseyin Ünlü.

¹⁶ Eşi Devrekli Osman Sabri Kesbiç.

¹⁷ Eşi Tirebolulu Celil Keçeci.

¹⁸ Ö.2009.

¹⁹ Taşkoprülü. Babası Mustafa Zengin.

Dâsitân²⁰

- 1- Vasf edeyim âhir vaktin hâlini
Dinleyin ahbablar dilde râz kaldı
Ârif olan[lar] anlar icmâlini
Şimdi benim gibi boş boğaz kaldı
- 2- Bir süfliyet düştü bâý [u] ge[dâ]ya
Aldanup uydular nefsi ü hevâya
Sıçup sıvadılar bütün dünyâya
Fakat bir Medîne bir Hicâz kaldı
- 3- Omuzdan atdılar emr-i Mevlâyı
Çok etdiler livatayı zinâyı
Terk etdiler nâmus ile hayâyı
Âşikâre cilve cünbüş nâz kaldı
- 4- Lut kavmi bâ'is oldu la'nete
Aldanup uydular nefsi şehvete
Rûz [u] şeb düşdüler iyş [ü] işrete
Politika derler bir piyâz kaldı
- 5- Sevici oldular hep zenneleri
Gayetle keskindir makineleri
Çoğaldı deccâlin avaneleri
Bütün fâcir fâsık hile-bâz kaldı
- 6- Fransızca okudular yazdılar
Elleriyle temellerin kazdılar
Halk-ı âlem tuğyân edüp azdılar
Ne nedâmet ve ne ihtirâz kaldı
- 7- Hakk'dan havf etmeyüp hâric-i millet
İngiliz kavmine etdiler bi'at
Cihânı kapladı fesâd-ı ümmet
Emr ü nehyi bilen azdan az kaldı

²⁰ Bu destan metni kütüphanemizde yer alan bir mecmuadan alınmıştır. Mecmua 18.5x12.5 ölçülerinde ve 30 varaktır. Mecmuada satır sayıları muhtelifdir. Yazılar yer yer kurşun kalemle, zaman zaman siyah mürekkepli kalemle yazılmıştır. Sarı renkli, çizgili okul defteri görünümlü mecmuanın 31.sayfasında Emrah'ın bir şiirinin başında 326 tarihi vardır. Buradan hareketle bu mecmuanın 1326/1910 tarihinden evvel yazılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Mecmuada en fazla şiiri olan şair, Erzurumlu Emrah ile Fevzi'dir. Bunlardan başka mecmuada Nûrî, Selâmî, Mahfî, Rûzî, Kemâlî, Kurbânî, Yesârî, Mahzûnî, Mir'atî, Köroğlu, Enverî, Perverî, Nâbî, Rüşdî, Lisânî mahlaslı şiirler vardır.

- 8- Yıkıldı binâ-yı burc-ı ma'rifet
Ne tarikat kaldı ve ne hakikat
Çekildi semâya hükm-i şeri'at
Afaro z kabaro z imtiyâz kaldı
- 9- Tagayyürde kaldı bütün şeytânlar
Dediler yârabbi bu ne insânlar
Feylosof oldular çok Müslümânlar
Ne evkât ne salât ne niyâz kaldı
- 10- Şeyhlerin kibr ü riyâsı artar
Sûretin bizedir sîreti ayyar
Görürsün zâhire kerâmet satar
Hep yalancı kezzâb hokka-bâz kaldı
- 11- Haşır neşir yokdur indilerinde
Fikr-i âhiret yok amellerinde
O da resmî adet ba'zılarında
Dilde bir şehâdet bir namâz kaldı
- 12- Herkes cibilletin izhâr eyledi
Ehl-i gaflet olan zarar eyledi
Çok halk mihengini ayyar eyledi
Ârif saf olup söz[ü] beyâz kaldı
- 13- Vâris-i nebîdir âmil olanlar
Ulûm-ı esrârda kâmil olanlar
Söz sâhibi oldu câhil olanlar
Şimdi medreselerde hep yobâz kaldı
- 14- Fitneliğin tohumunu ektiler
Fıkaranın dişlerini çektiler
Maişete gözlerini diktiler
Ne insâf merhamet ne cevâz kaldı
- 15- Meb'ûsânlar ihdâs olup erişti
O şaşkıncık çok hileye çalıştı
Çok kişiler içlerine karıştı
Ne Türk Çerkes Gürcü ve ne Laz kaldı
- 16- Muhalif ederler emr [ü] rü'yete
İş görülmez nefret geldi herkese
Oturdular hükûmete meclise
Kilisâda ne keşiş ne papaz kaldı

- 17- İntihâp ettiler hep eyüleri
İcrâ etmek için bid'at işleri
İzz ü câha geçti külhan beğleri
Bezm-i hükûmetde yaramaz kaldı
- 18- Baştan çıkardılar halkı masonlar
Firavundan eşedd o farmasonlar
İnşallah bir gün sorulur bunlar
Sıkletin çoğu gitti az kaldı
- 19- Kimisi lihyeli kimi burmalı
Kimisi ak külah fakih görmeli
Elleri asalı gözü sürmeli
Enseleri dalyân madrabâz kaldı
- 20- Böyle feryat eder âşıklar
Hayrette kalmıştır kalb-i sâdıklar
Dâm-ı dalâlete düştü fâ'iklar
Emâre yüzünde pür mecâz kaldı
- 21- Feleğin cevrine tahammül gerek
Değil mi sefâya cefâ müşterek
Sülük göllerinde vak vak diyerek
Yeşil başlı ördek gitti kaz kaldı
- 22- Doksan üçte çok analar ağladı
Doksan dörtte ciğerlerin dağladı
Kayyime cümleyi ..kdi sağladı
Meydânî elimde köhne saz kaldı

KAYNAKÇA

- AYDIN, Abdullah (2019), *Kastamonulu Divân Şairleri*, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- BÜYÜM, Tarık (2021), *Kastamonulu İshakzâde Fevzi Mecmuası (İnceleme-Metin-Mestap Tablosu)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya: Amasya Üniversitesi SBE.
- DURBİLMEZ, Bayram (2001), "Kayserili Âşık Meydanî'nin Hayatı ve Sanatı", *Folklor/Edebiyat*, 7/26, ss. 169-187.
- DURBİLMEZ, Bayram (2007), "Kayserili Aşuğlarda Âşık Tarzı Kültür Gelenekleri", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Hzl. M. M. Hülagü, vd., 1, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, ss. 435-457.
- Hasan Fevzi (İshakzâde) (1323), *Fusûl-ı Âşıkân*, Yayınlanmamış Mecmua.
- Hasan Fevzi (İshakzâde) (1320), *Hâtırât-ı Fevzi*, Yayınlanmamış Mecmua.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2004), *Saz Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Prof. Dr. Eyüp AKMAN

- OZANOĞLU, İhsan (1939), "Kastamonulu Âşık Meydani", *Yeni Görüş Dergisi*, 4, Kastamonu, ss. 10-12.
- OZANOĞLU, İhsan (1940), "Kastamonulu Âşık Meydani", *Yeni Görüş Dergisi*, 10, Kastamonu, s.12.
- OZANOĞLU, İhsan (1940), "Kastamonulu Âşık Meydani", *Yeni Görüş Dergisi*, 11, Kastamonu, ss. 11-12.
- OZANOĞLU, İhsan (1940), "Kastamonulu Âşık Meydani", *Yeni Görüş Dergisi*, 12, Kastamonu, ss. 11-12.
- OZANOĞLU, İhsan (1960), *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Meydani*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- [ÖZÖN], Mustafa Nihat (1934), *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi Lise Kitapları: III. Sınıf*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- ŞENEL, Süleyman (1995), "Kastamonu Halk Şairleri Üzerine", *Kültür ve Sanat*, 27, Eylül, ss. 47-49.
- TAN, Nail (1985), "Kastamonu Halk Şairleri", *Halk Kültürü*, VI. Kitap, 2, ss. 96-97.
- TAN, Nail-Özdemir TAN (2004), *Gurur Kaynağımız Kastamonulular III*, Ankara: Kültür Ajansı Yayınları.
- TUNÇÖZGÜR, Ünsal (2000). *Bir Koca Şair Geçti Safranbolu'dan Âşık Mehmet Pekmez*, Safranbolu.
- [YAMAN], Talat Mümtaz (1930), "Meydani", *Halk Bilgisi Haberleri*, 9, ss. 140-141.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS d. 921/ H.29.12.1246.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 4126/ H.29.12.1261.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

YUSUF VEZİR ÇEMENZEMİNLİ'NİN HİKÂYELERİNDE AZERBAIJAN'IN TOPLUMSAL HAYATI

Azerbaijan's Social Life in The Stories of Yusuf Vezir Cemenzemimli

Dr. Öğr. Üyesi İrfan Murat YILDIRIM*

ÖZ

Yusuf Vezir Çemenzemimli 1887-1943 yılları arasında yaşamış Azerbaycanlı çok yönlü bir aydındır. Kısa sayılabilecek ömrüne hukukçu, diplomat, gazeteci, folklor araştırmacılığı, hikâye, roman ve tiyatro yazarlığı gibi birbirinden farklı meslekleri sığdırabilen ve bunların hepsinde başarılı olan önemli bir şahsiyettir. Azerbaycan tarihi romancılığında önemli bir yeri olan Yusuf Vezirin hikâyeleri de devrinin panoramasını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Yusuf Vezir Çemenzemimli'nin hikâyeciliği Azerbaycan'ın yaşadığı büyük siyasi ve toplumsal değişim açısından iki bölümde incelenebilir. Birinci bölümde Azerbaycan'ın Sovyet öncesi dönemindeki toplumsal hayatının panoraması verilir. Dönemin toplumsal problemleri, eksiklikleri, aksaklıkları realist bir üslupla okuyuculara sunulur. Bu dönem hikâyelerinde cehalet, kadınların içinde buldukları sıkıntılar, sosyal eşitsizlik ve bunun doğurduğu problemler, toplumdaki cehaletten istifade eden kötü niyetli din adamları, hurafeler canlı tipler etrafında ifşa edilir. İkinci bölümde ise Sovyet döneminin tesiriyle yeni düzeni över ve tanıtmaya çalışır. Yusuf Vezir'in Sovyet düzenine alışmaya ve sistemle barışmaya çalıştığı bu dönem hikâyelerinde konular daha çeşitli ama ideolojik zorlamalarla doludur. İlk dönemdeki üslup zenginliği bu dönemde görülmez. Sosyalist düzenin kuruluşu, hayat tarzı ve ahlak anlayışının anlatıldığı bu dönem, yazarın hikâyeciliğinde adeta bir duraklama dönemidir.

Yazımızda, Yusuf Vezir Çemenzemimli'nin Sovyet öncesi ve sonrası Azerbaycan toplumundaki sıradan insanların gündelik hayatını ve problemlerini ele aldığı hikâyelerini ve bu problemlerin hikâyelerdeki yansımalarını değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Hikâye, Azerbaycan Hikâyeciliği, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Toplumsal Hayat,

ABSTRACT

Yusuf Vezir Çemenzemimli, who lived between 1887-1943, was a versatile Azerbaijani intellectual. He was a significant figure who has been able to fit different professions such as lawyer, diplomat, journalist, folklore researcher; story, novel, and play writer in his relatively short life, and succeeded in all. As a notable figure in Azerbaijani historical novel, Yusuf Vezir's stories are also important for reflecting the panorama of his era.

The story writing of Yusuf Vezir Çemenzemimli can be examined in two periods with regards to the great political and social change that Azerbaijan has experienced. In the first period, a panorama of the social life of pre-Soviet Azerbaijan is given. The social problems, shortcomings and failures of the era are presented to the readers with realism. In the stories of this period, ignorance, the adversity women are in, social inequality and the problems it poses, malicious clergymen who take advantage of the ignorance of society, superstitions are revealed around the living types. In the second period, under the influence of the Soviet era, he praises and endeavors to promote the new system. The stories of Yusuf Vezir in this period of adapting to the Soviet order and trying to reconcile with the system are more diverse but filled with forced ideological elements. The stylistic richness of the first period is not seen in this period. This period, in which the establishment, lifestyle, and the ethics of the socialist order are told, is almost a period of stagnation in the author's story writing. In this paper, we will try to evaluate the stories of Yusuf Vezir Çemenzemimli that deal with the everyday life and problems of ordinary people in the pre-Soviet and post-Soviet Azerbaijani society, and the reflections of these problems in his stories.

Keywords: Azerbaijan Literature, Story, Azerbaijan Storytelling, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Social Life.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/TÜRKİYE, imuraty@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1866-1096.

Bu yazı aynı adla sunulan bildirinin güncellenmiş, eklemeler yapılmış ve makale haline dönüştürülmüş şekildedir.

GİRİŞ

Yusuf Vezir Çemenzeminli 1887-1943 yılları arasında yaşamış Azerbaycanlı çok yönlü bir aydındır. Kısa sayılabilecek ömrüne hukukçu, diplomat, gazeteci, folklor araştırmacılığı, hikâye, roman ve tiyatro yazarlığı gibi birbirinden farklı meslekleri sığdırabilen ve bunların hepsinde başarılı olan önemli bir şahsiyettir. Aile olarak soyları XVIII. yüzyıl Karabağ hanlarından İbrahim Halil Han'ın saray ayanlarından Mirza Elimemmed Ağa'ya dayanır (Vezirov, 1921: 39; Hüseyinov, 1987: 45; Vezirov, 1992: 1-3).

İlk, orta ve lise eğitimini, Ağdam, Şuşa ve Bakü'de tamamlayan yazar üniversite eğitimi için Kiev Üniversitesi Hukuk Fakültesine girer. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Kiev'de başladığı hukuk öğrenimini okulun Saratov'a taşınması nedeniyle burada bitirir ve bir müddet Saratov adliyesinde staj yapar (Hüseyinov, 1987: 95). Kısa bir süre sonra savaşta ikmal işleriyle ilgilenen Zemstvo teşkilatına geçer. Oradan Kırım için Müslüman Hemşehriler Cemiyeti (Zemlyaçestvo) tarafından oluşturulan bir heyet adına Kırım'a gönderilir. Burada bir müddet faaliyetlerde bulunduktan sonra Odesa, İstanbul üzerinden Bakü'ye döner.

Bakü'de kurulan Milli Hükümet tarafından Azerbaycan'ın İstanbul Büyükelçisi olarak görevlendirilir. 18 Kasım 1919'da İstanbul'da bu görevine başlar (Abutalıbov, 1989: 3). 27 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Bolşeviklerce işgali üzerine bir müddet büyükelçilik görevine devam eder. 1921 yılında büyükelçilik faaliyetlerini durdurarak Fransa'ya gider. Burada yaşadığı sıkıntılı birkaç yıldan sonra 1926'da Azerbaycan'a döner. 1937 yılına kadar birkaç takibat geçirmesine rağmen nispeten rahat yaşar.

Stalin'in 1937 yılında başlattığı kanlı temizlik harekâtının kurbanlarından biri olarak önce işten atılır (Hasanov, 1991: 157-177), 1940 yılında tutuklanır. Ağır sorgulamalardan sonra Gorki şehri yakınlarındaki bir çalışma kampına gönderilir. Buradaki ağır çalışma şartlarına dayanamayan yazar, 3 Ocak 1943 yılında Pellegra (Yetersiz beslenme sebebiyle iç organların fonksiyonlarını yitirmesi) hastalığından ölür (Ehmed, 1992: 3).

Hayatı hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştığımız Yusuf Vezir Çemenzeminli, Azerbaycan'da gerek hikâye ve roman gibi sanat alanında, gerekse de gazetecilik, halk bilimi alanındaki araştırmalarıyla tanınan, Azerbaycan'ın siyasi, sosyal ve kültürel tarihinde yer alan önemli bir şahsiyettir.

Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin realist bir yazar olarak ortaya çıkmasında C. Memmedguluzâde'nin ve *Molla Nesreddin* dergisinin tesiri büyüktür. Nitekim Şaggulu'nun *Xeyir İş'i*nde hem Celil Memmedguluzade'nin hem de onun etkilendiği Çehov'un izlerini görürüz (Ahundova, 1977).

1. Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin Romanları

Yusuf Vezir'in yayımlanmış dört romanı vardır. Yazar ilk romanı olan *Studentler'i* 1914 yılında yazmaya başlamış, 1931 yılında tamamlayarak yayınlamıştır. Bu romanın ikinci cildi olarak hazırladığı *1917. İlde* adlı romanı ise 1935 yılında basılmıştır. Bu iki roman birbirinin devamıdır. Burada Y.V. Çemenzeminli'nin öğrencilik hayatından geniş yansımalar görürüz.

Studentler romanında 1910-1913 yılları arasında Rusya'da geçen tarihi hadiseler ve bu karmaşık dönemde Kiev'de Azerbaycanlı Türk öğrencilerin sosyal ve siyasi konumları, gündelik hayatlarıyla birlikte anlatılmıştır

1917. İlde romanında ise aynı öğrencilerin 1. Dünya Savaşı ve 1917 ihtilali arifesindeki durumları anlatılmaktadır.

Diğer romanlarından *Gızlar Bulağı* 1934 yılında basılmıştır. Tarihi bir romandır. Romanda vaka Azerbaycan'da Zerdüş inancının olduğu çok eski bir dönemde geçer. Roman, halk edebiyatı ve folklor hazinesi gibidir. Halk kültürü açısından çok zengin örnekler vardır.

İki Od Arasında ise 15 Aralık 1936-19 Nisan 1937 tarihleri arasında yazılsa da yazarın sağlığında basılmamıştır. Bu 1960-61 yıllarında *Gan İçinde* adıyla Azerbaycan Dergisinde yayınlanır, 1968 yılında da kitap halinde basılır. Bu roman Azerbaycan'ın tanınmış şairi ve devlet adamı, Karabağ Hanlığı baş veziri Molla Penah Vakıf hakkındadır.

Yusuf Vezir Çemenzemini Azerbaycan tarihi romancılığının da önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilir. Çalışmamızda hikâyelerini konu edindiğimiz için romanları ve romancılığı üzerinde fazla ayrıntıya girmiyoruz.

2. Yusuf Vezir Çemenzemini'nin Hikâyeleri

Yusuf Vezir Çemenzemini'nin hikâyelerini muhtevası bakımından iki döneme ayırarak değerlendirmek mümkündür. Birinci dönem hikâyeleri 1907-1913, ikinci dönem hikâyeleri 1926-1936 yılları arasında yazılmıştır. Yazar bu iki dönem arasında geçen sürede hikâye yazma faaliyetine ara vermiştir. Bu dönemde daha çok siyasî ve sosyal hayatla ilgili makaleler yazmış, edebiyat tarihiyle ilgilenmiş, halk bilimi ve folklorla ilgili çalışmalar yapmıştır.

Birinci döneme ait 43 hikâyesi vardır. Bu hikâyelerde yazar Azerbaycan insanının günlük hayatındaki problemlerini, toplumdaki aksaklıkları ele almıştır. Cehalet, kadınların sosyal hayattaki yeri ve problemleri, dini taassup ve bunun toplum üzerinde oluşturduğu sıkıntılar, sosyal eşitsizlikten doğan sıkıntılar, haksızlıklar, idari düzensizlikler, zorbalıklar bu dönem hikâyelerinin genel konularını oluştururlar.

Yazar tenkit ettiği çevrenin içinde yetişmiştir. Bu yüzden ele aldığı konular, olaylar kendi yakın çevresinde çoğu kez tanık olduğu, içinde yer aldığı veya gözlemlediği olaylardır (Hüseynov, 1987: 117). Bu hikâyelerdeki tipler yaşadığı toplum içerisinden seçilmiş canlı tiplerdir.

Hikâyelerdeki konular realist bir üslupla kaleme alınmıştır. Yazar bu hikâyelerinde mizahın gücünden faydalanarak toplumdaki çarpıklıkları, haksızlıkları, cehaleti, taassubu sert bir şekilde tenkit etmiştir. Konu ve tema bakımından hikâyeler arasında geçişmelerin olması değerlendirmede bazı sıkıntılar yaratsa da genel olarak değerlendirdiğimizde birinci dönem hikâyelerinde toplumu geride bırakan, insanları aciz, zavallı duruma düşüren taassup, cehalet, yobazlık, idari yozlaşma gibi bütün unsurlara karşı sert bir tenkit vardır.

Problemlerin kaynağı ve çözümü zaman zaman birbirine karışır. Meselâ; kadın problemini ve Azerbaycan kadınının durumunu konu edinen hikâyelerde kadınların sıkıntılı bir hayat yaşamaları bazı hikâyelerde toplumdaki cehalete, bazılarında geleneklerdeki yozlaşmaya, bir kısmında ise dine bağlanır.

Bu bölümde toplumdaki cehaleti, kadınların sosyal hayattaki yerleri, toplumdaki sosyal anlamda eşitsizlikler, insanların maddi durumlarına göre toplumda çeşitli sınıflara ayrılmaları ve bunların tümünün sıradan vatandaşlar üzerindeki baskıları, bunların sonucunda meydana gelen trajik olaylar, taassubun toplum üzerinde oluşturduğu ağır ve dayanılmaz baskı bu bölümdeki bütün hikâyelerde hissedilir. Bunlar anlatılırken 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan'ın aile hayatı, içinde yaşadıkları çevre ve toplumsal şartlarla birlikte olanca yalınlığıyla verilmek istenir.

Yozlaşmış, bozulmuş adetler ve eğitim yetersizliğinden doğan cehaletin tenkit edildiği *Şaggulunun Heyir İşi* (1907), *Serhed Meselesi*, *Milletperestler*, *Veten* (1909), *Meşedî ve Kerbelayı* (1910), *Gız Mektebinde*, *Hekim*, *Eziz*, *Deli* (1911), *Üç Gece*, *Şair*, *Nitg*, *Nahag Gan*, *Bir Gepik* (1913) hikâyelerinde cehalet, artık anlamını kaybetmiş gelenek adı altında toplumu kısaca alan ve trajik sonuçlara yol açan birtakım bozukluklar gösterilmek istenir.

Bu hikâyelerin ortak yönü ister eğitimsizlikten ister birtakım tuhaflıkların adet ve gelenek haline gelmesinden dolayı Azerbaycan insanının içinde bulunduğu trajikomik durumdur. En basit, çözülmesi en kolay meseleleri bile en sert, en karmaşık şekilde ele alıp çözmeye çalışırken durumu daha da içinden çıkılmaz hale gelmesine neden olan, bunun sonucunda bazen telafisi mümkün olmayan sıkıntılar yaşayıp, acılar çeken topluma, kendi kusurları gösterilmeye çalışılmıştır.

Şaggulunun Heyir İşi yazarın ilk hikâyesidir. Bu hikâye -diğer hikâye ve romanları gibi- âdeta bir Azerbaycan folklor hazinesidir. Yazar halk diliyle, halk adetlerini (kız isteme, nişan, düğün, gerdek, vs.) inanışları, deyim ve atasözlerini bol bol kullanmıştır: “...*Bir yandan bakacak olursak adam yanlış demiyor; gezen ayağa taş değer, onun yavaş yavaş ipini çekmeliyim. (...) Dünya ölüm yitim dünyasıdır (...) Başına dönüm, ezan okunuyor. Çabuk sofraya oturup yüzünü kibleye döndür, o zaman ömrün kırk gün uzar.*” (Ahundova, 1966: 27-33).

Hikâyede Azerbaycan orta sınıf insanının hayat tarzı kaleme alınmış, karı koca münasebetleri, evlenme adetleri, aile içi ilişkiler, bilgisizlik vs. tenkit edilmiştir.

Kerbelayı Kurban ve Nene Hanım yaşlı bir karı kocadır. 20 yaşlarında Şaggulu adlı işsiz güçsüz, âvâre bir oğulları vardır. Onu evlendirmek isterler, bunun için de bir aracı kadına başvururlar. Aracı kadın güzel, terbiyeli bir kız bulur. Düğün yapılır. Gerdekte Şaggulu gelinin yüzünü açtığı anda kıyamet kopar. Şaggulu'nun uzaktan görüp beğendiği kızın yerine çirkin, yaşlı ablası gönderilmiştir.

Hikâyede kızın ailesinin evlilik hakkındaki düşünceleri aslında devrin genel düşüncesidir. Onlara göre evlilik oğlanın serserilikten, başıboşluktan kurtulması, kızın da bir an önce çıkıp gitmesi, evden bir boğaz eksilmesi demektir:

“...Ben adamı tanıyorum; kendi halinde, efendi bir adamdır. Ama oğlu biraz serseridir.

Karısı cevap verdi

- Aman serseri olsa ne olacak. Toydur. Akli başına gelir bir gün elbet. Ver gitsin. Kızı saklayıp turşusunu mu kuracaksın? Ver başından defolsun. (...)

- Aman herif sen de hiç akıllı değilsin vallahi. Büyüğü göstersek almazlar. Şimdi Peri'yi (küçük ve güzel kız) gösterdik beğendiler. Nikâh kıyılınsın Peri'nin yerine Senem'i (büyük ve çirkin kız) göndeririz” (Ahundova, 1966: 34).

Ailenin-toplumun genelinin- evliliğe yaklaşımı tam bir cahillik örneğidir. Ama düğün bitip her şey açığa çıkınca o - önceden görmeleri gereken- beklenen son gerçekleşir: “...*Yarım saat sonra gelin başında iki kat çarşaf, ağlaya ağlaya babasının evine dönerken, Allahım ben ne günâh işledim de başıma bu geldi diyordu*” (Ahundova, 1966: 37).

Biraz Şinasî'nin *Şair Evlenmesi*'ni andıran bu hikâyede görücü kadınların kız beğenmesi, düğün, gerdek, bütün folklorik unsurlarıyla canlı bir şekilde verilmiştir.

Hekim adlı hikâyede kendini halk hekimi olarak gösteren aslında cahil birinin iki ayrı hastaya koyduğu teşhis ve tedavi önerileri anlatılır:

“...-*Neyi var hastanızın?*

- *Dün üç dört kap leblebi üzüm yemişti. Ondan beridir kendinden geçmiş bir hâlde yatıyor.*

- *Herhalde tok karnına üşütmüş olmalı*” (Ahundova, 1966: 122).

Mide fesadına uğrayan ilk hastaya soğuk algınlığı teşhisi koyan bu hekim hayır duasıyla beraber ücretini de alır. İkinci hastası yarı deli bir genç kızdır. Kızın gözlerindeki boş bakışlardan kendince mana çıkararak teşhisini koyar:

“- Kızınız erkeksiz kaldığı için böyle. Evlendirmelisiniz.” (Ahundova, 1966: 125).

Damat adayı da hekimin kendisidir:

“...Hekim heyecan içinde düşünüyordu: - Neden olmasın, peygamber şeriatidir, biri var biri de bu olsun” (Ahundova, 1966: 125).

Hikâyede olay hiç yorum yapılmadan, kahramanların ruh halleriyle ilgili herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın olduğu gibi anlatılmıştır. Kişiler düşünce ve konuşmalarıyla kendilerini ifşa etmişlerdir. Bu da hikâyeyi daha da çarpıcı bir hale getirmiştir.

Nahag Gan adlı hikâyede Zeynel, başına buyruk, gezip tozan on beş yaşındaki tek oğlunu sırf akrabalarının baskısıyla -kötü yola düştü diye- öldürür. Çocuk hangi kötü yola düşmüş, ne yapmış babası bunu araştırmaya gerek bile duymaz. O dönemdeki toplumun cehaleti, olaylara en radikal biçimde yaklaşımları tenkit edilmiştir.

Meşhedî ve Kerbelayî ile Serhed Meselesi hikâyeleri de tema olarak yukarıdaki hikâyeye benzer. Komşuluk ilişkileri, sıradan, önemsiz birkaç hadiseyle komşular arasında cinayetle biten kavgalar anlatılır.

Bir Gepik'te ailenin çocuk terbiyesindeki ilgisizliği ve çocuğa karşı kötü münasebet, Veten'de kan davası, kadınların dayak yemesi, kumar, aile hayatının yozlaşması; Deli'de toplumun ve ailenin kendilerinden farklı olanlara karşı gösterdiği duyarsızlık, Nitg'de resmî işlerde çalışanların çoğunun ne kadar cahil olduğu, Şair'de çocukken kafası büyük olduğu için babası tarafından büyüyünce şair olacak telkiniyle büyüyen ve kendini sırf bu söz üzerine şair zanneden bir budala, Milletperestler'de küçük kız çocuklarına ilgili davranıyormuş, sevgi gösteriyormuş gibi görünüp aslında sarkıntılık eden ahlaksızlar, Kız Mektebi'nde kızların okuduğu bir mahalle mektebinde öğretimin dışında her şeyin yapıldığı ve mektep hocasının en az çocuklar kadar cahil olduğu canlı, realist bir üslupla, içine biraz da mizah katarak sade bir dille anlatılmıştır.

Eziz adlı hikâyede evin tek oğlunun anne, baba, hala ve ablaları tarafından aşırı bir ilgiyle sevilmesi, bu cahilâne ilgi ve sevgi yüzünden çocuğun bunalması, sık sık hastalanması konu edilir. O zamanki Azerbaycan toplumunda -bütün şark toplumlarında olduğu gibi- erkek çocuğu kız çocuğundan daha makbul sayılması eleştirilmiş, bunun yanı sıra bazen aşırı sevginin çocuklara fayda yerine zarar verebileceği anlatılır.

Üç Gece'de ise ailesinin baskısıyla okuma yazması bile olmayan akraba kızıyla evlenen bir üniversite talebesinin, bu evliliğin sürmeyeceğini anlayarak üç gün sonra evi terk etmesi anlatılır. Yazarın birinci dönem hikâyelerindeki bütün erkek tiplerinin cahil olmasına rağmen bu hikâyedeki Mir Gasım okumuş, aydın biridir. Ama o da adetlere karşı çıkamaz:

“Annemin yaşlı gözlerine baktım hem gülesim geldi hem üzuldüm (...) Müslüman kadını tanıyorsun; bütün fikir ve zikirleri oğul evlendirip kız kocaya vermektir. Doğrusu direnemedim (...) Gelinin geldiği akşam -adet gereği- kaçıp saklanmamı istediler. Razi olmadım. Herkes benden küstü. Babam ve akrabalarım rahatsız oldular. Bu Ruslaşmış dediler. Başka çarem kalmadı. El adetine tâbi oldum...” (Ahundova, 1966: 239).

Adet gereği gerdek gecesinde kapıda yenge denen yaşlı kadınlar bekler. Bunlar gelinin bâkire olup olmadığını ailesine ve akrabalarına bildirmekle görevlidirler. Mir Gasım bu

adetten tiksindir, itiraz eder ama sonunda direnci kırılır ve kabullenmek zorunda kalır: “...İki âlem -eski ve yeni- karşı karşıya gelmiş. Birbirini anlamak istemiyorlardı (...) Dikkatle anneme baktım. Benim için ahlâksız görünen bu âdet meğer annem için ne kadar kutsalmış” (Ahundova, 1966: 241).

Ama her şey evlenmekle bitmez. Üç gün sonra Mir Gasım bu işin devam edemeyeceğini anlar ve evden ayrılır. Burada da yine cehalet, gelenekler, nesil çatışmaları anlatılmıştır. Hikâyelerde konular canlı birer tablo halinde verilmiştir. Tipler ve konular çeşitli olsalar da hepsinin arkasında aynı fikir, anlam birliği vardır: Azerbaycan ve Azerbaycan halkı.

Bu ve diğer gruplara giren bütün hikâyelerin arka planında Azerbaycan’daki âdet ve an’aneler, cehalet, tembellik, yanlış terbiye metotları, uygunsuz evlilikler gibi toplumdaki aksayan yönler alaycı ama çarpıcı bir dille yerilmiştir.

Hikâyelerin çarpıcı olmasının bir sebebi de onlarda geçen olayların birçoğuna yazarın bizzat şahit olması, tiplerin birçoğunu yakın çevresinden, muhitinden seçmesidir. Meselâ; yazar bir yazısında Şuşa’nın nüktedani şahıslarını anlatırken Hudu Bey’den bahseder ve onunla ilgili bir anekdot anlatır (Ahundova, 1977: 301-302). Yazar gerçek bir şahıs olan Hudu Bey’e ait bu anekdotu isimleri değiştirerek Deli adlı hikâyede kullanmıştır. Hikâyelerindeki bütün tipler çarpıcı ve canlıdır.

Yusuf Vezir’in gerek hikâyelerinde gerekse makalelerinde kadın hakları geniş yer tutmuştur. Kadınlarla ilgili Arvatlarımızın Halı, Ana ve Analık, Gız Mektebi Açmalı gibi hacimli makaleler yazıp yayımlamıştır (s.129-146; 147-170; 171-173). Bu makalelerinde Azerbaycan’da kadınların halihazırdaki durumu ve aslında verilmesi gereken değer ne olması gerektiğine işaret edilmiştir. Ayrıca çocuk terbiyesinde annenin rolü hakkında birtakım fikirlerini de bu makalelerde açıklamıştır.

Kendi anne ve babasının arasındaki yaş farkının evde birtakım problemlere sebep olduğunu bunun da kendini ve kardeşlerini derinden eklediğini söyleyen (s.266-310) yazar, hayatının her döneminde bu konuya özel bir önem vermiş, yazılarında ve hikâyelerinde geniş bir şekilde işlemiştir.

Müselman Arvadi’nin *Sergüzeşti* (1909), *Toy, Herrac* (1910), *Cüm’e Ahşamı, Derdli Züleyha, Divâne, Yuhu* (1911), *Gumarbazın Arvadı, Dogguz Ay Keçmiş, Üç* (1913) adlı hikâyeler kadının Azerbaycan toplumundaki yerini anlatır. Aslında bütün hikâyelerinde bazen arka planda da olsa kadınların çektikleri sıkıntılara sık sık ver vermiştir. Bu hikâyelerin kahramanları da kadındır.

Müselman Arvadi’nin *Sergüzeşti*, mizahî bir üslûpla, kahraman anlatıcının bakış açısıyla anlatılır. On bir yaşında evlendirilen kahramanımız otuz yaşına gelinceye kadar beş koca eskitmiştir:

“...Babamın uzun süre çocuğu olmadığı için annem hamile kalınca: -eğer çocuğum kız olursa onu bir seyyidle evlendireceğim diye adak adanmış. Bu yüzden beni on bir yaşını doldurduğumda Mir Gasım adlı bir kırmızı sakala kocaya verdiler. Bir yıl sonra seyyid ortadan yok oldu. Sonradan anlaşıldı ki başkasıyla evliymiş, bir de çocuğu varmış” (Ahundova, 1966: 74).

Kadının macerası devam eder. On dört yaşında ikinci kocaya verilir. Düğün günü bir başkası onu kaçıtır. Bu üçüncü kocası iki buçuk sene sonra bir kavgada öldürülür. Kadın, yedi sene baba evinde kalır. Yirmi üç yaşında iken dördüncü kez evlendirilir. Bu defaki kocası İranlı bir molladır. Yazar burada Azerbaycanlı kadınların evdeki hâlini de gözler önüne serer: “...Molla fena bir adam sayılmazdı. Kazandığını Bozbaş’a (etli, nohutlu yahni)

verirdi, yerdik. Dövünce de başka kocalar gibi çok dövmezdi. Kaburgalarım, karnıma beş altı tekme attıktan sonra sakinleşirdi” (Ahundova, 1966: 75).

Nihâyet bu kocası da onu bırakıp İran'daki ailesinin yanına döner. Daha kocasından boşanmadan bu zavallı kadını başka birisi kaçıtır. Sonra İran'daki kocası döner. Yeni kocası, eskisini öldürür ve Sibirya'ya sürülür. Kadın otuz yaşındadır ve büyük ihtimalle daha çok evlenmesi gerekecektir.

Toy adlı hikâyede çocuk gelinler anlatılır. Karısı ölen bir adam on dört yaşındaki baldızıyla evlenir; hikâyede düğün günü olanlar ve gelinin çaresizliği gözler önüne serilir. Çevre bu evliliği tabii karşılar ve onaylar. Kadın alınıp satılacak, değiş tokuş edilecek bir mal olarak görüldüğü için hayat tabii akışında devam eder. Adamın karısı öldüğüne göre yaşı kaç olursa olsun baldızıyla evlenmesi kadar tabii ne olabilir? Düğündeki iki kişinin konuşmasıyla bu anlayışı açıkça ortaya koyar:

“... -Yaşına lâyük değilse de adam kızın hatırı için görkemli düğün yaptırıyor.

- Kız da yabancı değil, baldızı.

- Baldızı olunca ne olur ki? Helal olsun... Adam çok vefalıymış. Baksana karısı öldükten sonra on yıl evlenmedi. Kayınpederi küçük kızım büyüsün sana vereceğim dediği için on yıl bekledi. Kız şimdi on dört yaşına geldi. Düğünleri oluyor.

- Hakikaten vefalı adammış. Öksüzlerin zahmetini çeke çeke sakalı ağardı zavallının”. Kendi çocuğundan küçük bir kızla -üstelik baldızıyla- on yıl bekleyerek evlenen adam toplumun gözünde vefalı bir kahramanken, on dört yaşındaki kızın duyguları kimsenin umurunda değildir: “...Gelin meclisin ortasında durdu, birden hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı -Ben bu adamdan korkuyorum. Ablamı dertten öldürdüğü gibi beni de öldürecek” (Ahundova, 1966: 86-87).

Herrac adlı hikâyede zengin bir tüccar olan Hacı Kerim'in öldüğü gün daha cenaze ortadan kalkmadan dört kızının da mirastan pay alabilmek için işsiz güçsüz takımınca kaçırlıp zorla nikâhlanmaları konu edilir. Hikâyede halk arasında yaygın olan “Olacağa çare yoktur, kismetten fazla yemek olmaz” (Ahundova, 1966: 90) felsefesi tenkit edilmiştir.

Divâne hikâyesinde kadınların zavallılığı, söz haklarının olmaması, bir meta gibi kullanılıp harcanması bir başka açıdan ele alınır.

Kumarbazın Arvadı ve *Dertli Züleyha*'da erkeğin vurdumduymazlığı, kadının yalnızlığı ve çaresizliği konu edilir.

Üç adlı hikâye konu olarak *Toy*'a benzer. Zengin bir tüccar olan Azad karısı öldükçe baldızları ile evlenir. Ailenin üç kızı da sıra ile Azad'ın karısı olmuştur. Ailenin kızlarının ölümüne aldırıktan ziyade böyle zengin bir damadı elden kaçırmaya ihtimaline üzülmeleri o devrin alelade olaylarından biri olsa gerek: “... *Kerbelayî Mehdi kızının solgun yüzüne bakıp düşünüyordu: Hay Allah. Bu kız da galiba ölecek. Azad gibi bir damadı elden kaçıracağız. Aksi gibi başka kız da yok ki yerine verelim*” (Ahundova, 1966: 237).

Azad içinse bu ölüm yeni bir masraf kapısından başka bir şey değildir: “... *Karının günden güne rengi soluyor. Galiba bu da ablaları gibi geberip gidecek. Allah kahretsin yine masrafa girip yeniden evlenmem gerekecek*” (Ahundova, 1966: 237).

Yuhu (Rüya) hikâyesinde kadının evlilikte çektiği eziyetler bir rüya şeklinde anlatılmış. Bu rüya o devirde evlenen her genç kızın akıbetini gösteren bir kâbustur.

Hikâyede o devirdeki aile hayatındaki bozukluklar ve kadın haklarının olmayışı gibi problemler işlenmiştir.

Dogguz Ay Keçmiş'te Rusya'da öğrenim gören genç bir talebe yaz tatilinde eve döner ve dokuz ay önce mahallede gördüğü iki üç kız çocuğunun nerede olduğunu annesine sorar. Kızlar küçük yaşta evlendirilmiştir. Biri kocası tarafından öldürülmüş diğerleri de perişan durumdadır.

Hikâyeler, Azerbaycan kadınının dramatik durumunu başarı ile yansıtabilmiştir. Yazarın çevresinde de benzer problemler, uygun olmayan evlilikler vardır. Bu yüzden malzeme bulmakta zorluk çekmez. Yazar hikâyelerin içine maniler ve halk adetlerinden örnekler koyar. Bunlar hikâyelerin konusuna uygun oldukları için hem hikâyeye canlılık katar hem de bu hikâyelerde o devir insanı sadece yaşayışıyla değil, gelenekleri ve inanışlarıyla da karşımıza çıkar. Meselâ; Dertli Züleyha'da Azerbaycan için en büyük millî bayram sayılan Nevruz bayramı törenleri canlı bir şekilde anlatılmıştır:

"... Hele Nevruz'a ve Ahır Çarşambalara¹ hazırlanmak daha büyük heyecan verirdi. Züleyha ateş yakıp ağırlığım uğurluğum dökül diyerek üzerinden atlardı. Sonra elinde bir tas su diğerinde yedi anahtar kapının arkasında durup Çarşamba değişirdi. Sokaktan geçenlerin söylediği ilk sözleri duyar duymaz annesinin yanına koşup yorumlatırdı. Bir gün sokaktan geçenlerden biri arkadaşına laf arasında kötü günün ömrü az olur demişti. Züleyha bu sözleri duyup ne kadar sevinmişti" (Ahundova, 1966: 161-162).

Diğer hikâyelerde de düğün, gerdek gecesi, kına gecesi vs. canlı birer tablo olarak sunulmuştur.

Ağsaggal, 1905. *İl*, *Borclu* (1910), *Yeni Fars*, *Zeynal Bey* (1911), *Polis Paltosu*, *Hanın Gezebi* (1912) adlı hikâyelerde maddî yapıları, toplumdaki sosyal statüleri farklı insanlar arasındaki uçurum ve Rusya'daki devlet yönetiminin bozukluğu, onlarla iş birliği yapan yerli memurların ve asilzâde sınıfının baskıları anlatılır.

Bu hikâyelerde olaylar dramatize edilerek toplumdaki eşitsizlik ve sınıf çatışmaları tenkit edilip gözler önüne serilir. Ayrıca idareci sınıfın halk üzerindeki baskısı, çarlık hizmetindeki yerli beylerin Ruslar karşısında nasıl alçalıp bayağılaştığı biraz da karikatürize edilerek verilmiştir.

Ağsaggal hikâyesinin kahramanı Gülsüm kadın orta halli bir tüccar ailesindedir. En büyük arzusu oğlu Ferec'i güzel, asil, zengin bir ailenin kızıyla evlendirmektir. O da her anne gibi oğluna en iyisini layık görür. Bu düşüncelerle şehrin asil beylerinde olan Alıpaşa Ağa'nın kızını oğlunu ister. Ağa bu istekten dehşete düşer, alınır:

"... Alıpaşa Ağa suratımı asarak karısına baktı. Sonra Gülsüm kadını baştan aşağı acı bir bakışla süzdü. Bir an o, kızgınlıkla elindeki nargileyi kadının başına fırlatmak istedi. Çünkü bey kızını esnafa vermek ademden hateme görülmemiş birşeydi. Ama lanet şeytana deyip kendini tuttu. Biraz sakinleştikten sonra: - Bacı, kızı senin oğluna vermeye bir itirazım yok. Ancak bizim de büyüğümüz var. Ak sakalımız var. Bir danışalım bakalım. O ne diyecek" (Ahundova, 1966: 106).

Kadın sevinir. O sevinçle evine gitmek için dışarı çıkar. O sırada iri yarı beyaz bir köpek ona saldırır. Paramparça eder. Bu manzarayı büyük bir zevkle izleyen Ağa balkona çıkar: "... -Çocuklar köpeği bağlayabilirsiniz." Sonra kanına bulanmış Gülsüm kadına dönerek alaycı bir tebessümle: "-Bacı gördüğün gibi Ağsaggal kızı vermeye razı olmuyor" (Ahundova, 1966: 106-107).

¹ Nevruz'dan (21 Mart'tan) önceki son salı günü. Eski yılın gidişi, yeni yılın gelişi bugün de törenlerle kutlanır.

Aksakal toplumda sözü geçen, saygı duyulan kişilere denilir. Burada şehrin asilzedelerinden Alıpaşa'nın köpeğinin adını veya haddini bilmeyen yoksul kesime ancak bir köpek aksakallık edebilir. Her iki durumda da toplumdaki sınıf farkının keskinliği gözler önüne seriliyor.

O dönemde bir tür feodal toprak ağası olan beyler Ruslarla her türlü iş birliği karşılığında da kendilerine birtakım imtiyazlar tanınan bir sınıftı. Bu yüzden beyler kendilerini halktan ayırır, onlarla ilişkiye girmezlerdi. Bu hikâyede beylerle esnaf arasındaki sınıf çatışması anlatılmakla birlikte batıl inanışlar da tenkit edilmiştir. Gülsüm kadının bey kızını istemeye cesaret etmesi gördüğü bir rüya üzerine olur. Yazar burada halkın içinde bulunduğu sıkıntılı durumları, kendi cehaletleri yüzünden başlarına gelenleri anlatmaya çalışmıştır. Rüya ile aranan kismetin, kâbusla bitmesi olağan bir sonuç olmalıdır. Ayrıca dönemin feodal yapısının, sınıflar arası ayrımın ve bunun sonuçlarının korkunçluğu da gözler önüne serilmiştir.

1905. İl ve Hanın Gezebi hikâyelerinin konusu hemen hemen birbirinin aynıdır.

1905. İl hikâyesinde o yıllarda Rusya'da oluşan hürriyet havasından Azerbaycan'ın henüz nasibini almadığı anlatılır.

Alı, bir beyin yanında hizmetçidir. O yıllardaki hürriyet, eşitlik heyecanına kapılan gençlerin fikirlerinden etkilenmiştir. Artık beyle hizmetçinin arasında bir farkın olmadığına inanmaktadır:

"...Köhne konağın yukarı katının penceresinden, uzun bıyıklı ve suratsız bir baş uzanıp birkaç defa Alı, Alı diye seslendi. Ahırların önündeki otların üzerinde keyifle uzanan Alı bu çağrılara aldırmandan gülümseyerek düşünüyordu: Boğazına bileğim girsin a Memmed Sefi Ağa. Eskiden olduğu gibi çağırmana koşup geleceğimi mi sanıyorsun. Hayır, artık devir değişti. Şimdi beylik bir kuruş bile etmiyor." (Ahundova, 1966: 112)

Bey çağırmaya devam eder. Alı yine aldırmandan keyifle uzanmaya devam eder: "... Artık ben de uyandım. Boğazını yırtsan da gelmeyeceğim. Bizi eşek yerine koymuştun. Yıllar yılı çalıştırıp bir kuruş bile vermiyordun. Üstelik canın istediğinde çağırıp dayak atıyordun. Boşuna çağırma artık beyliğin modası geçti."

Bey sinirlenip başka bir hizmetçiyle Alı'yı çağırattırır. Alı hizmetçiye ters cevap verir: "Ben Bey falan tanımıyorum. Hem artık ben de bir beyim."

Bey bunu duyar duymaz yerinden fırlar. Diğer beylerle beraber Alı'yı öldüresiye dövüp ellerinden ağaca asarlar. Alı birkaç gün ağaçta asılı kalır. Sonra ne olduğu bilinmez (s.91-92). Burada beylerin zulmü, feodalitenin gücü ve o dönemde Çarlık Rusyası'ndan başlayarak süratle Türk toplulukları arasında yaygınlaşan hürriyet havasının henüz Azerbaycan'da tesirini göstermediği alaycı bir üslupla gösterilmiştir.

Hanın Gezebi'nde de durum buna benzer. Sevgilisi ile buluşmaktan dönen seyis Zaman sevincinden bir türkü tutturur. Onun sesiyle han uykudan uyanır. Rahatsız edildiği için sinirlenir: "...Ben onun başını gövdesinden ayırttıracağım. O zaman görür türkü deyip Hanı uyandırmanın ne olduğunu" (Ahundova, 1966: 182). Seyisi yakalattırıp önce öldüresiye döver, sonra ellerinden astırıp av kuşlarına parçalattırır. Görüldüğü gibi her iki hikâyede de beylerin ve hanların keyfî tutumları şiddetle tenkit edilmiştir.

Borclu adlı hikâyenin konusu ise biraz daha farklıdır. Kerbelayî Ferec yoksul bir adamdır. Attar Hasan'a az miktar borcu vardır. Ancak bir türlü bu parayı ödeyemez. Borcu

ödemek bir yana çoluk çocuğunun ekmek parasını bile çıkarmaya gücü yetmez. Attar Hasan ise onu gördüğü yerde yakasına yapışıp borcunu ister, hakaret eder. Hatta döver. En sonunda Ferec Attar Hasan'ın gözüne ilişmemeğe çalışır. Bir gün Attar Hasan onu yakalar, döver, getirip evinin bahçesinde hapseder. Gece yarısı da arkasına bir tekme atıp kovar (Ahundova, 1966: 81-83).

Hikâyede Kerbelayı Ferec örneğinde Azerbaycan halkının ekonomik durumu gözler önüne serilir. Ferec sadece fakir değil aynı zamanda cahildir. Fakir olmasına rağmen iki kadınla evlenmiş, dokuz çocuğu olmuştur. Attar Hasan tefecidir. İnsanların çaresizliklerini paraya çevirerek işlerini yürütür. Burada sadece Attar Hasan suçlu değildir. İki eş, dokuz çocuklu Ferec de bu suça ortaktır. Bu iki hikâyeye kahramanı da o dönem Azerbaycan toplumunun içinde bulunduğu durumu trajik bir biçimde yansıtan iki tiptir. Toplumda bunların sayısız benzerleri vardır. Aslında Yusuf Vezir Çemenzemini'nin bütün hikâyelerindeki kahramanlar toplumda benzerlerini temsil eden tipler olarak karşımıza çıkarlar.

Yeni Fars, Zeynal Bey ve Polis Paltosu hikayelerinde rüşvetçi, sahtekâr, hırsız memurlar anlatılmıştır. Bu hikâyelerin kahramanları önceleri sade birer insanken sosyal statüleri değişip yetkileri arttıkça kendileri de değişip karakterlerini, ahlaklarını kaybederler.

Cennetin Gebzi (1909), Ağ Buhagda Gara Hal (1910), Hacı (1911), Mersiyehan, Cavan (1912) hikayelerinde sahtekâr din adamlarının toplumu acımasızca sömürmeleri farklı olaylarla anlatılır. Hurâfelerin ve sahtekâr din adamlarının tenkit ve ifşa eden bu hikâyelerde tenkit yavaş yavaş dinin kendisine yönelir.

Cennetin Gebzi ve diğer hikâyelerde halk arasındaki batıl inançların, hurafelerin dinî hükümler olarak yutturulması, mezhepçilik, tarikatlar, toplumun cehaleti, bağnazlık, her türlü sapkınlığın, kötülüğün dini referansla uygulanması ve bunların dini bir zorunluluk olarak ortaya konulması gibi konular anlatılır. Bu gruptaki hikâyelerin tümünde din adamları sahtekâr, hacılar namussuz, saf kalpli dindarlar ahmak olarak gösterilirler.

Cennetin Gebzi oldukça hacimli olan bir hikâyedir. Cahil, saf bir müslüman olan Usta Ağabala, Şeyhî tarikatındandır. Tarikatın kurucusu Ahund Elesger Ağa'dır. Orta halli kunduracı kazandığını din adına Ahund Elesger Ağa'ya verir. Bir gün Ahund Elesger Ağa kendisi cennete gidince onu da götüreceğini veya cennete rahatça girebilmesi için bir senet vereceğini söyler. Usta Ağabala çok sevinir. Elesger Ağa'dan cennetin senedini almadan önce temizlenip abdest almak için hamama gider. Hamamda keyif içinde hayaller kurar ve uyuklar. Rüyasında cennete gittiğini görür. Cennette huriler arasında keyif sürmektedir. Uyandığında hamamda kimselerin olmadığını görür. Herkes evine gitmiştir. Gördüğü rüyaların da tesiriyle hafakanlar basar. Korkudan aklını kaçırarak bir halde evine gelir. Bir müddet sonra bu korkunun da tesiriyle hastalanıp ölür. Eşi ve çocukları ortada kalmıştır.

Hikâyeye mizahî bir üslupla yazılmakla birlikte, din maskeli yobazlığa karşı çok sert tenkitler vardır. Yazar bütün hikâyelerinde mizahî tenkit için güçlü bir silah olarak kullanır. Hikâyede dinî unsurlar tezyif edilerek anlatılmıştır. Ağabala'nın rüyasındaki cennet ve cehennem; Müslümanların tarikatlara ayrılma sebepleri alaycı bir dille anlatılır. Aşağıdaki alıntı tam bir kara mizah örneğidir:

“... Usta Ağabala:

- Allahım, yoksa günahkâr mıyım ki karşıma bu zulmeti çıkardın. Ağa Elesger Ağa'nın arkasında namaz kıl diye buyurdun. Kıldım. Şeyhîlerin mescidinden başkasına gitme diye buyurdun. Gitmedim; Mollanın sözünden çıkma diye buyurdun. Çıkmadım. Peki günahım ne?

Birden bir şeyler hatırlamış gibi başına vurarak ağlamaya başladı:

- Allahım, benim günahımı affet. Beni zift kazanına attırma. Bir defacık bilmeden Usûlîlerin tuzağına düşüp üzümlü pılav yedim. Yoksa bu zulmetin sebebi o mu?" (Ahundova, 1966: 63-64).

Nihayet Usta Ağabala mahşer yerine gelir:

"... Sağ tarafta İsrail sûr düdüğünü çalıp ölüleri kaldırıyordu. Kabirden kalkan ölüler parçalanmış uzuvlarını toplayıp ileride dikilmiş ak bayrağa doğru gidiyorlardı. (...) Bayrağın sol tarafında duranlar hristiyanlardı. Bunları sorgusuz sualsiz cehenneme atıyorlardı. (...) Birden ağzından alev fışkıran bir zebani Usta Ağabala'ya hücum etti. O, hemen cebinden senedini çıkararak göstererek "vallahî Şeyhîyim" dedi. Zebani ondan özür dileyerek geri çekildi (...) dağın diğer tarafında güzel evler, bahçeler vardı. Burada parlak çocuklar, altın tahtlarda ipek yastıkların üzerine uzanan müminlere şarap veriyorlardı (...) Sırat'ın her tarafı ateş tutup yanıyordu. Birden heyecanlı bir bağırış duyuldu. Yüzlerine zift sürülmüş birçok adamı ateşe atıyorlardı. Bunlardan biri demiryolu yapmıştı, diğeri balon imal eden bir adamdı. Öbürü teyareciydi. Bunların ve yanındakilerin de günahları okunup ateşe atılıyordu. Önce gazetecileri, sonra ressamaları ateşe attılar. Artistleri, zincirle dövüp öldürdüler. Avrupalı âlim ve kâşifleri de namaz kılmayıp şeytan işiyle uğraştıkları için yakıp küllerini savurdular. Çarşafsız bir kadınla Rusça eğitim gören bir adam da cehenneme yolcu edildi" (Ahundova, 1966: 66-67).

Bu hikâye yazarın dine bakışını göstermekle birlikte o dönem Azerbaycan'ının inanç yönünden içinde bulunduğu durumu ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Bütün hikâyelerinde ironi, alay ve mizahla birlikte kara mizah unsurlarının da sık sık kullanıldığını söyleyebiliriz.

Hacı hikâyesinde önce dini bütün bir hacı tipi çizilir: "...Avluda abdest alıyordu. Yüreğinin derinliklerinden getirdiği salavatlar akşamın sakinliğinde komşu evlere kadar ulaşıyor, onların hacıya karşı olan takdirlerini arttırıyordu" (Ahundova, 1966: 131).

O sırada kapı çalınır. Hacı abdestli elleri ile kapıyı açar. Gelen birkaç hırsızdır. Her zaman olduğu gibi çaldıklarını hacıya satmak isterler. Az önceki huşû içindeki hacı gitmiş yerine gözünü hırs bürümüş bir tefeci gelmiştir. Önceleri çalıntı malları almamak için nazlanır. "Artık tövbe ettim" der. Ancak hırsızlar yıllardır beraber çalıştıkları adamın huyunu iyi biliyorlardır: "...Ay hacı, onbeş yıldır bizim işimiz sana çalıntı mal satmaktır. Her defasında bize tövbe ettim diyorsun. (...) Niyetin fiyat kırmaksa söyle. Ne desen sana satacağız. Bunları kapı kapı dolaştıramayız ya" (Ahundova, 1966: 131).

Pazarlıkta her iki taraf birbiriyle anlaşır ve hacı huşû içinde namaza oturur:

"...Hacının abdest suyu daha kurumamıştı. Seccadeyi serip yüzünü kibleye döndürdü. Ellerini kulağının dibine koyup pak bir gönül ve sarsılmaz, mukaddes bir emel ile namaza başladı. Bu sırada hırsızlık malını satıp, kazandığı parayı yüksek faizle ihtiyacı olanlara vermek fikri tümüyle kafasından silinmişti. İnançlı bir insan olarak dünyadan uzaklaşıp Allah'la meşguldü. Ruhu ve kanı Allah aşkıyla dolmuştu.

Hacının yüksek sesle ve hoş bir edayla namaz kılmasına yine komşuları hayran olmuşlar" (Ahundova, 1966: 132).

Cavan hikâyesinde genç bir talebe varlığı, yaratılışı, Allah kavramını sorgular: "...Bir şey bir şeyi yaratır. Pekiyi o bir şeyi kim yaratır? Bu yaratmanın evveli yok mu? Allah nedir, neden ibarettir? Cevher değil, sıfat değil, cisim değil...nedir?" (Ahundova, 1966: 164-165).

Bu tarz sorgulamalar yazarın birçok hikâyesinde ve romanlarında da vardır.

İkinci dönem hikâyelerinde zaman, mekân ve insanlar değişmiştir. Yusuf Vezir Çemenzeminli bu hikâyeleri 1926 yılında Azerbaycan'a döndükten sonra yazmıştır. Azerbaycan'a döndüğünde rejim de hayat tarzı da değişmiştir. Yazar Müsavat Partisinin hem taraftarı hem de Müsavat hükümetinin İstanbul'daki büyükelçisidir. Bunun sosyalist Azerbaycan'da karşılığı olumsuzdur. Her ne kadar yurt dışından birtakım garantiler verilerek çağrılmışsa da yine de eskiyi unutmak, unutturmak kolay olmayacaktır. Bu ve benzeri sebeplerle bu hikâyelerin yazarın bu yeni düzene kendini kabul ettirme endişesi taşımaktan başka temel özelliği bulunmaz demek yanlış sayılmaz.

Bu dönem hikâyelerinde kapitalist Batı ülkelerdeki işçilerin gündelik hayatları, zorlu iş şartları, sosyalist düzenin kuruluşu sırasında geçirilen aşamalar, yeni düzenin getirdiği hayat tarzı ve ahlak anlayışları ve nesil çatışmaları anlatılır. Konularda -yazarın yeni düzene kendini kabul ettirme endişesi taşıdığı için- zorlama hemen hissedilir. Batıda yaşayan insanların hayatları hep kötüdür, orada perişan bir hayat sürülür, patronlar onları sömürür, hiçbir sosyal güvenceleri yoktur vs.

Sidi (1926), *Bir Qaçgının Defterinden* (1927) adlı hikâyeler yazarın Fransa'daki hayatından izler taşır. *İstirahat Günü* (1936)'nde ise bir Alman işçi ailesinin gündelik hayatından bahsedilir. Bunlar tipik birer propaganda hikâyeleridir. Sosyalist ve kapitalist sistemlerdeki işçi hayatının kaba bir şekilde mukayese edilerek sosyalizmin faziletlerinden bahsedilir. Aşağıdaki özet ve alıntı bu tarz hikâyeler hakkında bir fikir oluşturabilir.

Sidi, Fransızların Kuzey Afrika Araplarına verdikleri aşağılayıcı bir isimdir. Bu hikâyede konu edilen Sidi, Cezayirli Mansur ibn-i Muhammet'tir. Mansur Sidi olduğu için çalıştığı otomobil fabrikasında en ağır, en pis işler ona gördürülür. Kazancı ise bir lokma ekmeğe ancak yeter. Bütün bu ağır hayat şartları Mansur'un umidini asla kırmaz. Bir gün Mansur iş kazası geçirir ve dört parmağını birden kaybeder. Kopan dört parmağa karşılık 400 frank tazminat vererek işten kovulur. Parmaklarını kaybetmek Mansur'un umurunda bile değildir. 400 frankla bir ay rahat geçineceği için mutludur:

"(...) Karşımdaki manavda elma, armut, muz ve portakallar işveli bir hal almıştı. Gönül okşayan renkleriyle insanı suça sürükler gibi duruyordular. Birden bakışlarım vitrinlerden ayrıldı. Etrafta göklere yükselen yapıları gördüm. Düşündüm: Mademki ben bu bolluk ve zenginlik içinde açlıktan ölüyorum, öyleyse yıkılsın bu binalar, mahvolsun bu zengin hayat. Kanım kaynadı, bir inkılap hissi vücuduma yayılmaya başladı" (Ahundova, 1966: 318).

1926-1928 yılları arasında kaleme alınan *Yeni Bir Alem*, *Osman Devletşin*, *Namussuz*, *Vasvası* ve *Mariya* hikâyeleri sosyalist düzenin kuruluş aşamalarını anlatır.

Yeni Bir Alem aslında 1912'de yazılmıştır. Yazar hikâyenin sonunu değiştirerek ideolojik bir anlam kazandırmış ve 1928 yılında yayınlamıştır (Ahundova, 1966: 426).

Hikâyede bir üniversite öğrencisiyle kunduracı arasındaki sohbet anlatılır. Öğrenci karamsar, gelecekte umudu olmayan, insanlara güvenmeyen biridir. Bir gün yırtılan ayakkabısını tamir için kunduracıya gider. Kunduracının geleceğe olan inancı onu da ümitlendirir. Onunla yaptığı konuşma öğrencinin bütün düşüncelerini değiştirip, ufkunu açar:

"... Dünyada anlamadığım hikmetler var. Karşımda oturan kunduracının hayattan ne ümit ettiği bu hikmetlerden biridir. Bu zindanda doğup, bu zindanda ölmenin bir anlamı olabilir mi? Her zaman aç, her zaman çıplak. Duvardaki rutubet vücuduna sinmiş, rengini sarartmış. Herhalde düşünce ve zekâsını da çürütüp küflendirmişti" (Ahundova, 1966: 194).

Öğrencinin bu düşüncelerinin aksine kunduracı geleceğe inançla bakan biridir:

"... Hayatın maksadı büyüktür. Hem de çok büyüktür. Fakat bu maksat şimdilik güçlülerin elinde esirdir. Esaretten kurtarılsa ne kadar güzel ve büyük olduğu herkesçe anlaşılır.

Öğrenci zayıf bir itirazla:

- Esaret biter mi diyorsunuz. Hayat herkes için elverişli olabilir mi?

Kunduracının gözleri parladı, büyük bir inançla:

- Olur dedi. Fakat savaşmak lazım. Dünyada mücadelenin önünde hiçbir şey duramaz.

- Neyle mücadele, her şey onların elinde.

- İmanla. Bugün size muhteşem görünen Çar istibdadı çürük temeller üzerine kurulmuştur. Bir gün mutlaka dağılacak (...) Eninde sonunda emekçiler galip gelecek. Az çoğa ağalık edemez" (Ahundova, 1966: 195).

Hikâye yeni döneme göre değiştirildiği için mesaj yerine oturmamış, yazılma ve bitme zamanlarının farklı oluşu dil ve üslubu da etkilemiştir. Yazarın sistemle barışmaya çabaladığı hikâyelerden biridir.

Osman Devletşin ve Mariya'da sosyalist devletin kurulma aşamasında geçen olaylar, yapılan fedakârlık ve mücadeleler anlatılır.

Vasvası adlı hikâyede sosyalist düzenin toplumu ne kadar değiştirdiği ve insanları ne kadar mutlu ettiği anlatılır: Hamit köy ve kasabaları hayalinde çok vahşi ve geri bir yer olarak tasarladığı için oralara gitmekten korkan bir memurdur. Bir gün görev icabı bir köye gitmek zorunda kalır. Sosyalizmin ve sosyalist düzenin bu köyü nasıl geliştirdiğini görerek hayran kalır. Artık eski düşünceleri değişmiştir: "*Bu silik köy yeni bir hayat yaşıyordu. Hastane, eczane, mahkeme ve postane binası, gazete, Lenin'in heykeli... bunların hepsi Hamid'in gözüne iliştiği onu hayran bırakıyordu*" (Ahundova, 1966: 412).

Namussuz'da sosyalizmin gelmesiyle beraber kadınlığın kölelik sayıldığı köhne hayattan kurtularak hürriyetine kavuşan Nigâr anlatılır. Hikâye sosyalizm öncesi ve sonrası diye iki zaman dilimini kapsar.

Nigâr zengin bir adamla evlenir. Adam ömrünü sefahat âlemlerinde geçirmiştir. Nigâr'la ilgilenmez, onu ihmâl eder. Kahramanımız kendini nikâhlı bir metres gibi hisseder. Derken Bolşevik İhtilâli olur. Nigâr'ın kocasının zenginliği elinden gider. Adam keder ve alkolden ölür. Bundan sonra Nigâr, kocasının bir akrabasıyla beraber aynı evde nikâhsız yaşar. Çevreden gelen tepkilere aldırmaz. Sosyalizm ona yeni bir hayat vermiştir ve artık mutludur.

Aslında her zaman kadın hakları üzerinde hassasiyetle duran yazarın bu hikâyesinde kadının hukukunun nikâhsız yaşamakla düzeleceği gibi garip bir sonuca ulaşması ilgi çekicidir.

Hasiyetleri Tutmamış, Yükseliş, Beş Degige, Gayınananın Oyunları, Usûl-ü Cedid, Yaramaz hikâyelerinde yeni düzenin getirdiği hayat tarzı ve ahlak anlayışı konu edilir

Hasiyetleri Tutmamış (Anlaşmamış) hikâyesinde yaşlı bir adamın torunu ile uyuşamaması sonucu evden ayrılması anlatılır. Yaşlı adamın bir kız torunu vardır. Kız sık sık sevgili değiştirir. Adam sebebini sorunca kızın mazereti hazırdır. Hasiyetimiz tutmadı (anlaşamadık). Yaşlı adam 3-4 ayda bir tekrarlanan bu mazeretlere dayanamaz. Ancak bu yeni nesle de sözü geçmez. Kendi anlayışına ters düşen bu olaylara hiç olmazsa şahit olmayayım diye evi terk eder.

Yükseliş'te alkolik bir matbaa işçisi, aynı zamanda iyi bir şair olan İftade'nin sosyalizmin sayesinde alkol illetinden kurtulması ve hayatını sosyalizme adanması anlatılır.

Gayınananın Oyunları'nda oğlunu gelininden kıskanan bir annenin onları ayırmak için uğraşması anlatılır. Burada aynı zamanda yeni düzenle beraber değişen evlenme adetleri ve hayat tarzı övülüp eksi alışkanlıklar şiddetle yerilmektedir.

Bu gruptaki hikâyelerin ortak özelliği hepsinde eskinin kalıntılarına karşı çıkılması ve Sosyalizmle birlikte gelen yeni hayat tarzının övülmesidir. Yazar kendini kabul ettirebilme endişesiyle yazdığı için tiplerin ve konuların yerine oturmaması bu gruptaki hikâyelerin bir başka özelliğidir. Mesela; gelin kaynana çekişmesi her zaman görülen olaylardandır. *Gayınananın Oyunları* hikâyesinde bu oldukça abartılmıştır. Alkolik olan İftade Sosyalist Yazarlar Birliği'nden gelen bir yazar arkadaşının "sosyalizm senden hizmet bekliyor, artık alkolü bırak" sözü üzerine alkolü o gün bırakır. Bu tıbbî kuralları alt üst eden bir durumdur. Hasiyetleri Tutmamış hikâyesinde kızın dedesinin evine her hafta başka bir erkekle gelip aynı odada yaşaması, değil 1930'larda bugün bile Azerbaycan toplumunda kolay kolay gerçekleşmeyecek bir olaydır. Fakat daha önce de bahsettiğimiz gibi yazarın o totaliter rejimde kendine yer edinme çabaları ortaya böyle garip mesajlı hikâyeler çıkarmıştır.

Goca Nenenin Ölümü Münasebetile, Aprelin Biri, Ruhnevez Hanım, İmamın Zuhuru, Lüzumsuz Arzu İçin, Goz Ağacı ve Yaş Sohbetleri hikâyeleri nesil çatışmalarını anlatır.

Aprelin Biri hikâyesinde üç ihtiyardan bahsedilir. Bunlar eskiyi ve eskiliği temsil ederler. Bunlardan birisi Mirze Zülgeder'dir:

"... Mirze Zülgeder eskiden bir lisede din dersi öğretmeniymiş. Arapça ve Farsça bilir. Dindardır ve bütün ilimlerin Kur'andan iktibas olunduğuna inanır. İlimin hangi sahasından bahs açılırsa açılınsın «onu bizden almışlar. Bak, ayet-i şerife ne buyuruyor» diye bir ayet veya hadis söyler. Mirza Zülgeder'in tasavvurunca Kur'an harikadır. Darvinizm, demiryolu, dizel motor, hatta gramofondan bile Kur'an'da bahsedilmiştir" (Ahundova, 1966: 367).

Diğer bir ihtiyar olan Esed Bey eski dönem aydınlarından:

"...Esed Bey vaktiyle vilayet kaleminde tercümanmış. O zamanlar Şerg-i Rus gazetesine birkaç makale yazmış. Piyes yazmanın moda olduğu dönemde de Cehalet Kucağında adlı bir dram yazmış. Esed bey bununla yetinmemiş dilcilik moda olduğu zaman bir ıslahatçı olarak Arap-Fars kelimelerinin kaldırılarak yerine Türkçelerinin kullanılmasını teklif etmiş. Mesela; Musiki yerine zır-zır, Horoz yerine kırmızı ibik kuş gibi" (Ahundova, 1966: 367).

Üçüncüsü Ocak Naşit ise eski bir halı tüccarıdır:

"...Nuri Paşa Bakü'ye geldiğinde bir medhiye yazıp savaş madalyası bile almıştı. Kendini büyük bir Türkçü saydığı için dünyanın en büyük sanatçı ve ilim adamlarını da Türk sayar. Bu konuda önemli keşifleri vardır. Mesela: Shakespeare'in anası Erdebil çengilerinden Gızyeter adlı bir kadınmış. Shakespeare'in babasıyla Londra'ya kaçmış. Tolstoy'un dedesi Çar 3. İvan'ın şamahı büyükelçiliğini yaptığı zaman Laçın şehrinden evlenmiş. Hafızın da babası Türkmüş vs." (s.368).

Yazar bu üç ihtiyarı da geçmiş dönemin kalıntısı olarak görür ve onların yeni dünyada, yeni düzende yerlerini olmadığına inanır: "...*Bu eski muteber simalar devranlarını sürüp yaşlanmışlardır. Şimdi artık onlara eski şereflerine uygun işler verilmiyordu. Çocuk bakıyorlar ve kooperatiflere kuyrukta beklemeye gönderiliyorlardı*" (Ahundova, 1966: 368).

Bu üç ihtiyar her gün buluşup eskiyi yad ederler. Bir gün birisi buluşmaya gelmez. Merak edip araştırırlar. Mirze Zülgeder 1 Nisan günü ölmüştür. İhtiyarlar inanamazlar. Bu onlara 1 Nisan şakası gibi gelir. Hikâyede eski insanın, eski düşüncenin yeni düzende yeri

yoktur. Onlar köhnemiş anılardan başka bir şey değildiler. Onların yokluğu yeni düzende anlaşılabilir bile tezi savunulur.

Ruhnevaz Hanım adlı hikâyede de eski-yeni mukayesesi yapılır ve her zaman olduğu gibi yeni galip gelir. Ruhnevaz Hanım eski, zengin ve asil bir ailenin kızıdır. Bolşevik İhtilâlinde sonra mülklerine el konulduğu için yoksul bir hayat sürer. Ancak lüks bir muhitte yetişen Ruhnevaz Hanım bu yeni durumunu bir türlü kabullenemez ve alışamaz. Gurbanlı ise genç bir mühendistir. Ruhnevaz Hanımla evlenmek ister. Ancak kız eski asalet kaygılarıyla Gurbanlıya karşı hep mesafeli ve soğuktur. Gurbanlı birkaç denemeden sonra niyetinden vazgeçer ve işçi bir kızla nişanlanır. Ruhnevaz Hanım Gurbanlı'yı elinden kaçırdığına pişman olmuştur ama iş işten geçmiştir.

İmamın Zuhuru adlı hikâyede Bolşevik İhtilâlinde sonra nüfuzunu yitiren beylerden biri yanına iki adamını da alarak İmam (Mehdi) zuhur etti diye söylenti çıkartıp halkı isyana teşvik edeceklerdir. Plan başarılı olur ancak isyan bastırılır. Hikâyede Müsavat Partisi dönemi, alabildiğine kötülenir. Ayrıca Bolşeviklere karşı yapılan ve kanlı bir şekilde bastırılan Gence isyanı gerici bir isyan olarak gösterilir. Bu isyan eskinin son çırpınışı olarak değerlendirilmiştir.

Yazarın yukarıdaki hikâyelerinden farklılık gösteren iki hikâyesini de değerlendirmeyi uygun gördük. Bunlardan birisi *Zeybek Gızı*'dır. Yazarın Türkiye'yle ilgili tek hikâyesidir. Hikâye Kurtuluş Savaşını ve İstanbul'un düşman işgalinden kurtarılmasını anlatır.

Mithat Efendi darü'l-fünunda öğrencidir. O sıralar İstanbul işgal edilmiştir. Mithat Efendi bir gün okula gidince okulun işgalcilerce kapatıldığını görür. Bu ona büyük bir üzüntü verir. Biraz moral bulmak için dolaşa dolaşa Süleymaniye Camii'ne gider. Orada bir hayal görür. Zeybek kıyafetli bir kız onu çağırır. Mithat Efendi bunu bir işaret olarak değerlendirir ve Anadolu'ya geçip kurtuluş savaşına katılır. Orada camide hayalini gördüğü kızla karşılaşır. Birbirlerine âşık olurlar. Daha sonra İstanbul işgalden kurtulur Mithat Efendi ve Zeybek kızı İstanbul'a dönerler.

Diğer hikâye ise *Gelecek Şehir* adını taşır. Hikâye sosyalizmle toplumların olağanüstü derecede ilerleyeceği ve edebî mutluluğa ulaşacağı inancını ifade eder. Uçakları bozulan üç kişi garip bir şehre inerler. Bu şehir teknikçe çok ileridedir. Buradaki insanlar ortak emek, ortak iş, ortak hayat ilkesine uygun olarak yaşarlar. Herkes çalışır. Hırsızlık, ahlaksızlık yoktur. İnsanların ömrü iki yüz yıla kadar uzamıştır. Para kullanmazlar. Herkes ihtiyacı kadar olanı alır vs. Yolcular uçakları tamir edilip buradan ayrılırken içleri gelecekteki dünyanın daha güzel olacağına dair inançla doludur.

Hikâye 1933'te yazılmıştır. Burada görüntülü telefonlardan, güneş enerjisiyle ısınmadan bahsedilir. Bunlar o devre göre ileri bir düşüncenin ürünü sayılabilir.

Yusuf Vezir'in hikâyelerinde mekân bütün Azerbaycan'dır. Birkaç hikâyenin dışında yer adlarına rastlayamayız. Şehir, köy, mahalle gibi mekânı tam olarak anlamamızı sağlayacak bilgiler verilmez. Yalnız Bolşevik ihtilâlini anlatan *Osman Devletşin ve Mariya* hikâyelerinde Kiev şehri mekân seçilmiştir ancak Kiev sadece isim olarak geçer. Şehir hakkında hiçbir ayrıntı verilmez. Mekân umumileştirilmiştir. Azerbaycan'ın her yeri ve orada yaşayan herkes tenkit edilmiştir. Bütün mekânlar, mekân- insan arasında ilişki kurularak anlatılmıştır.

“...Sonbahardı. Küçük şehrin sokaklarını sis kaplamıştı. Küçük evler sisin içerisinde belli belirsiz silüet gibiydiler. Her taraf sessizliğe gömülmüştü. Şehir

adeta yasa batmış gibiydi. Yalnız uzaktan ezan sesi geliyordu. Biraz sonra karanlık çöktü. Sokaktan geçen adamların ayak sesleri kesildi. (Şaggulunun Heyir İşi)" (Ahundova, 1966: 25).

Burada adeta üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi duran kederli, kasvetli, pislik içindeki mekânların (şehir, kasaba, köy) insanları da mekânlarla aynı özelliği taşırlar. Yazar Azerbaycan Türk toplumundaki sosyal aksaklıkların tümünü dine ve ondan kaynaklanan adet ve ananelere bağladığı için hikâyelerdeki umumileştirilmiş bütün dar mekânları orada yaşayan insanlar gibi sağlıklı, çirkin ve kaba olarak tasvir eder. Aşağıda anlatılan mekânlar, diğer hikâyelerinde olduğu gibi tipik bir Müslüman muhitinin bütün özelliklerini taşır:

"...Rüzgâr yaprakları kapıya ve pencereye doldurmuştu. Her taraf pislik içerisindeydi. Kapıyı açıp odaya girdi. (...) Yataklar toplanmamıştı. Oda soğuk ve kirliydi (Dürnise ve Kerbelayı Eyvaz)" (Ahundova, 1966: 224).

"... Oda keçe ve kilimlerle döşenmişti. Sıvasız duvarlarda eski tüfekler ve kılıçlar asılıydı. Köşede yuvarlak bir masa vardı. Üzerindeki tozdan bir işe yaramadığı anlaşılıyordu. Raflarda pas tutmuş bakır kaplar vardı. Kirli pencerelerden çok az ışık girdiği için içeri karanlıktı. (Şaggulunun Heyir İşi.)" (Ahundova, 1966: 31).

Cennetin Gebzi'nde "Karanlık, cahil, geri, çirkin Müslüman muhiti" anlatılırken yine insanın geriliğiyle mekânın pisliği arasında ilişki kurularak anlatılmıştır:

"...Hamamın alçak ve yıkık duvarları büyük kümbetlere yaslanarak yüzyıllardır aynı şekilde duruyordu. Bu hamama çok hanlar gelip gitmişti. Çok mollalar sabahları burada istirahat etmişti. Binlerce erkek sakalına kına yakıp hayatlarının büyük bir bölümün burada yatmakta geçirmişti. Bunların hepsi yok olup gitmişti. Ama hamam hâlâ eski debdebesini sürdürerek binlerce mümini daha bu fani dünyadan hak dünyaya yolcu etmeye hazır bekliyordu" (Ahundova, 1966: 52-53).

Örneklerden anlaşıldığı üzere mekân, insanla ilişkilendirilerek anlatılır. Yüzlerce yıl geçmesine rağmen hamam da insanlar da değişmemiş gibidir. Olay-mekân-insan sürekli aynı tekdüzelikle tekrarlanır. Zaman bu toplumda durmuş gibidir. Yazar burada toplumdaki hayatın durgunluğu ve sıradanlığını anlatırken mizah öğelerinden yararlanarak sert tenkitlerde bulunur.

Yine aynı hikâyenin bir başka yerinde hamamın pisliği ile insanların inancı arasında bağlantı kurulur.

"...Kapının kırık yerinden içeriye sızan ışık suyun bulanıklığını pek belli etmiyordu. Yalnız pislik kümelerinin küçük dalgalara dokunarak hareket etmesi göze çarpıyordu. Başka bir şey görünmüyordu. Ancak sudaki kıl yumaklarının vücuda sarılmasını veya havuzun dibindeki yumuşak şeylerin ayağa dolaşmasını dikkate almıyorum tabii. Çünkü bunların gusle mani olmadığını her Allah'ın kulu bilir. Ustaya da gusl lazımdı. (...) Usta rahatladı. Ancak havuzun suyu birkaç haftadan beri değişmediği için biraz kokuyordu. Bunun da kimseye zararı yoktu" (Ahundova, 1966: 58).

Hikâyelerde insanların inancı ve yaşayış tarzlarıyla bağlantı kurularak tiksinti uyandıracak şekilde anlatılan bu dar mekânların dışında başka mekân hususiyetleri pek göze çarpmaz.

SONUÇ

Yusuf Vezir Çemenzeminli hikâyelerinde Azerbaycan toplumunun sosyal problemleri üzerinde ciddiyetle durmuş bir yazardır. Hikâyelerini muhtevasına ve yazıldığı dönemlere göre ikiye ayırıp incelediğimizde 1920'ye kadar olan dönemde, özellikle köylerde ve

kasabalarda yoğunlaşmış Azerbaycan toplumunun genel problemleri yoksulluk, cehalet, feodal yapının hanlarının, beylerinin acımasız baskıları ve sömürüleri, dini baskılar, hurafenin dinin yerini almasıyla türeyen aç göz ve sapkın din adamları, devlet memurlarının rüşvetçiliği, zulümleridir.

Halk bütün bunların altında ezilmekte ve ekonomik durumları günden güne daha da kötüleşmektedir. Bütün bu sıkıntıların sonucunda fakir insanlar, özellikle kadınlar ve çocuklar acımasızca ezilip horlanmaktadır. Bunların günahı, sömürenlerle birlikte halkın kendisindedir. Çünkü halkın cehaleti en büyük düşmanıdır. Diğer sıkıntılar cehaletin sonucudur.

İkinci dönem hikâyelerinde Azerbaycan'da rejim değişmiştir. Yazar kendini bu rejime kabul ettirme endişesi taşımaktadır. Bu dönem hikâyelerinde konu olarak halkın çektiği bütün sıkıntılar anlatılır ve bu sıkıntıların çözüm yolu olarak sosyalist düzen gösterilir. Bu dönem hikâyelerinde konular tek yönlüdür ve ciddi zorlanmalar hissedilir. Yazarın kendisi de şiddetle karşı çıktığı ve kötülediği eski döneme aittir. Sosyalist rejimin şiddetli baskıları dikkate alınırsa yazarın bu yöntemi denemesini hoşgörüle karşılamak gerektiğini düşünüyoruz.

Hikâyeleri zaman, mekân ve insan ilişkisi içerisinde anlatılır. Hikâyelerdeki teze göre insan, zaman ve mekânın neticesidir. Eski düzenin ve köhne mekânların insanları da eski ve köhnedir. Yeni düzenle birlikte yeni ve güzel mekânlar ile yeni ve mutlu insan da ortaya çıkar. Bu teze tümüyle katılmasak bile yazarın dönemin Azerbaycan toplumunun sosyal problemlerini mizahın bütün sertliği ve keskinliğiyle birlikte çarpıcı bir biçimde yansıttığını rahatça söyleyebiliriz. Yazar böyle bir çevrede yetişmiş ve hikâyelerinde anlattıklarının çoğuna kendi de tanık olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABUTALIBOV, Ramiz (1989). *Yusuf Vezir Çemenzeminli Diplomatik Faaliyeti*, Hagda Odlar Yurdu, 7.
- AHUNDOVA, Meryem (1966). *Yusuf Vezir Çemenzeminli-Eserleri*, C. I. Bakü.
- AHUNDOVA, Meryem (1976). *Yusuf Vezir Çemenzeminli-Eserleri*, C. II. Bakü.
- AHUNDOVA, Meryem (1977). *Yusuf Vezir Çemenzeminli-Eserleri*, C. III. Bakü.
- HESENOV (Hesenli-Hesenoğlu), Cemil (1991). *Ağ Lekelerin Gara Kölgesi*, Bakü.
- HÜSEYNOV, Tofiq (1987). *Yusuf Vezir Çemenzeminli*, Bakü.
- KERBELAYI, Ehmed (1991). *Çemenzeminli'nin Ömrünün Son Günleri*, Edebiyat Gazeti: 2.
- VEZIROV, Orhan (1992). *Atam Haggında Hatireler*. Edebiyat Gazeti: 38.
- VEZIROV, Yusuf Bey (1921). *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nezer*. İstanbul.
- VEZIROV, Yusuf Bey (1921). *Tarihî, Coğrafi, İktisadî Azerbaycan*, İstanbul.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.

2022-2023 EĞİTİM ÖĞRETİM YILINDA KULLANILAN MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI 6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI'NIN 21. YÜZYIL BECERİLERİYLE UYUMUNUN İNCELENMESİ

Examination of the Compatibility of the Ministry of National Education Publications
6th Grade Turkish Textbook Used in 2022-2023 Academic Year with 21st Century
Skills

Dilek ÇAYCI*

Doç. Dr. Şafak ÖZTÜRK AYNAL**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 2022-2023 eğitim öğretim yılında kullanılan Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın temalarını, ders metinlerini ve etkinliklerini 21. yüzyıl becerileri açısından değerlendirmektir. Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesidir. Araştırmanın verileri 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, metinleri, etkinlikleridir. Araştırmanın temaları 21. yüzyıl becerileri olduğu için veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan tema, metin ve etkinliklerde tüm becerilere yer verildiği görülmektedir. Ancak tema ve metinlerde Medya Okuryazarlığı ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Okuryazarlığı becerilerine daha az yer verildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca etkinlikler incelendiğinde etkinliklerde tüm becerilere yer verile de dengesiz bir dağılımın olduğu gözlenmiştir. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelendiğinde tüm becerilere yer verilmesi ders kitabının olumlu yönünü gösterirken bazı becerilere daha az yer verilmesi ve dengesiz bir dağılımın olması ders kitabının eksik yönünü göstermektedir. Bundan sonra yapılacak ders kitaplarının güncelleme çalışmalarında bu eksikliklerin giderilmesinin faydalı olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: 21. Yüzyıl Becerileri, Türkçe, 6. Sınıf Ders Kitabı, 6. Sınıf ders Metinleri, 6. Sınıf Ders Etkinlikleri.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the data of the research are course text and activities of the 6th Grade Turkish Textbook published by the Ministry of National Education used in the 2022-2023 academic year in terms of 21st century skills. The method of the study is document analysis from qualitative research designs. The data of the research are 6th grade Turkish textbook, texts and activities. Because the themes of the research are 21st century skills, the data were analyzed by descriptive analysis method. As a result of the examination, it is seen that all skills are included in the themes, texts and activities in the 6th grade Turkish textbook. However, it is remarkable that Media Literacy and Information and Communication Technologies (ICT) Literacy skills are less included in themes and texts. In addition, when the activities were examined, it was observed that there was an unbalanced distribution even though all skills were included in the activities. When the 6th grade Turkish textbook is examined, the fact that all skills are included in the textbook shows the positive side of the textbook, while the lack of some skills and an unbalanced distribution show the missing aspect of the textbook. It can be said that it will be beneficial to eliminate these deficiencies in the updating studies of the textbooks to be made in the future.

Keywords: 21st Century Skills, Turkish, 6th Grade Textbook, 6th Grade Texts, 6th Grade Course Activities

* Millî Eğitim Bakanlığı Celalettin Ökten İmam Hatip Ortaokulu, Manisa/Türkiye, dileksolmaz45@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-0928-7465.

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri, Manisa/TÜRKİYE, safak.ozturkaynal@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6900-2248.

GİRİŞ

Gelişen çağ ve dönüşen zaman 21. yüzyılı bilişim ve iletişim çağı haline getirmiştir. Bilişim araçlarıyla dünyanın diğer ucundaki bilgi, belge ve haberlere ulaşmak çok daha kolay hale gelmiştir. Bu kolaylık ise çağımız insanına sahip olması gereken bazı becerilerin edinilmesini gerekli kılmıştır. Küreselleşen dünya ise çağa ayak uydurabilen, iletişimi güçlü, farklı kültür ve inanıştaki diğer insanlarla uyum içerisinde yaşayabilen, doğru bilgiye ulaşabilen, teknoloji okur-yazarı olan insanların daha rahat yaşayabileceği bir alan oluşturmaktadır (Eryılmaz vd., 2015: 14).

Bilgiye erişmek için kullanılan teknolojiler günümüzde oldukça yaygınlaşmış; bu durum da dünyada sınırların ortadan kalkmasına, zaman ve mekân sınırı olmaksızın dünyanın diğer ucundaki kişilerle iletişimin hızlıca gerçekleşmesini sağlamıştır. Böylece öğrenme belirli mekân ve belirli zaman anlayışının ötesine geçmiş, her mekânda ve her zamanda gerçekleşebilir hale gelmiştir. Öğrencilerin de değişen bilgi teknolojileri çağına ayak uydurabilmesi, yeni öğrenme yaşantılarına adapte olabilmesi gelişen bilgi teknolojisini anlamlı kılacaktır (Gültekin, 2019: IIII).

21. yüzyıl becerileri; 21. yüzyılda tüm insanların edinmesi gereken sosyal, kültürel, akademik ve mesleki yaşamda var olabilmeleri adına edinmeleri gereken yetkinlikler sonucu bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Voogt ve Roblin (2010)'e göre 21. yüzyıl becerileri; kişilerin içinde bulunduğu topluma katkı sunabilmeleri adına bireylerin ihtiyaç duydukları bilgi ve becerilerin toplamı, genel ismidir. P21 (2019)'e göre meslek ve sosyal yaşamında başarılı olmak isteyen bireylerin taşımaları gereken genel bilgi, beceri ve uzmanlıklar 21. yüzyıl becerileri olarak kabul edilmiştir (Gociaoğlu, 2021: 50).

Anlaşılabacağı üzere elde edilen 21. yüzyıl anahtar becerileri sadece okul hayatında kullanılmayacak bununla beraber hayatın her anında eğitim hayatı sonrasında da bilişsel, davranışsal veya duyuşsal bir uzmanlık biçimini geliştirmeyi ifade edecektir. Yani kişinin bir alanda uzmanlaşırken farklı alanlarda da farklı yeterliliklere sahip olması beklenmektedir. Bu çok yönlü gelişim, kişinin 21. yüzyılın getirdiği değişim ve gelişime ayak uydurabilmesini ve o topluma da katkı sunmasını sağlayacaktır.

21. yüzyıl için önemli olan bu becerilerin kişilere kazandırılmaya çalışılması elbette eğitimle mümkün olacaktır.

Bireylere eğitim yoluyla 21. yüzyıl becerilerini kazandırmak için birçok kurum ve kuruluş çeşitli çalışma ve araştırmalar yaparak 21. yüzyıl becerilerini belirlemeye ve tanımlamaya çalışmışlardır. 21. yüzyıl becerileri üzerine yapılan çalışma örneklerinden bazıları şunlardır: Partnership for 21st century skills [P21], 2006; EnGauge, 2003; Assessment and Teaching of 21st Century Skills [ATCS], 2007; National Educational Technology Standards [NETS or ISTE], 2007; "Technological Literacy Framework for the National Assessment of Educational Progress [NAEP]", Organization for Economic Cooperation and Development [OECD], 2005; European Union [EU], 2002 (Kotluk vd., 2015: 355).

21. yüzyıl becerileri üzerine yapılan çalışmalardan “Partnership for 21st Century Learning (P21)/21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı” adlı proje (P21 Leadership States, 2017) Amerika Birleşik Devletleri'nde 21 eyalette uygulamaya konulmuş ve 33 farklı kurum tarafından desteklenen bir stratejik eğitim projesidir. Bu proje 21. yüzyıl becerileri için kıymetli ve uygulanabilir bir emsaldir (Gelen, 2017: 18).

“21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı (P21) Çerçevesi; yaklaşımı, amacı ve vizyonlarıyla birlikte tanıtılmış, 21. yüzyıl becerileri bu çerçevede tanımlanmıştır. 21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı (P21) Çerçevesi'nde 21. yüzyıl becerileri; “öğrenme ve yenilikçilik becerileri”, “yaşam ve kariyer becerileri” ve “bilgi, medya ve teknoloji becerileri” olmak üzere üç beceri alanında ele alınmıştır. Söz konusu beceri alanlarında yer alan beceriler, bu becerilerin gerektirdiği alt beceriler ile birlikte açıklanmıştır. 21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı (P21) Çerçevesi'nde yer alan beceriler aşağıdaki gibidir:

- Yaratıcılık ve yenilikçilik
- Eleştirel düşünme ve problem çözme
- İletişim ve İş birliği
- Esneklik ve uyum
- Girişimcilik ve öz yönetim
- Sosyal ve kültürlerarası beceriler
- Üretkenlik ve hesap verebilirlik
- Liderlik ve sorumluluk
- Bilgi okuryazarlığı
- Medya okuryazarlığı
- Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) okuryazarlığı (Gociaoğlu, 2021: 51).”

21. yüzyıl becerileri incelendiğinde bilgiyi aynen ezberlemek yerine bu bilgiyi günlük hayatında kullanabilen, özgün düşünmeyi başarabilen, karşılaştığı sorunlarla başa çıkabilen, diğer bireylerle ve başka kültürel değerlere sahip kişilerle ortaklaşa çalışıp onların değerlerine anlayış gösterebilen, iletişime açık olabilen, önüne çıkan fırsatları değerlendirebilen, kendini doğru bir şekilde yönetip sorumluluklarını yerine getiren kişiler yetiştirme anlayışını benimsediği görülmektedir (Kayhan vd., 2019: 23).

“Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teorisinde ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen nitelikleri etkilediğinin farkına varılmış ve buna göre programda gerekli değişim ve yeniliklere gidilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) 21.yy becerilerini de dikkate alarak 51 alanda müfredat değişikliğine gitmiş ve öğrencilerin sahip olmaları gereken yeterlik ve becerilere ilişkin bir çerçeve belirlemiştir. Bu yeterliliklerin öğrencilere müfredat çerçevesinde kazandırılması hedeflenmiştir. Bahsedilen bu yeterlikler: anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik yeterliği, bilim ve teknoloji, yeterliği, dijital yeterlik, öğrenmeyi öğrenme, inisiyatif alma ve girişimcilik, sosyal ve kamusal yeterlikler, kültürel farkındalık ve ifade'dir (TTKB, 2017). Böylece MEB; öğretim programları yoluyla bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati kurabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bireyleri yetiştirmeyi hedeflemiştir (MEB, 2018). Yapılan bu çalışmalara bakıldığında MEB'in eğitim programlarıyla yetiştirmek istediği birey tipi, 21. yüzyıl öğrenci becerileriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Zira Türkiye'de 2017-2018 yıllarında MEB tarafından yenilenen öğretim programlarının temelinde

21.yüzyılın becerilerini edinmiş ve bunu günlük yaşamda tatbik etmeyi başaran bireyler yetiştirmek hedefi yer almaktadır (Kayhan vd., 2019: 23).”

21. yüzyıl becerilerinin Türkçe Ders kitaplarındaki ve Türkçe Öğretim Programındaki yerinin son zamanlarda oldukça önem kazandığı bu konularda yapılan araştırmalarla da ortaya çıkmıştır. Bu konuda yapılan bazı araştırmalar şunlardır:

Belet Boyacı ve Güner Özer (2019) makalesinde geçmişteki ve günümüzdeki Türkçe Öğretim Programlarını 21. Yüzyıl becerileri kapsamında incelemektedir. Bu çalışmasında “Türkçe dersi öğretim programlarında benimsenen değerlendirme yaklaşımları 21.yüzyıl becerileri açısından incelendiğinde tüm programların öğrenme ve yenilenme becerilerinden iletişim ve işbirliği ile eleştirel düşünme becerilerine; yaşam ve kariyer becerilerinden ise girişim ve özyönetim becerilerine yer verdiği söylenebilir.” sonucuna varmışlardır (Boyacı vd., 2019: 726).

Bal (2018) ise hem yenilenen Türkçe dersi program kazanımlarını hem de bu kazanımların uygulanabilirliğini 21. yüzyıl becerilerine göre incelemiş; metinlerin, 21. yüzyıl becerilerini kazanım ve etkinliklere göre daha fazla yansıttığını belirtmiştir.

Gültekin (2019) yüksek lisans tezinde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında okutulan 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ile 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Öğrenci Çalışma Kitaplarında yer alan etkinliklerin 21. yüzyıl becerilerine nasıl yansıttıklarını incelemektedir. Yaptığı değerlendirmelere göre, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ile 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerde bilişsel beceri alanı ile ilgili etkinliklerin diğer beceri alanlarına oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gociaoğlu (2021), editörlüğünü Dr. Halil Erdem Çocuk ve Dr. Taşkın Soysal’ın yaptığı Nobel Akademi Yayıncılık tarafından yayınlanan “21. Yüzyıl Becerileri ve Türkçe Eğitimi” adlı kitabın incelemesini yapmıştır.

Kayhan, Altun ve Gürol (2019); Türkçe Öğretim Programı (2018)’nın 8. sınıf kazanımlarını, ders metinleri ve etkinliklerini 21. yüzyıl becerileri açısından değerlendirmektedir. Türkçe Öğretim Programı’nın amaçları arasında 21. yüzyıl becerileriyle donanmış bireyler yetiştirmek olduğu görülse de kazanımlarda buna yeterince uyulmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu araştırmada da 2022-2023 eğitim öğretim yılında kullanılan Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın yukarıda belirtilen 21. yüzyıl becerileri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ders kitabında bulunan temalar, temalarla ilişkili olan okuma metinleri, metinler ile ilgili etkinlikler analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada bu hedef doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki temalar 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu mudur?
2. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki metinler 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu mudur?
3. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki etkinlikler 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu mudur?

1.Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmaktadır. Nitel araştırmayı, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım vd., 2008: 39). "Doküman inceleme yöntemi, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir. Doküman incelemesi hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek veya değerlendirmek için sistematik bir işlemdir (Bowen, 2009: 27)."

1.1.Veritoplama Aracı

Veri toplama aracı olarak dokümanlardan yararlanılmıştır. Çalışmanın dokümanlarını; 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2018) metinleri ve etkinlikleri, YÖK Tez Merkezi'ndeki konuyla ilgili tezler, Dergi Park'ta bulunan bu konuyla ilgili makaleler oluşturmaktadır.

1.2.Verilerin Analizi

Bu araştırmada veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. "Bu yaklaşımda amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır (Yıldırım vd., 2008: 224)." Betimsel analiz yönteminin kullanılması temaların önceden belli olmasındandır. Bu araştırmanın temaları 21. yüzyıl becerileridir. Bu beceriler üç ana ve on bir alt başlıktan oluşmaktadır. Ana başlıklar sırasıyla şunlardır: Öğrenme ve Yenilenme Becerileri, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri, Yaşam ve Meslek Becerileri. Alt başlıklar ise şunlardır: Yaratıcı Düşünme, Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme, İletişim ve İşbirliği, Bilgi Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) Okuryazarlığı, Esneklik ve Uyum, Girişimcilik ve Öz-Yönetim, Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler, Üretkenlik ve Hesap verebilirlik, Liderlik ve Sorumluluk. Bu çalışmada üç ana başlık ve on bir alt başlıktan oluşan 21. yüzyıl becerileri bağlamında 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı temaları, temalara bağlı metinler ve kitaptaki etkinlikler incelenmiştir. Bu incelemede 8 tema, 32 metin ve 234 etkinlik analiz edilmiştir.

2.Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmanın problemi ile ilgili toplanan verilerin, yöntem bölümünde açıklanan tekniklerle çözümlenmesi sonucu elde edilen bulgulara ve bu bulgularla ilgili yorumlara yer verilmiştir. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan tema, metin ve etkinliklerin 21. Yüzyıl becerileri doğrultusunda betimsel analizinden elde edilen bulgular araştırma sorularının sırası ile sunulmaktadır.

2.1. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Temalar 21. Yüzyıl Becerileriyle Uyumlu mudur?

Araştırmanın birinci sorusu kapsamında 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan 8 adet tema incelenmiştir. Kitaptaki temaların isimleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Temaları

Sıra No	Tema Adı
1	Okuma Kültürü
2	Millî Mücadele ve Atatürk
3	Bilim ve Teknoloji
4	Erdemler
5	Doğa ve Evren
6	Millî Kültürümüz
7	Sağlık ve Spor
8	Birey ve Toplum

Bu temaların 21. yüzyıl becerileriyle ilişkisi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. 6.sınıf ders kitabındaki temalarla ilişkili 21. yüzyıl becerileri

21. Yüzyıl Becerileri	F
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme	2
Girişimcilik ve Öz Yönetim	3
İletişim ve İşbirliği	2
Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler	3
Yaratıcı Düşünme	2
Esneklik ve Uyum	5
Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik	2
Liderlik ve Sorumluluk	3
Bilgi Okuryazarlığı	2
Medya Okuryazarlığı	1
BİT (ICT) Okuryazarlığı	1
Toplam	26

Tablo 2'ye bakıldığında 6.sınıf ders kitabındaki temalarda tüm becerilere yer verildiği görülmektedir. Temaların en fazla ilişkili olduğu 21. yüzyıl becerisi esneklik ve uyum (n=5)'dur. Bu beceriyi Girişimcilik ve Öz yönetim (n=3), Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler (n=3), Liderlik ve Sorumluluk (n=3), Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme(n=2), İletişim ve İşbirliği (n=2), Yaratıcı Düşünme (n=2), Üretkenlik ve Hesap verilebilirlik (n=2), Bilgi Okuryazarlığı (n=2), Medya Okuryazarlığı (n=1), BİT (ICT) Okuryazarlığı (n=1) takip etmektedir. Temalara bakıldığında bazı temaların birden fazla beceriyi barındırdığı görülmektedir. Bazı temalarda ise bir ya da iki beceriyle uyum saptanmıştır. 21. Yüzyıl becerileri ve temaların ilişkisine yönelik örnekler aşağıdaki gibidir.

Birinci tema olan Okuma Kültürü teması 21. yüzyıl becerilerinden yalnızca Bilgi Okuryazarlığıyla ilişkilendirilirken üçüncü tema olan Bilim ve Teknoloji Teması Medya okuryazarlığı, BİT Okuryazarlığı, Yaratıcı Düşünme, Girişimcilik ve Öz Yönetim, Bilgi

okuryazarlığı, Üretkenlik, Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme, Esneklik ve Uyum 21. yüzyıl becerileriyle ilişkilendirilmiştir.

Temalara dair bulgular değerlendirildiğinde genel olarak dengeli bir dağılımın olduğu söylenebilir. Bu incelenen ders kitabı açısından olumlu bir bulgudur. Fakat en az kullanılan becerilerin medya okuryazarlığı ve BİT okuryazarlığı olduğu görülmektedir.

“Medya iletileri kimi zaman bizi eğlendirmekte kimi zaman bilgilendirmekte kimi zaman da herhangi bir ürün ya da hizmeti satın almaya yönlendirmektedir. Hangi amacı taşırsa taşırsın medya iletilerinin, görüşlerimizi ve hayatımızda aldığımız kararları büyük oranda etkilediği aşikârdır. Bu medya iletilerine karşı erken yaşlarda edinilecek erişim, analiz, değerlendirme ve yeni medya iletileri üretme becerilerinin, farklı yöntem ve araçlarla desteklenerek yetişkinliğe kadar geliştirilmesi gerekmektedir (Sayın, 2015: 1).”

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağı göz önünde bulundurulduğunda temalar belirlenirken bahsi geçen becerilerin tema bazında daha fazla yer almasının öğrencilere olumlu bir etkisinin olacağı görülmektedir. Çünkü öğrenciler ister istemez içinde buldukları dönem itibarıyla teknoloji ve medyayla iç içe bulunmaktadır. Bu ilişkinin kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin bilgi iletişim teknolojileri ve medya konusunda bilgi sahibi olmaları ve bunları nasıl kullanmaları gerektiğini öğrenmeleri onların bütünsel gelişimi için çok büyük bir önem arz etmektedir.

2.2. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Metinler 21. Yüzyıl Becerileriyle Uyumlu mudur?

Araştırmanın ikinci sorusu kapsamında 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan 32 adet metin incelenmiştir. Bu metinlerin 21. yüzyıl becerileriyle ilişkisi aşağıda tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. 6.sınıf ders kitabındaki metinlerle ilişkili 21. yüzyıl becerileri

21. Yüzyıl Becerileri	F
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme	14
Girişimcilik ve Öz Yönetim	8
İletişim ve İşbirliği	13
Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler	12
Yaratıcı Düşünme	5
Esneklik ve Uyum	8
Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik	6
Liderlik ve Sorumluluk	11
Bilgi Okuryazarlığı	4
Medya Okuryazarlığı	1
BİT (ICT) Okuryazarlığı	1
Toplam	83

Tablo 3'e bakıldığında 6. Sınıf Ders Kitabı'ndaki metinlerde tüm 21. yüzyıl becerilerine yer verildiği görülmektedir. Metinlerin en fazla ilişkili olduğu 21. yüzyıl becerisi Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme (n=14)'dir. Bu beceriyi sırasıyla İletişim ve İş Birliği (n=13), Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler (n=12), Liderlik ve Sorumluluk (n=11), Girişimcilik ve Öz yönetim (n=8), Esneklik ve Uyum (n=8), Üretkenlik ve Hesap verilebilirlik (n=6), Bilgi Okuryazarlığı (n=4), Medya Okuryazarlığı (n=1), BİT (ICT) Okuryazarlığı (n=1)

izlemektedir. Metinler 21. Yüzyıl becerileri doğrultusunda incelendiğinde bazı metinlerde 21. yüzyıl becerileriyle bir uyum gözlenemezken bazı metinlerde birden fazla beceriyle uyum saptanmıştır. 21. yüzyıl becerileriyle ilişkilendirilen metin örnekleri aşağıdaki gibidir:

Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme

CANIM KİTAPLIĞIM

Bir sürü kitabım oldu. Küçük kitaplığımın raflarını doldurdular. Hepsini seviyorum. Sevilmez mi? Kitap bu! Hele en güzelyise...

Önce öğretmenimin önerdiklerini aldım. Okudum da. Bende okuma merakı geliştiğini gören annem, babam, ağabeyim ve akrabalarından kimileri fırsat buldukça bana kitap armağan ettiler. Bunlara, birkaç yaş günümde arkadaşlarımın verdiklerini de eklersek varın siz hesap edin ne kadar çoğalmış.

Hepsini okuyamadım. Birden yığıldılar. Ama büyük bir hızla okumayı sürdürüyorum. Yakında bitireceğim. (...)

Benim kitaplarım hep çiçek kokar. Renk renk güzellik kokar. Barış ve sevgi yayılır onların ortamından. Belki bu yüzden, kitaplarımla birlikte evimizde daha güzel bir dünya oluştu. En güzeli de ben daha anlayışlı, daha bir içten, daha bir seven ve sevilen biri oluverdim. Kuşlarla, kelebeklerle, ağaçlarla, bulutlarla dost olmak, onları bizim "insan" yaşamımızla bütünleyerek değerlendirmek ne zevkli, ne yararlı bir oyunmuş meğer! Ben, dostluğun ve arkadaşlığın bu denli kıvanç verici olduğunu daha önceleri bilmezdim. Oysa kitaplarımla, onlardaki kahramanlarla yaşayarak öğrendim hepsini. (...)

Yalnız bir dakika! Şu başımdan geçeni dinlemeden acele edip kitapçıya koşmayın. Azıcık bekleyin, birkaç dakika kulak verin bana.

İki üç gündür kitaplığımda bir gariplik var. Ne zaman önünden geçsem sanki gerçekten kuşlar öter, kanat çırpardı kitaplığımda. (...) Kırlarda, yeşilin cümbüşünde tatlı tatlı esen rüzgârların kokusu, kitaplığımın aracılığıyla yüzüme, kulağıma, saçlarıma dolanırdı. O kadar zamandan sonra şu iki üç gündür hiç de böyle değil yansıyanlar. Şimdi sanki "cennet" ülke değil de "cehennem" yeri oluvermiş benim canım kitaplığım.

Bu metinde bir çocuğun kitaplığı ve kitapları ile ilgili olayları kendi ağzından anlatılmaktadır.

Çocuğun kitaplığında bir sürü kitap vardır. Bunlardan bazısını öğretmeninin önerisi ile almış, bazılarını da ailesi ve arkadaşları hediye etmiştir. Çocuk kitapları sayesinde hem kendisinin hem aile ortamının değiştiğini anlatmaktadır. Okudukları kitaplar sayesinde hepsi daha iyi ve duyarlı insanlar olmuşlardır. Kitapların onları çok olumlu yönde etkilediğini söylemiştir.

Bir gün o güzel kuşlar öten kitaplığının cennet yeri değil de cehennem olduğunu fark etmiş. Bu durumun abisinin ona aldığı yeni kitaptan kaynaklandığını düşünmüş ve o kitabı abisine geri vermiştir. Kitap gerçekten ona uygun değildir. Abisine de bir arkadaşı vermiştir. O da içine bakmadan getirip kardeşine vermiştir. Abisi ondan özür dilemiştir. Sonra beraberce yeni kitap almak için kitapçının yolunu tutmuşlardır.

"Canım Kitaplığım" adlı metinde yukarıda da bahsedildiği gibi hikâyemizin kahramanı öğretmeninin kitap seçimi konusunda anlattıkları doğrultusunda abisinin hediye ettiği kitabı eleştirel bir şekilde değerlendirmiş ve kendisine uygun bir kitap olmadığına karar vermiştir. Bunu da uygun bir dille ifade ederek abisinin hatasını anlamasını sağlamış ve birlikte yeni bir kitap almaya giderek problem çözülmüştür. Bahsi geçen metinde aynı zamanda bilgi yazarlığı ve iletişim ve işbirliği becerileriyle de uyum tespit edilmiştir.

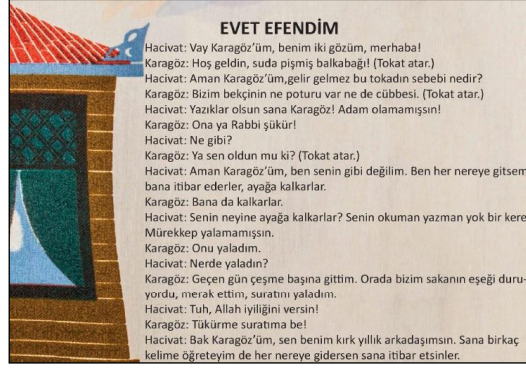
Girişimcilik ve Öz Yönetim

Yukarıda yer alan “Heykeli Dikilen Eşek” adlı metin 1. temada yer alan dinleme metnidir. Bu metinde Ürgüp’ün Karain köyüne öğretmen olarak atanan Rasim Pehlivanoğlu köylünün boş boş oturmasından rahatsız olur, neler yapabileceğini düşündükten sonra Türkiye’nin ilk köy kütüphanesi kurma fikri aklına gelir. Rasim Öğretmen liderliğinde ilk köy kütüphanesi Karain köyünde kurulur. Diğer köylerdeki çocuk ve yetişkinlerin de faydalanmasını istemektedirler. Ama diğer köydeki kişilerin kütüphaneye gelmeleri mümkün görünmemektedir. Bu probleme çözüm olarak da eşekli kütüphane fikrini bulurlar. Kitapları eşeğe yükleyerek köyleri dolaşıp köylere kitap götürürler. Kadınların kütüphaneden faydalanmadığını fark ettiklerinde kütüphaneye dikiş makinesi getirerek kadınları da kütüphaneye çekmiş olurlar.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz “Heykeli Dikilen Eşek” adlı metinde Girişimcilik ve Öz Yönetim becerisinin yer aldığı görülmektedir. Köylünün boş boş oturmaları ve okumamaları, diğer köylerde kütüphane bulunmaması, kadınların kütüphaneye gelmemesi gibi problemlere girişimci bir şekilde yaklaşmış, somut başarı kriterleri ile hedefler belirlenmiş, süreç verimli bir şekilde yönetilerek problemler çözüme kavuşturulmuştur. Bu metinde aynı zamanda Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme, Üretkenlik ve Hesap Verilebilirlik, İletişim ve İşbirliği Becerileri, Liderlik ve Sorumluluk, Yaratıcı Düşünme becerileriyle de uyum gözlenmiştir.

İletişim ve İşbirliği

Yukarıda bir kısmı verilen “Evet Efendim” adlı metin bir Hacivat Karagöz metnidir. Bu metinde Hacivat Karagöz’e itibar etmeleri için nasıl konuşması gerektiğini anlatmak istemektedir. Karagöz Hacivat’ın söylediklerini yanlış anlar ve ortaya sürekli bir söz komiği çıkar. Böylece bu metnimizde iletişimin önemi üzerinde durulmuş olur. Bu yüzden de “Evet Efendim” adlı metin iletişim ve işbirliği becerisiyle uyumlu bulunmuştur. Aynı zamanda bu metin sosyal ve kültürlerarası beceriler ve liderlik ve sorumluluk beceriyle de ilişkilendirilmiştir.

Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler

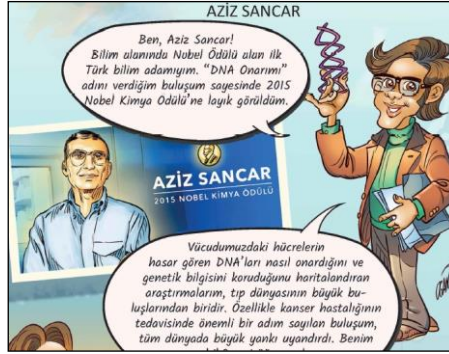
Millî mücadele ve Atatürk adlı temanın dinleme metni olarak 120 filmi yer almaktadır. Bu filmde Birinci Dünya Savaşı sırasında cephaneye tükenince cephanenin taşınmasında gönüllü olan, 12-17 yaşları arasındaki 120 Vanlı çocuğun cephaneyi taşırken ki zorlu yolculukları anlatılmaktadır. Filmde Ruslarla birlikte olan Ermenilerin varlığının yanında Türklerle uyum içinde yaşayan, birbirleriyle samimi bir dostluk kuran, birbirlerinin değerlerine saygı duyan Ermenilerin varlığından da bahsedilmektedir. Bu sebeple bu metnimizde “Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler” adlı 21. Yüzyıl becerisiyle uyum gözlenmiştir. Aynı zamanda bu metnimizde eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve işbirliği, esneklik ve uyum, girişimcilik ve özyönetim, sosyal ve kültürlerarası beceriler, liderlik ve sorumluluk becerileri de yer almaktadır.

Yaratıcı Düşünme

“İnsanlar Eskiden Saati Nasıl Ölçerdi?” adlı metinde saatin önemi ve tarih içindeki gelişiminden bahsedilmektedir. Saatin yaratıcı düşünme sayesinde nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiği anlatılmaktadır. Bu metin bu sebeple yaratıcı düşünme becerisiyle uyumlu bulunmaktadır. Aynı zamanda bu metinde eleştirel düşünme ve problem çözme, esneklik ve uyum, üretkenlik ve hesap verilebilirlik becerileriyle de uyum gözlenmiştir.

Esneklik ve Uyum

Aziz Sancar adlı metinde çeşitli mesleki sorumluluk, roller, program ve içeriğe adapte olma, belirsizlik ve değişen önceliklerin olduğu ortamlarda etkili bir şekilde çalışma, özellikle çok kültürlü ortamlarda uygulanabilir çözümlere ulaşmak için çeşitli görüşleri ve inançları anlama ve dengeleme özelliklerinin üzerinde durulan Aziz Sancar'ın hayatı ile esneklik ve uyum becerisi uyum göstermektedir. Aynı zamanda bu metin eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcı düşünme, iletişim ve işbirliği, bilgi okuryazarlığı, girişimcilik ve öz yönetim, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve hesap verilebilirlik, liderlik ve sorumluluk becerileriyle de uyumludur.

Liderlik ve Sorumluluk

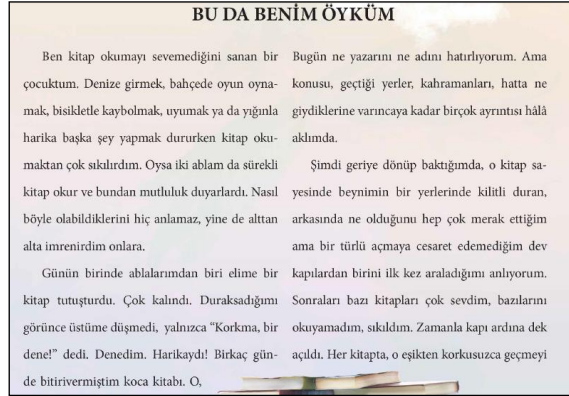
"Arıyorum" adlı şiirde Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türk dili için yayınladığı fermandan bahsedilmektedir. Bu fermanla Türk dili dışında başka bir dilin konuşulması yasaklanmıştır. Günümüzde ise Türk diline gereken önemin verilmediği ifade edilmektedir. Burada bahsedilen Karamanoğlu Mehmet Bey bir lider olarak diline sahip çıkmış ve dili için de bir liderlik örneği göstermiştir. Yine bu fermanıyla dili için sorumlu bir davranışta bulunmuştur. Bu yüzden bu metin liderlik ve sorumluluk becerisiyle uyumludur. Aynı zamanda bu metinde eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri, sosyal ve kültürlerarası becerilerle de uyum bulunmaktadır.

Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik

5. tema olan "Doğa ve Evren" temasının dinleme metni olan "Kar Kristallerinin Peşinde Bir Adam" adlı metinde Wilson Bentley adlı kişinin yaşamı anlatılmaktadır. Wilson tüm yaşamını kar kristallerini inceleyerek geçirmiştir. Çocukken annesinin hediye ettiği mikroskopla kar tanelerini inceleyip resimlerini çizmektedir. Bu aşamada hiçbir kar tanesinin birbirine benzemediğini fark eder. Yalnız resmini çizerken kar tanelerinin erimesi onun çizimine mâni olmaktadır. Bir gün bir ansiklopedide fotoğraf makinelerine mikroskop merceği takılabileceğini okur ve böylece 1885 yılında ilk kez kar kristallerinin fotoğrafını çeker. Bu konuda yaptığı araştırmalarla 1898 yılında makale yayınlar. Birçok dergide yazıları yayınlanmıştır. Böylece kar kristallerini bilimsel olarak inceleyen ilk kişi olmuştur.1931 yılında da 2400 kar kristalinin fotoğraflarının bulunduğu "Kar Kristalleri" kitabını çıkarmıştır.

İlgisini çeken bir konuda sürekli bir araştırma yapan ve yeni şeyler keşfedip resim, fotoğraf, makale, kitap gibi ürünler ortaya koyan Wilson Bentley'in hayatını anlatan bu metinle üretkenlik ve hesap verebilirlik becerisi arasında uyum belirlenmiştir. Bu metinde aynı zamanda yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve özyönetim becerileriyle de ilişki saptanmıştır.

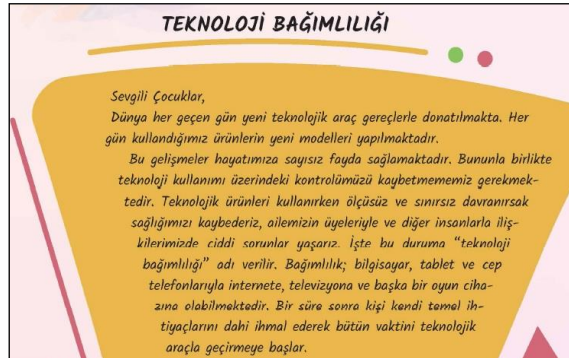
Bilgi Okuryazarlığı

"Bu da Benim Öyküm" adlı metinde ablasını okumayı çok seven ama kendisinin kitap okumayı sevmediğini düşünen bir kahramanın bir gün ablasının ona okuması için verdiği bir kitapla hayatında çok şey değişir. Aslında kitap okumayı ne kadar çok sevdiğini fark eder. Bu metinde "... Beni tanımadığım insanlarla, gitmediğim ülkelerle, yaşamadığım dönemlerle, bilmediğim dillerle buluşturuyordu..." (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 13) gibi cümlelerle bilgi okuryazarlığı becerisi üzerinde durulmuştur.

Medya Okuryazarlığı -BİT (ICT) Okuryazarlığı

Bu iki beceri de yalnızca "Teknoloji Bağımlılığı" adlı metinde yer almaktadır.

Adı geçen metinde bilgi ve iletişim teknolojilerini ve medyayı doğru, verimli kullanmaktan ve bağımlı olmaktan kurtulmamız için nelere dikkat etmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu yüzden de Medya Okuryazarlığı -BİT (ICT) Okuryazarlığı becerileriyle uyumlu bulunmuştur.

Ders kitabında geçen metinlere dair bulgular değerlendirildiğinde eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve işbirliği, sosyal ve kültürlerarası beceriler, liderlik ve sorumluluk en fazla yer alan becerilerdir.

Günümüzde ve yakın gelecekte aranan özellikler ise üst düzey düşünme becerileri olacaktır. Gerek kişinin kendi yaşamında gerekse iş hayatı ya da sosyal hayatında bu becerilerin büyük rol oynayacağı kesindir. İşte bu sebeple öğrencileri bu becerilerle

donatmak onların yaşamında onlara büyük katkılar sunacaktır. Bu ders kitabında bahsi geçen becerilere fazlaca yer verilmesi bu yüzden ders kitabının olumlu değerlendirilebilecek bir özelliğidir.

Fakat temaların değerlendirilmesinde göze çarpan eksiklik burada da yer almaktadır. Medya Okuryazarlığı ve BİT okuryazarlığı metin incelemesinde de en az uyum tespit edilen becerilerdir. Yaşamımızda her geçen gün daha fazla yer tutan medya ve bilgi iletişim teknolojilerini verimli kullanmak, doğru bilgiye ulaşmak, sosyal ağları etkili kullanmak, öğrencilerde farkındalık oluşturmak için bahsi geçen becerilerle ilişkili metinler ders kitaplarında daha fazla yer almalıdır.

2.3. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Etkinlikler 21. Yüzyıl Becerileriyle Uyumlu mudur?

Bu bölümde 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki etkinliklerin 21. yüzyıl becerileriyle uyumu analizinden elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan toplam 234 adet etkinlik analiz edilmiştir. Bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. 6.Sınıf Ders Kitabındaki Etkinliklerle İlişkili 21. Yüzyıl Becerileri

21. Yüzyıl Becerileri	F
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme	133
Girişimcilik ve Öz Yönetim	5
İletişim ve İşbirliği	136
Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler	43
Yaratıcı Düşünme	46
Esneklik ve Uyum	4
Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik	15
Liderlik ve Sorumluluk	5
Bilgi Okuryazarlığı	21
Medya Okuryazarlığı	6
BİT (ICT) Okuryazarlığı	8
Toplam	422

Tablo 4 incelendiğinde 6.sınıf ders kitabındaki etkinliklerde 21. yy becerilerinin hepsine yer verildiği görülmektedir. Tabloya bakıldığında etkinliklerde en fazla iletişim ve işbirliği becerisi (n=136) yer almaktadır. Bu beceriyi sırasıyla eleştirel düşünme ve problem çözme(n=133), yaratıcı düşünme(n=46), sosyal ve kültürlerarası beceriler(n=43), bilgi okuryazarlığı(n=21), üretkenlik ve hesap verebilirlik(n=15), BİT okuryazarlığı(n=8), medya okuryazarlığı(n=6), liderlik ve sorumluluk(n=5), girişimcilik ve öz yönetim(n=5), esneklik ve uyum(n=4) takip etmektedir. Etkinliklerde becerilerin dengeli bir şekilde yer almadığı görülmektedir. Becerilerle uyumlu bulunan etkinlik örnekleri aşağıda verilmiştir.

Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme

7. Etkinlik: Aşağıdaki tabloyu, tablonun üstünde verilen bilgiler doğrultusunda doldurunuz.

Murat, Songül, Cemil, Zeynep, Efe ve Nehir; voleybol, tenis, güreş, basketbol, futbol ve yüzmeye ilgilendikleri spor dallarıyla ilgili çalışmaları yapmaktadırlar.

- 1) Herkes birbirinden farklı ve tek spor dalıyla ilgilindedir.
- 2) Bütün çalışmalar kişiye saat sürmektedir.
- 3) Tenis çalışması açık tenis kortunda; güreş, voleybol ve basketbol çalışmaları spor salonunda; futbol çalışması şehir stadında ve yüzmeye çalışması kapalı yüzmeye havuzunda yapılmaktadır.
- 4) Nehir'in 13.00 - 15.00 arası voleybol çalışması vardır.
- 5) Murat, şehir stadında çalışacaktır. Murat'ın çalışması 16.00'da sona ermektedir.
- 6) Efe'nin çalışması spor salonunda, Nehir'in çalışmasından sonra başlamaktadır.
- 7) Songül, seçtiği spor dalında raket kullanmaktadır.
- 8) Cemil, spor salonunda, takım hâlinde oynanmayan bir spor dalında çalışmaktadır.
- 9) Zeynep'in yüzmeye havuzunda çalışması bittiği anda Nehir'in spor salonunda çalışması başlamaktadır.
- 10) Tenis çalışma saatleri ile futbol çalışma saatleri aynıdır.
- 11) Güreş çalışma saatleri 17.00 - 19.00 arasındadır.

Kişiler	İlgilendiği Spor Dalı	Çalışma Saatleri	Çalışma Yeri
Nehir
Murat
Efe	15.00 - 17.00
Cemil

Görsel, "Bisiklet Zamanı" adlı metnin 7. etkinliği (6. Sınıf Ders Kitabı, 2021: 212) olup eleştirel düşünme ve problem çözme becerisiyle uyumlu bulunmuştur. Etkinlikte Murat, Songül, Cemil, Zeynep, Efe ve Nehir adlı kişilerin ilgilendikleri spor dalları, çalışma saatleri gibi konularda bilgi verilmektedir. Verilen bilgiler doğrultusunda öğrencilerden farklı düşünme becerilerini kullanarak, bilgileri analiz ederek, değerlendirme yaparak verilen tablodaki bilgileri doldurmaları istenmektedir.

Girişimcilik ve Öz Yönetim

3. Etkinlik: Kütüphanesi olmayan bir köy okulunda öğretmen olarak görev yaptığınızı hayal ediniz. Okulunuzdaki ve yakın köylerdeki çocukların kitap okuyabilmesi için bir proje hazırlayınız. Hazırlayacağınız proje ile ilgili bilgileri aşağıya yazınız.

Proje Adı:

Proje Uygulayıcıları:

Projenin Başlangıç Tarihi:/...../.....

Projenin Bitiş Tarihi:/...../.....

Projenin Amacı:

Projenin Uygulanışı:

Projenin Sonuçları:

Görsel, "Heykeli Dikilen Eşek" adlı dinleme metninin 3. etkinliği (6. Sınıf Ders Kitabı, 2021: 34) olup girişimcilik ve öz yönetim becerisiyle uyumlu bulunmuştur. Bu etkinlikte öğrencilerden kütüphanesi olmayan bir köyde öğretmenlik yaptıklarını hayal etmeleri istenmiş, okuldaki ve yakın köylerdeki çocukların kitap okuması için bir proje hazırlamaları beklenmiştir. Öğrencilerden somut hedefler koyulmasının beklenmesi, projenin başlangıç ve bitiş tarihleriyle öğrencilerin zamanı ve işi verimli yönetmelerinin hedeflenmesi ve proje için inisiyatif alınmasından dolayı bu beceriyle uyumlu bulunmuştur.

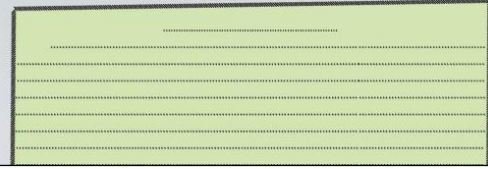

Yaratıcı Düşünme

8. Etkinlik A) İyi bir spor ayakkabıyla ilgili aşağıda verilen bilgileri okuyunuz.

İyi Bir Spor Ayakkabı Nasıl Olmalıdır?

1. Spor yaparken seçtiğiniz ayakkabı, yerle vücudumuz arasında kuvvet dağılımını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle bir spor ayakkabı ayağı iyi sarmalıdır, ne too ne de dar olmalıdır.
2. Mümkünse ayakkabının bağcık bölümü uzun olmalıdır ve ayak bileğini de rahat ettirmelidir.
3. Ayakkabının burun kısmı geniş olmalı, parmak hareketlerine izin vermemelidir. Ayak başparmağı ile ayakkabının parmak ucu bölümü arasında mesafe olmalıdır.
4. İyi bir spor ayakkabı, ayak tabanında oluşacak basıncı emebilmeli ve ayağa binen yükleri dengeli şekilde dağıtabilmelidir. Bu nedenle ayakkabının tabanı ayağı iyi kavramalı, topuk kısmı yumuşak ve kalın olmalı, topuk kısmına gelen basıncı dağıtacak şekilde topuk orta bölümünde direnci düşük malzemeden yapılmış olmalıdır.

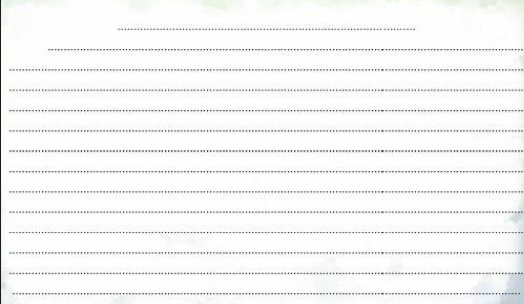
B) Yukarıda verilen bilgiler, günümüzdeki spor ayakkabıların özellikleridir. Bu bilgilere hayal gücünüzü ekleyerek yeni bir spor ayakkabı tasarlayınız. Tasarımınızı aşağıya yazarak anlatınız.

Görsel, “Bisiklet Zamanı” adlı metnin 8. etkinliğidir (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 213). Bu etkinlikte öğrencilerden üst kısımda verilen bilgilerin ışığında kendi hayal güçlerini de katarak yeni bir spor ayakkabı yapmaları istenmiştir. Yeni ve yaratıcı bir fikirle yeni bir ürünün tasarlanması istendiği için bu etkinlik yaratıcı düşünme becerisiyle uyumlu bulunmuştur.

Esneklik ve Uyum

5. Etkinlik: Çevre dostu ürünler satan bir fabrikanın sahibi olduğunuzu hayal ediniz. Ürünlerinizi tanıttığımız bir reklam metni yazınız.

Yukarıdaki görsel, “Su Kirliliği” adlı metnin 5. etkinliğidir (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 157). Bu etkinlikte öğrencilerden mesleki sorumluluk duygusu olan bir fabrika sahibi olduklarını hayal etmeleri ve o kişilikle uyum sağlayan bir reklam metni yazmaları istenmiştir. Bu sebeple bu etkinlik ile esneklik ve uyum becerisi arasında uyum belirlenmiştir.

Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik

Yukarıdaki görsel, “Kar Kristallerinin Peşine Bir Yaşam” adlı metnin 6. etkinliği (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 162) olup bilimsel araştırma basamaklarını öğrencilere tanıtmaktadır. Öğrencilerden de bu araştırma basamaklarını kullanarak bir proje hazırlamaları ve hazırladıkları bu projeyi arkadaşlarına sunmaları beklenmektedir. Öğrencilerin amaçlarına ulaşırken işlem basamaklarını kullanmaları ve ortaya çıkan projenin de sunulması bu etkinlikle üretkenlik ve hesap verebilirlik becerisi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Liderlik ve Sorumluluk

C) Yazdığınız sloganlardan birini seçerek okulunuzda, teknoloji bağımlılığı karşı bir kampanya başlatacağınızı hayal ediniz. Kampanya planlaması için aşağıdaki formu kullanınız.

Kampanyanın Adı:.....

Amaç (Kampanya sonunda ne elde etmek istiyoruz?):.....

Hedef Kitle (Bu kampanya ile kimlere ulaşmak, kimlere sesimizi duyurmak istiyoruz?):.....

Kampanyanın Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:.....

Kampanya Kapsamında Gerçekleştirilecek Etkinlikler:.....

Kampanyada Görev Alacak Kişiler ve Sorumlulukları:.....

Bu görsel, “Teknoloji Bağımlılığı” adlı metnin 6. etkinliğinin C kısmıdır (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 95). Sözü geçen etkinliğin A kısmında teknoloji bağımlılığına karşı slogan örnekleri verilmiş, B kısmındaysa öğrencilerden yeni sloganlar oluşturmaları istenmiştir (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 94). Etkinliğin C kısmında ise sloganlardan birini kullanarak teknoloji bağımlılığı karşı hayali bir kampanya başlatmaları istenmiştir. Bu etkinlikle öğrencilerden içinde yaşadıkları topluma karşı sorumlu hissetmeleri ve bu sorumluluk duygusuyla başkalarını da bu kampanyaya katıp onlara lider olmaları beklenmiştir.

Bilgi Okuryazarlığı

1. Etkinlik	
A) Aşağıdaki kelime ve kelime gruplarının anlamlarını TDK Türkçe Sözlük'ten bulunuz.	
Kelime veya Kelime Grubu	Sözlükteki Anlamı
takdir	
ifa etmek	
muasır	
haysiyet	
meşum	
minnet	

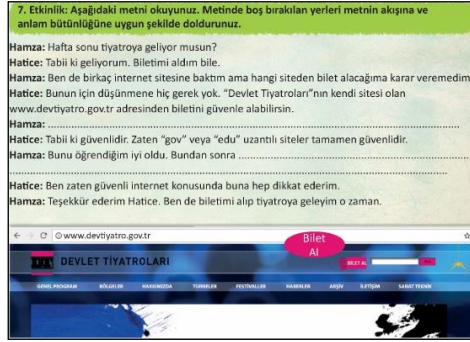
Yukarıdaki görsel, "15 Temmuz" adlı metnin 1. etkinliği (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 58) olup bu etkinlikte öğrencilerden verilen kelimelerin anlamlarının *TDK Türkçe Sözlük*'ten bulunması istenmiştir. Bilgi ve kaynaklarına etkili erişim ve bilgiyi değerlendirme amaçlandığından bu etkinlikle bilgi okuryazarlığı arasında ilişki belirlenmiştir.

Medya Okuryazarlığı

6. Etkinlik: "Sağlıklı Beslenme" konulu bir afiş tasarlayınız. Afişinize uygun bir slogan yazınız. Tasarladığınız afişi büyüklerinizden yardım alarak sosyal medyada paylaşınız.	

Yukarıdaki görsel, "Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap" adlı metnin 6. etkinliğidir (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 227). Bu etkinlikte öğrencilerden sağlıklı beslenme konulu bir afiş hazırlamaları ve bu afişi sosyal medyada paylaşmaları istenmiştir. Yani öğrencilerden yeni bir medya ürünü yaratmaları istenmiştir. Bu sebeple bu etkinlikle medya okuryazarlığı becerisi uyumlu bulunmuştur.

BİT (ICT) Okuryazarlığı

Bu görsel, “Evet Efendim” adlı metnin 7. etkinliğidir (6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2021: 249). Bu etkinlikte bulunan diyaloglarda tiyatro biletinin internet üzerinden alınabileceği ve bunu yaparken de güvenli siteleri kullanabileceğimiz belirtilmektedir. Yani etkinlik dijital teknolojileri ve sosyal ağları etkili ve güvenli kullanmak üzerinde durmuştur. Bu sebeple bu etkinlik ve BİT okuryazarlığı becerisi birbiriyle ilişkili bulunmuştur.

Türkçe ders kitabındaki etkinliklere ait bulgular değerlendirildiğinde temalarda genel olarak dengeli bir dağılım varken, metinlerde de kısmen denge söz konusuysa etkinliklere bakıldığında dengesiz bir dağılımın olduğu göze çarpmaktadır. Bu da 6. Sınıf ders kitabının önemli bir eksikliğini göstermektedir. Etkinliklerin analizi yapıldığında tema ve metinlerdekinden farklı olarak esneklik ve uyum, girişimcilik ve özyönetim, liderlik ve sorumluluk becerilerine daha az yer verildiği görülmektedir. Bu becerileri de yine medya okuryazarlığı ve BİT okuryazarlığı izlemektedir. İletişim ve işbirliği, eleştirel düşünme ve problem çözme ise en çok yer alan becerilerdir. Bu becerilerin sıkça yer alması ders kitabının olumlu bir özelliği iken dağılımda bu kadar dengesizlik olması ise büyük bir eksikliktir. Bahsedilen bu beceriler hepsine sahip olduğunda anlamlı olan becerilerdir. Bu sebeple öğrencilerin bütünsel bir şekilde yetiştirilebilmesi için bu becerilerin de etkinliklerde dengeli bir şekilde yer alması gerekmektedir. Çünkü öğrencilere kazandırılmak istenen davranışların ve becerilerin kazandırılabilmesinde öğrencilerle yapılan etkinliklerin rolü büyüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe Dersi Öğretim Programı; dil becerilerinin ve yeterliliklerinin geliştirilmesini, diğer tüm alanlarda öğrenme, kişisel ve sosyal gelişme ile mesleki becerileri edinmenin ön şartı olarak kabul etmiştir (MEB, 2019). “Bu yaklaşımla paralel olarak programın öğrenme-öğretme süreçlerinde 21. yüzyıl becerilerine yer verildiği açıkça görülmektedir. Ana dili eğitimi son yıllarda artış gösteren çalışmalarla birlikte 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesine yönelik uygulamalarda merkezî bir konuma yerleşmiştir.” (Gociaoğlu, 2021: 51). Bu çalışmada da Türkçe programı doğrultusunda hazırlanan MEB Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın 21. yüzyıl becerileriyle uyumunun, ilişkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda ders kitabında yer alan tema, etkinlik ve soruların P21 tarafından tanımlanan 21. yüzyıl becerileri ile uyumlu olup olmadığı incelenmiş, araştırmada 8 adet tema, 32 adet metin, 234 adet etkinlik 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde

analiz edilmiştir. Öncelikle tema, metin, etkinlik bazlı incelemelerin her birinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda 8 adet tema bulunmaktadır. Metinleri konular bakımından gruplandırılan bu temalar Okuma Kültürü, Millî Mücadele ve Atatürk, Bilim ve Teknoloji, Erdemler, Doğa ve Evren, Millî Kültürümüz, Sağlık ve Spor, Birey ve Toplum şeklindedir. Yapılan analizler sonucu tüm temalar 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu bulunmuştur. Bu temalarda birden fazla beceriye yer verildiği için toplamda 26 becerinin yer aldığı görülmüştür. Temaların en fazla ilişkili olduğu 21. yüzyıl becerisi esneklik ve uyum (n=5)'dir. Bu beceriyi Girişimcilik ve Öz yönetim (n=3), Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler (n=3), Liderlik ve Sorumluluk (n=3), Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme(n=2), İletişim ve İşbirliği (n=2), Yaratıcı Düşünme (n=2), Üretkenlik ve Hesap verilebilirlik (n=2), Bilgi Okuryazarlığı (n=2), Medya Okuryazarlığı (n=1), BİT (ICT) Okuryazarlığı (n=1) takip etmektedir.

Türkçe öğretim programının uygulaması için oluşturulan 6.sınıf ders kitabında toplamda 32 metin yer almaktadır. Bu metinlerin 8'i dinleme metnidir. Bu metinlerden 8 tanesi (Balıkçılı; Anadolu; Ana Dili; Kara Tren; Bisiklet Zamanı; Yemek, İçmek ve Sindirmek; Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap; Hacettepe) hariç diğer 24 metinde 21.yy becerileri yer almaktadır. Bu durumda metinlerin %75'inin 21. Yüzyıl becerileriyle uyumlu olduğu söylenebilmektedir. Becerilerle uyum tespit edilen metinler de genelde birden fazla beceriyle ilişkilendirilmiştir. 6.sınıf ders kitabındaki metinlerde tüm 21. yüzyıl becerilerine yer verildiği görülmektedir. Metinlerin en fazla ilişkili olduğu 21. yy becerisi Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme (n=14)'dir. Bu beceriyi sırasıyla İletişim ve İş birliği(n=13), Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler (n=12), Liderlik ve Sorumluluk (n=11), Girişimcilik ve Öz yönetim (n=8), Esneklik ve Uyum (n=8), Üretkenlik ve Hesap verilebilirlik (n=6), Bilgi Okuryazarlığı (n=4), Medya Okuryazarlığı (n=1), BİT (ICT) Okuryazarlığı (n=1) izlemektedir. Toplamda metinler 83 beceriyle uyumlu bulunmuştur.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda metinlerle bağlantılı 234 adet etkinlik bulunmaktadır. Bu 234 etkinlik incelendiğinde 14 etkinlik hariç diğer 220 etkinlikte 21. yüzyıl becerileri yer almaktadır. Bu durumda etkinliklerin %95'e yakınının 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu olduğu söylenebilmektedir. Bu orana bakıldığında etkinlikler ve 21. yüzyıl becerileri arasında yüksek oranda bir uyum olduğunu söylemek mümkündür. İncelenen bu etkinliklerde 21. yüzyıl becerileri 422 kere tekrar etmiştir. Bu tekrar sayısının fazla olmasının nedeni, bazı etkinliklerin birden fazla beceriyle ilişkili bulunmasından kaynaklanmaktadır. 6.sınıf ders kitabındaki etkinliklerde 21. yüzyıl becerilerinin hepsine yer verildiği görülmektedir. Tabloya bakıldığında etkinliklerde en fazla iletişim ve işbirliği becerisi (n=136) yer almaktadır. Bu beceriyi sırasıyla eleştirel düşünme ve problem çözme(n=133), yaratıcı düşünme(n=46), sosyal ve kültürlerarası beceriler(n=43), bilgi okuryazarlığı(n=21), üretkenlik ve hesap verebilirlik(n=15), BİT okuryazarlığı(n=8), medya okuryazarlığı(n=6), liderlik ve sorumluluk(n=5), girişimcilik ve öz yönetim(n=5), esneklik

ve uyum(n=4) takip etmektedir. Etkinliklerde becerilerin dengeli bir şekilde yer almadığı görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan tema, metin ve etkinliklerde tüm becerilere yer verildiği görülmektedir. Bu durum MEB'in 21. Yüzyıl becerileriyle donatılmış bireyler yetiştirme amacına 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın hizmet ettiği söylenebilir. Fakat içinde yaşadığımız teknoloji ve bilişim çağı göz önünde bulundurulduğunda tema ve metinlerde en az uyum saptanan medya okuryazarlığı ve BİT okuryazarlığına daha fazla yer verilmesi beklenmektedir. Yine etkinliklerde tüm becerilere yer verilmesine rağmen beceriler konusunda dengesiz bir dağılımın olduğu göze çarpmaktadır.

Belirtilen bu sonuçlar doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

1. Tema ve metinlerde en az yer verilen beceriler olan medya okuryazarlığı ve bilgi iletişim teknolojileri becerilerine içinde bulunduğumuz çağ göz önünde bulundurulduğunda becerilerin öneminden hareketle ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi öğrencinin daha bilinçli bir birey olmasını sağlayabilir.

2. Etkinliklerde yer verilen 21. Yüzyıl becerilerinin dengesiz dağılımı dikkate alındığında ders kitaplarında bu becerilerin daha dengeli bulunmasına hassasiyet gösterildiğinde her yönüyle gelişen bireylerin yetişmesinde etkili olacağı söylenebilir.

3. 21. Yüzyıl becerileri ve Türkçe Öğretimi ile ilgili çalışmalar yer alsa da ders kitapları ve kazanımlarla ilgili yapılacak çalışmaların sayısının artması bu konuyla ilgili daha kapsamlı bilgilere sahip olmamızı sağlayabilir.

4. Bu çalışmada yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlarına ait 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelenmiş olduğundan diğer yayınlara ait 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ve diğer sınıf düzeylerindeki ders kitaplarının 21. yüzyıl becerileri kapsamında incelenip karşılaştırma yapılması kullanılacak kaynakların seçiminde daha doğru bir yol izlenmesini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

BAL, Mazhar (2018). "Türkçe Dersinin 21. Yüzyıl Becerileri Açısından İncelenmesi", *Turkish Studies*, 13(4), ss. 49-64.

BELET BOYACI, Dilek ve Mediha GÜNER ÖZER (2019). "Öğrenmenin Geleceği: 21. Yüzyıl Becerileri Perspektifiyle Türkçe Dersi Öğretim Programları", *Anadolu Journal Of Educational Sciences In Ternational*, 9(2), ss. 708-738.

BOWEN, G. A. (2009). "Document Analysis As A Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal*, 9(2), ss. 27-40.

ERYILMAZ, Selami ve Çelebi ULUYOL (2015). "21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), ss. 209-229.

- GELEN, İsmail (2017). "P21-Program ve Öğretimde 21. Yüzyıl Beceri Çerçevesi (ABD Uygulamaları)", *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), ss. 15-29.
- GOCİAOĞLU, Büşra (2021), "Kitap Tanıtımı: 21. Yüzyıl Becerileri ve Türkçe Eğitimi", *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), ss. 50-54.
- GÜLTEKİN, Harun, 2019, *Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının 21. YY Becerileri Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYHAN, Ebuzer ve Sertel ALTUN ve Mehmet GÜROL (2019). "Sekizinci Sınıf Türkçe Öğretim Programı (2018)'nin 21. Yüzyıl Becerileri Açısından Değerlendirilmesi", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (2), ss. 20-35.
- KOMİSYON (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KOTLUK, Nihat ve Serhat KOCAKAYA (2015). "21.YY. Becerilerinin Gelişiminde Dijital Öyküler: Ortaöğretim Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), ss. 354-363.
- SAYIN, Hüseyin (2015). *Medya Okuryazarlığı Becerilerinin Ortaokul Türkçe Programı İçerisindeki Yeri ve Öğrencilerin Medya Metinleri Üretme Becerilerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Gerçekleştirilen çalışmada Yazar 1 fikrin oluşması, tasarımın yapılması, kaynak ve malzemelerin temini, veri toplama, analizlerin gerçekleştirilmesi, literatür taraması ve yazım; Yazar 2 yazım denetimi, eleştirel inceleme açısından katkı sunmuşlardır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmamda bana yön gösteren, destek ve emeklerini esirgemeyen makalemizin ikinci yazarı danışman hocama; çalışmamı hazırlama sürecinde bana her zaman güç veren ve hep destekleyen eşime; tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Çıkar Çatışması Beyanı: Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Hazırlanan makalede etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.

MODERN ÖZNE TEMSİLİ OLARAK DON KİŞOT

Don Quixote as a Modern Subject Representative

Arş. Gör. Mehmet ESENDEMİR*

ÖZ

Miguel de Cervantes Saavedra'nın Don Kişot eseri ilk roman olarak kabul edilir. Bu eserin üslubu ve yazım tarzı dolayısıyla hakkında birçok felsefi yorum yapılmıştır. Don Kişot eserinde modern felsefenin fikirleri de bulunur. Modern felsefenin birçok kavramı ile Don Kişot karakterinin nitelikleri arasında benzerlikler vardır. Bu benzerliklerden biri Descartes'ın modern düşüncede önemli bir yer kazanmasını sağladığı özne anlayışıdır. Descartes'a göre bana öğretilmiş olan ve doğruluğu apaçık ve kesin olana dayanmayan her şeye şüphe ile bakılmalıdır. Şüphe neticesinde elde edilen ilk bilgi şüphe edenin kendisinden şüphe edilemeyecek bir öznenin varlığıdır. Descartes'ın öznesinin şüphesi ile Don Kişot'un deliliği modern öznenin bilinçli özellikleridir. Bu nedenle Don Kişot kitabının baş kahramanı olan Don Kişot, modern özneyi temsil etmektedir. Bu temsil, Descartes'ın modern özne düşüncesi ile daha belirgin hale gelmektedir. Kitap içerisinde serüvenleriyle anlatılan kahramanın düşünce ve yaşam dünyası, Descartes'ın modern düşüncesinden hareketle üç başlık altında irdelenmektedir. Böylece Don Kişot'un deliliği, yanılısamları ve bireyselliği modern düşüncenin özneye yüklediği nitelikler olduğu savunulmaktadır. Sonuç olarak Descartes'ın felsefi anlayışından hareketle Don Kişot'un da modern özneyi temsil eden edebi bir karakter olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern, Şüphe, Delilik, Özne, Nesne

ABSTRACT

Don Quixote which is written by Miguel de Cervantes Saavedra is considered the first novel. Due to the style of this work, many philosophical comments have been made. The ideas of modern philosophy are also found in Don Quixote. There are similarities between many concepts of modern philosophy and the specialities of the character of Don Quixote. One of these similarities is the understanding of the subject that Descartes makes important in modern thought. According to Descartes, everything that I have been learn and whose truth is not based on the obvious and certain, should be viewed with doubt. The first knowledge as a result of doubt is the existence of a subject who cannot be doubt. The doubt of Descartes' subject and the madness of Don Quixote are conscious features of the modern subject. For this reason, Don Quixote represents the modern subject. This representation becomes more evident with Descartes' modern subject thought. The thought and life of the hero, whose adventures are told in the book, are examined with three headings, based on Descartes' modern thought. Thus, it is argued that Don Quixote's madness, illusions and individuality are the qualities of subject in modern thought. As a result, it is seen that Don Quixote is also a literary character representing the modern subject, based on Descartes' philosophy.

Keywords: Modern, Doubt, Madness, Subject, Object.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Manisa/TÜRKİYE, mehmet.esendemir@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3478-1709.

GİRİŞ

Bu çalışmada roman türünün öncüsü ve edebiyat alanında ilk modern eser olduğu düşünülen Miguel de Cervantes Saavedra'nın *Don Kişot* kitabının baş kahramanı olan Don Kişot'un, modern özneyi temsil ettiği savunulacaktır. Roman içerisinde çeşitli maceralarla anlatılan şövalyenin, yaşam ve düşünce tarzının erken modern felsefi anlayışlardan izler taşıdığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu izler, modern felsefenin başlatıcısı olarak kabul edilen Rene Descartes'ın düşüncesi referans alınarak takip edilecektir. Böylelikle Cervantes'in Don Kişot'unun ve Descartes'ın felsefesinin yalnızca modern dönem eseri olmadığı aynı zamanda iki farklı alanda modern özneyi inşa ettiği iddia edilecektir. Dolayısıyla buradaki amaç, *Don Kişot* eserinin bir yazın türü olarak modern olup olmadığını tartışmaktan ziyade kitabın baş kahramanının Descartes felsefesinden hareketle modern özneyi temsil eden niteliklere sahip olduğunu göstermektir.

Don Kişot, farklı sosyal bilim disiplinleri içerisinde hakkında birçok araştırma yapılmış ve yazı yazılmış eserdir. Parla'ya göre herkesin anlaştığı nokta *Don Kişot*'un roman türünün öncüsü olduğu, anlatı kuramlarının kalbinde yer aldığıdır. Bu anlamıyla moderniteyi başlatan düşünürün Descartes, yazarın ise Cervantes olduğuna ilişkin genel bir kanı vardır (Parla, 2012: 18). Bununla birlikte *Don Kişot* romanı, düşünce tarihinin birçok döneminde dönemin anlayışına uygun şekilde yeniden yorumlanmıştır. Yine Parla'nın yerinde tespitiyle roman, on sekizinci yüzyılda aklın ve gerçekçiliğin, on dokuzuncu yüzyılda romantiklerin ve yirminci yüzyılda varoluşçuların kahramanı olmuştur (Parla, 2015: 10). Günümüzde de farklı yorumlara konu olmayı sürdüren *Don Kişot*, modern ve postmodern koşullara uyum sağlayabildiğini kanıtlamıştır (Bayliss, 2006: 383). Romanın bugün bile canlılığını koruyabilmesi şüphesiz onun muğlak ya da anlamsız değil, güçlü bir felsefi arka planı içinde barındırıyor olmasındandır. Gerek romanın anlatım üslubu gerekse de temsilin kuvveti birçok felsefi yoruma zemin hazırlamaktadır. Çalışmamıza konu olan modern özne anlayışı da böyle bir zemine oturmaktadır. Don Kişot'un modern özne anlayışı ile benzerliği üzerine nitelikli çalışmalar söz konusu olsa da bu çalışmaların Descartes özelinde kalmayıp bütün bir modern anlayışa yayıldığını görmekteyiz. Ancak bu benzerliğin bizzat Descartesçı bir felsefi analiz ve bu analiz ile gerçekleştirilecek kavramsallaştırmalar sayesinde ortaya koyulabileceği açıkça görülecektir. Ancak burada Cervantes ve Descartes arasında ortaklık kurup birbirlerinden haberdar olduğu ifade edilmek istenmemektedir. Daha ziyade yaşadıkları dönem ve düşünce dünyasının benzerliği dikkate alınarak modernliğin felsefede olduğu gibi edebiyatta da özne anlayışı özelinde kendisini bu eser üzerinden açığa çıkardığı ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede Descartes'ın düşüncesinin modern özneye yönelik üç kavramı bağlamında *Don Kişot* eseri incelenecektir. İlk olarak "Delilik ve Şüphe" başlığı altında bir inceleme gerçekleştirilecektir. Descartes'ın modern özneyi keşfine giden yöntemin şüphe olduğu ve söz konusu yöntemin, öznenin dış dünyada karşılaştığı ve kesinliğinden emin olunmayan şeylere uygulandığı gösterilecektir. Bu çerçevede Don Kişot'un ironik anlatımına dayalı deliliğinin de dış dünyaya karşı bir tavır olduğu ifade edilecektir. Nitekim Don Kişot, okuduğu eski şövalyelik hikayeleri nedeniyle gerçek olandan uzaklaşır ve bu nedenle yaşadığı maceralar karşısında şövalyeliğini sürdürmek isterken dışarıdaki

insanlara deli olarak görünmektedir. Kahramanın bu görüntüsü yani eski olanın mevcut dünyanın gerçekleri ile çelişmesi yazarın bize göstermeye çalıştığı muğlaklıktır. Bu anlamıyla delilik, modern eleştirel tavrın ironik bir anlatısıdır. İkinci olarak “gerçeklik ve yanılısama” başlığı ele alınacaktır. Descartes’ın modern felsefesi, aklın elde ettiği gerçekliği ön plana almakla birlikte duyuların yanıltıcılığına vurgu yapmaktadır. Bu niyetle bir yöntem olarak kullanılan şüphe, dış dünyadaki deneyimlerin gerçekliğini en radikal seviyeye çıkarmak suretiyle test etme amacını taşımaktadır. Benzer şekilde Don Kişot’un maceraları esnasında karşılaştığı deneyimlerdeki yanılısamaların kötü cin argümanına benzer şekilde gerçeklik için yürünen yolda kötü büyücü tarafından gerçekleşmesi, söz konusu radikallikten parçalar taşımaktadır. Böylelikle Don Kişot’un da modern bir tavırla anlatılan deliliğinin, deneyimlerin yanılısamalarını ortaya çıkaran unsur olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Üçüncü olarak “düalizm” başlığıyla birlikte hem Descartes’ın hem Don Kişot’un modern öznenin inşasında nesnenin ötekilik hali ele alınacaktır. Modern öznenin kendini inşası esnasında nesneye yönelik kontrolcü ve hâkim tavrının Don Kişot’un şövalyelik maceralarının da arka planında kendisini gösterdiği ifade edilecektir. Nihayetinde bu üç kavramsallaştırma ile Descartes’ın yaşadığı dönemin etkisiyle meydana çıkan modern düşüncedeki özne anlayışının, romanın yazarı Miguel de Cervantes Saavedra tarafından da bu felsefi arka planda Don Kişot ile bir temsil haline geldiği savunulacaktır.

1. Delilik ve Şüphe

Çalışmamıza konu olan romanın belirgin özelliklerinden biri ironik bir üslup barındırmasıdır. Öyle ki batı edebiyatının önemli bir parçası olan şövalyelik anlatıları, kahramanlıklar ve kutsal hikayelerle dolu anlatılardır. Fakat Don Kişot bu hikayelere karşı alaycı tavır takınan bir şövalyenin temsilidir. Dahası şövalyenin kendisinden ziyade hikâye, bu alaycı tavrı üstlenmektedir. Nitekim Don Kişot, okuduğu şövalyelik hikayelerinden aklı bulan ve kendisini içinde bulunduğu dünyada bu şövalyelerden biri yapmak için yola koyulan akli yitik bir karakteri canlandırır. Bir noktada Don Kişot karakter olarak ciddidir. Geçmişten kalan şövalyelik ahlakına sıkı sıkıya bağlı ve bunu yaşatarak şövalye olmayı kuvvetli bir şekilde ister. Ancak diğer yandan hikâyenin senaryosu ona bu ciddiyetini kırarak şaşkınlıklar yükleyerek onu gerçek dünyası ile zihin dünyası arasındaki ikilik içerisinde bırakır. Bu ikilik, modern özneye yönelik vurgunun çıkış noktasıdır. Artık karşımızdaki karakterin şaşkınlığının inandığı şövalyelik değerleri ile yaşadığı dünyanın gerçekliği arasında sıkışmış olmaktan kaynaklandığı açıktır. Bu sıkışmışlık içerisinde şövalyelik kurallarına bağlılığını da sürdürmek isteyen Don Kişot deneyimlerini bu kurallara uygunluk içerisinde sınıflandırır. Kurallar ile çelişen deneyimler ise onun için gerçek olmayan aldatıcı deneyimlerdir. Bu çerçevede gerçekler karşısında komik düşen Don Kişot bir deli olarak anılmaktadır. Nitekim yazar, karakterin başta az uyumaktan ve şövalye hikayelerini çok okumaktan beyninin kurduğunu ve aklını yitirdiğini ifade ederek bir tür delilik ile bizi baş başa bıraktığını kendisi ifade etmektedir (Cervantes, 2015a: 52).

Vurgulanması gerekir ki söz konusu delilik, geçmişe olan bir bağlılık veya geçmişten gelen bir tutumdan kaynaklanmaktadır. Nitekim Don Kişot’un macerası Orta Çağ döneminin meşhur hikayeleri olan, kahramanlık, adalet, ahlak gibi unsurları barındıran şövalyelik hikayelerinin etkisi ile başlamaktadır. Başka bir ifade ile onun macerası eski ile yeni olan çatışmasından kaynaklanan bir deliliğin macerasıdır. Ancak onun deliliği gerçekliğin

parametreleri ile ilgilidir (Holmes, 1970: 43). Bu nedenle söz konusu deliliğin şüpheli bir tavrı temsil ettiğini düşünüyoruz. Romanın yazarı Cervantes'in, İspanya'nın altın çağında yaşamasına rağmen, çevresindeki hümanistlerin iyimser umutları ve hayalleri konusunda koşullar gereği şüpheli olduğu vurgulanır (Gervin, 1987: 178). Bu durumda Cervantes'in ironik anlatısının bir komedi ya da bütüncül eleştiri olmaktan ziyade iki dönem arasındaki şüpheli tavrın sanatsal yansıması olması güçlü bir ihtimal olmaktadır.

Şüphe, modern entelektüel düşüncenin en önemli unsuru olarak kendisini göstermektedir. Antik ve Orta Çağ düşüncesinde doğru bilgi karşısındaki sorunlardan biri olan şüphe kavramı modern dönemde bilginin elde edilme sürecinde kullanılan yöntemin parçası haline gelmiştir. Modern düşüncenin ilk filozofu olarak da kabul edilen Descartes için bilgi, yöntemsiz elde edilemez. Ona göre yöntem doğruyu aramak için zorunludur. Bir şeyi yöntemsiz aramaktansa hiç aramamak daha iyidir (Descartes, 1999: 18). Çünkü ona göre hatalar zihnin kendisinden değil, yanlış akıl yürütmeden kaynaklanmaktadır.

“Sağduyu dünyanın en iyi paylaştırılmış şeyidir. Öyle ki kanılarımızın farklılığı bazılarımızın diğerinden daha sağ duyulu oluşlarından değil, sadece düşüncelerimizi değişik yollarla yürütmemizden ve farklı farklı şeylere değer vermemizden ileri gelir. Zira iyi bir zihne sahip olmak yeterli değildir, esas olan onu iyi kullanmaktır” (Descartes, 2013: 9).

Onun yöntemi, mevcut yanlışları elemek suretiyle geriye dönüş şüphe ve kesin, apaçık önermeler ile kurulacak bilginin inşa faaliyeti olmak üzere iki adımdan meydana gelir. İlk adım olan şüphe öncelikle Descartes'in geçmişten gelen, kabullendiği ve doğru sandığı yanlışları ayırt etmek için uygulanır. Neticede kendisinden şüphe edilemeyecek doğruyu keşfedene kadar sürer. Bu şüphe, mevcut dünyanın gerçekleri karşısında eskiden gelen inançların meydana getirdiği şaşkınlıktır. Descartes bu şaşkınlığı en radikal seviyeye taşımak suretiyle zihnini gerisin geriye temizlemeye çalışır:

“Gençliğimden bu yana ne çok yanlışını doğru olarak kabul ettiğimi, dolayısıyla bu yanlışların üzerine temellendirdiğim şeylerin ne kadar kuşku götürdüğünü fark ettim ve o günden itibaren bilimlerde sağlam ve kalıcı bir şey inşa etmek istiyorsam hayatımdaki her şeyi bir kerede kökünden söküp atmam ve meseleye tekrar en başından başlamam gerektiğini anladım” (Descartes, 2020: 23).

Descartes'in hem en baştan başlaması hem de bütün her şeyin şüpheye konu edilebilecek olmasını belirtmesi onun yönteminin radikalliğini göstermektedir. Niyet ise gençliğinde okuduğu kitaplardan öğrendiklerini ve kendisine öğretilenleri sorgulamak aralarında ise doğru olanları ayırmaktır. Klasik dönemde de mevcut olan şüphe kavramı, amaçsal olarak doğru bilginin imkansızlığını göstermek amacıyla bulunmakla birlikte Descartes'ta doğru bilgiye gidecek amaçsal bir yöntem olarak kendisini göstermektedir. Bu anlamıyla amaçsal olamayan şüphe, yalnızca doğruya gidecek bir yöntem olarak iş görerek modern dönemin düşünce unsuru içerisinde belirgin hale gelir. Nitekim modern dönem kendisini bir önceki dönemden ayırmak suretiyle muhkemleştirmekle bilinir. Böylece modern olanın bir noktada alameti farikası, öncelikle eskiye yönelik şüphesi ve yöntemi düşündürür.

Bu bağlamda okuduğu şövalye hikayeleri nedeniyle akli bulanık Don Kişot'un maceralarının, Cervantes'in ironik anlatımını dikkate aldığımızda modern düşüncenin

şüphe yöntemini uygulamak suretiyle geçmişe yönelik eleştiriyi ifade ettiği savunulabilir. Nitekim Cervantes Don Kişot karakterinde somutlaşan şövalye kitaplarını fantastik ve tehlikeli olması nedeniyle eleştiriyor. Bu anlamda Don Kişot'un deliliği eskinin ve yeninin arasındaki uyumsuzluğun temsilidir. İronik anlatım üslubu ise söz konusu temsili bir eleştiriye dönüştürmektedir. Modern düşüncenin şüphecisi tavrı dikkate alındığında gerçeklik için kullanılan yöntem arayış için çıkılan yoldur. Dolayısıyla Don Kişot'un şövalyelik beklentisi ile çıktığı yolda karşılaştığı dünya modern öznenin başlangıçtaki deliliğini gösterdiği savunulabilir. Bu çerçevede Don Kişot, dünyaya bakılan yeni bir ortam, gerçekliğin kırıldığı yeni bir prizmadır ve tüm kitap bu kırılma fenomeninin incelenmesidir (Powers, 1950: 294).

2. Gerçeklik ve Yanılsama

Kesin ve değişmez bilginin peşinde bir yöntem olarak ortaya çıkan şüphe, Descartes için nedensizce ortaya çıkmamıştır. Öğrendiği şeylerin, çevresindekilerin ve deneyimlerinin kendisini zaman zaman yanılttığını gören Descartes bu yanılsamalardan kurtulmanın bir yolunu aramaya girişmiştir. Onun için bu yol yanılsamalara ve hatalara neden olan şeylerden şüphe etmek suretiyle onları askıya almak ve sağlamlıkları keşfedilene kadar onlara güvenmemektedir. Bu durumda Descartes için bilginin güvenilirliğini olumsuz anlamda etkileyen her şey doğal olarak şüphecisi tavrı ortaya çıkarmıştır. Dahası Descartes için bu tavır sağduyuya uygun bir davranıştır. Nitekim Descartes bunu “bugüne değin çok doğrudur diye kabul ettiğim ne varsa hepsini ya duyularımdan ya da duyularım aracılığıyla edindim, ama bunların zaman zaman beni aldattıklarını da anladım” (Descartes, 2020: 25) diyerek ifade eder. Ve ona göre sağduyuya göre de bizi bir kez aldatana da bir daha asla güvenmemeliyiz (Descartes, 2020: 25). Sağduyuya uygun olması nedeniyle de bir tür evrensellik içermektedir. O halde bilinçli herkes tarafından söz konusu yanılsamalar karşısında şüphecisi bir tavır takınılması beklenebilir. Bu anlamıyla öz bilinci ile öne çıkan modern özne şüphe yöntemini kendi günlük deneyimlerinde dahi kullanabilen öznedir.

Descartes'ın şüphe üzerine gerçekleştirdiği felsefi düşünüşler Don Kişot'un deliliğinin de nedenlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Tıpkı Descartesçı şüphenin nedensiz olmadığı gibi Don Kişot'un deliliği de nedensiz değildir. İlk bölümde ilişkilendirdiğimiz eski ve yeni arasındaki şaşkınlıkla beraber Don Kişot, günlük deneyimlerinin yanılsamalarını da sık sık vurgulamaktadır. Bunlar arasında en meşhur olanı şüphesiz yel değirmenleridir:

“O sırada, o ovada bulunan otuz kırk yel değirmenine rastladılar; Don Quijote onları görür görmez, silahtarına dedi ki: “Talihimiz, olayları bizim isteyebileceğimizden daha iyi bir şekilde yönlendiriyor. Bak şuraya arkadaşım Sancho Panza, İleride otuz ya da biraz fazla azman dev var. Onlarla savaşıp hepsini öldürmek niyetindeyim, elde edeceğimiz ganimetle zenginleşmeye başlarız. Bu kötü tohumları yeryüzünden silmek hayırlı bir savaştır, Tanrı'ya büyük hizmettir” (Cervantes, 2015a: 84).

Bu alıntıda Don Kişot'un deneyiminin yel değirmeni değil, dev olduğu anlaşılmaktadır. Dahası bu deneyiminin kendi ismine yani şövalyeliğine yüklediği sorumluluğu da yerine getirmek için pratik bir karar vermiştir. Bu hayırlı savaş uğruna uzun kollu devler olarak gördüğü yel değirmenlerine saldırdığında ise normal bir savaşta

olmayacak olan şeyler başına gelir. Mızrağı parçalanır ve atı fena halde yaralanarak yerde yuvarlanır. Ardından Silahları Sancho Panzo yardımı geldiğinde bunu nasıl fark etmediği konusunda şaşkınlık yaşar. Yel değirmenlerini devlere benzeten birinin ancak deli biri olacağı benzetmesini yapar. Bu benzetmenin ardından Don Kişot, deliliğini şüpheli bir tavırla radikal bir dönüşüme uğratmaktadır. O artık deneyimlerine uymayan değişimlerin nedenini kötü niyetli bir büyücüye yüklemeye başlamıştır.

“Sus, arkadaşım Sancho”, dedi Don Quijote, “çünkü savaşa ait şeyler, başka olaylardan daha fazla sürekli değişime tabidirler. Ayrıca düşünüyorum da - gerçek de bu zaten- odamı ve kitaplarımı çalan büyücü Freston, bu devleri değirmene çevirdi; onları yenmenin şanını elimden almak için. Bana olan düşmanlığı bu kadar büyük işte. Ama eninde sonunda onun fesat ilmi benim kılıcımın iyiliği karşısında yenik düşecektir” (Cervantes, 2015a: 84-85).

Yel değirmenleri, Sevilla'ya giden keşişler ve bir orduya benzetilen sürüler vs. peşi sıra devam eden maceralarda büyücünün rolü hep ön planda tutulmuştur. Don Kişot'un kötü büyücüsü onu deneyimlerde yanıltan ve hedefe giden yolda onu engelleyen bir dış müdahale olarak kendisini göstermektedir. Bununla birlikte Don Kişot, büyücüyü doğrudan kendisine muhatap kılar ve onun aldatıcılığını ikinci kitapta da ön plana çıkararak sürdürür: “Sancho, görüyor musun büyücülerin bana garezini? Bak kötülükleri ve bana besledikleri husumet nerelere uzanıyor: Sevgilimi kendi şekliyle görmenin bana vereceği mutluluğu bile elimden aldılar” (Cervantes, 2015b: 507). Çalışmamız bağlamında bu büyücü, gerçeklik ve yanılsama arasındaki ilişki ile ilgili olmakla beraber Don Kişot'un eski şövalyelik özelliklerinin sınamaya tabi tutulduğu bir hipotez olarak da algılanabilir. Nitekim yel değirmenleri ile olan savaş neticesinde Don Kişot, asli görevini yerine getirmek isterken ve Tanrı'ya hizmet olacak olan hayırlı savaşı yapmak isterken karşılaştığı durum karşısında yenilgiye uğramaktadır. Bu anlamıyla yanılsama durumunu büyücü hipoteziyle radikal bir seviyeye taşımakla deliliğini ısrarla sürdürmektedir. Söz konusu kötü büyücü, Descartes'ın şüpheyi radikalleştirme için kullandığı kötü cin hipotezi ile ortaklık sergilemektedir. Ona göre kesin bilgi beklentisinin karşılanacağı zemine ulaşmak için yanılsamanın en güçlü hali olan kandırılmanın da aşılması gerekmektedir. Descartes, ulaşacağı şeyin nesnel ve geçerli olabilmesi için şüphenin her halinden kurtulmak ve güvenilirliği elde etmek zorunda olduğunun farkındadır. Hem Don Kişot için hem de Descartes'ın modern öznesi için varılmak istenen hedeften bizi caydırmaya ve kandırmaya çalışan kötü niyetli bir güç bulunmaktadır. İki taraf için de bu güç yanılsamanın en radikal hali için ortaya çıkmakla beraber ötesinde modern bir niyet barındırmaktadır: Duyularımdan veya aklımdan gelen şeylerdeki yanılsamaları hataları aşarak gerçek olanı nasıl elde edebilirim? Descartes için aklım ve duyularım tarafından yanılmadığımı düşündüğüm noktada bana bu yanılsamaları doğru gibi gösteren bir cin olması şüphenin sürmesi gerektiğini gösterirken, Don Kişot için şövalyelik kuralları gereği olması gerekenin dışında gelişen maceraların oluşmasına neden olan bir kötü büyücünün olması delilik macerasının güçlenerek sürmesini göstermektedir. Böylece Don Kişot, kendisini Descartes ile aynı çıkmazda bulur (Nadler, 1997: 54).

3. Düalizm: Özne ve Nesne

Üçüncü olarak Don Kişot'un modern özne olarak kabul edilebileceğine dair gerekçemiz romanın, özne nesne düalizmini içinde taşımasıdır. Modern bir roman olmak

anlamında söz konusu eser, bir öznenin kendini koyutladığını ve geri kalan dünyanın kendisine konu olacak bir nesne haline geldiğini açıkça göstermektedir. Bu düalizmin Descartes ile birlikte ciddi bir modern tavır olduğu ifade edilebilir.

Düalist anlayış, öncelikle mutlak olarak bir özne olmayı gerektirir. İkinci bölümde paralellikler kurduğumuz deliliğin ve şüphenin bu özne olma durumunu meydana getirdiğini düşünüyoruz. Nitekim Descartes'ın öznesi bütün felsefi düşüncenin temeli olarak ortaya çıkmaktadır. Özne, her ne kadar şüphe sürecinin ardından bir sonuç olarak ortaya çıkıyor gibi görünse de aslında en başından koyutlanmıştır. Zira Descartes için gerçekliğin üzerine inşa edileceği temel, kendisinden şüphe edilemeyecek olan şeyin kendisidir. Maksat ise bunun şüphe edilemezliğini göstermektir. Bu niyetle duyularından, düşüncelerinden ve öğrendiklerinden şüphe eden Descartes için aldatılıyor olsa bile şüphe edilemeyecek bir gerçek açığa çıkmaktadır: Şüphe etmenin kendisinden şüphe edememek. Şüphe eden olarak "ben" artık felsefi düşüncenin zemini olarak kabul edilmekle beraber gerçekliğin kendisi itibarıyla anlaşılacağı bir töz olarak kabul edilir. Başka bir deyişle bu ben, felsefenin kaynağı olan hem de felsefeyi yapacak olan varlıktır (Atış, 2008: 7). Bu çerçevede Descartes'ın öznesinin modern olan tavrı, apaçık ve kesin olarak kendi varlığını kabul etmesidir. Özne her şeyden önce bir töz olarak gerçektir. Dolayısıyla Descartes, söz konusu özne ile modern düşüncesinin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir (Levin, 1992: 7). Sonuç olarak şüphenin neticesi yanlısamaları aşmak, bununla birlikte düşünen bir benin keşfedilmesi, bu keşfin ilk ilke olması ve maddi bir şeye bağımlı olmayan bir töz olması Descartes'ın *cogito* düşüncesinin modern çıkarımlarıdır:

"Her şeyden kuşku ettim ama hemen ardından her şeyi böyle yanlış diye düşünmeyi istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bir şey olmam gerektiğine dikkat ettim. Ve şu düşünüyorum, öyleyse varım hakikatinin kuşkucuların en aşırı varsayımlarının bile sarsamayacağı denli sağlam ve güvenilir olduğunu saptayarak, hiç tereddütsüz onu, aramakta olduğum felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edeceğim yargısına vardım. Sonra ne olduğumu dikkatle inceleyerek ve hiçbir bedenim olmadığını içinde olabileceğim hiçbir dünyanın ve hiçbir yerin var olmadığını tasarlayabileceğimi ama yine de bu yüzden kendimin var olmadığını tasarlayamayacağımı tam tersine başka şeylerin doğruluğundan kuşku duymayı düşünmem olgusundan pek açık ve pek kesin biçimde var olduğum sonucunun çıktığını oysa yalnızca düşünmeyi bıraksaydım tasavvur ettiğim tüm başka şeyler doğru olsalardı bile var olmadığına inanmam için elimde hiçbir neden bulunmadığını görerek tüm özü ya da doğası yalnızca düşünmek olan var olmak için herhangi bir yere gereksinmeyen herhangi maddi bir şeye bağımlı olmayan bir töz cevher olduğumu anladım" (Descartes, 2013: 40).

Modern dönemin bir töz olarak özne anlayışı, beraberinde nesne anlayışında da bir farklılığı meydana getirmektedir. Nitekim düalizm bu farklılığın yansıması olmaktadır. İlk Çağ düşüncesinde bugün "nesne" denilen şey "özne" kavramı ile karşılanmaktaydı ve bu dönemde birey kendisini önüne çıkan gerçekliğin karşısında değil içinde olarak değerlendirmekteydi (Kahraman, 2018: 129). Bu durumda henüz öznenin mutlak konumlanması söz konusu olmadığından özneye konu olacak nesnenin de mutlak bir ayrılığı söz konusu değildir. Orta Çağ'da ise özne, birçok teolojik ve teleolojik kaygılar ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Onun varlığı inayet, günah, kefarets vs. gibi kavramlar ile anılmaktadır. Yalnızca özne değil, nesne de varlığını aşkın varlık ile anlamlandırmaktadır.

Bu anlamıyla nesnenin kendinde muhkem varlığından ziyade öznenin tanrısal olana ulaşması yolunda bir aracı gibi görünmektedir. Nitekim nesne yani dünya tanrısal olanın bilgisine, yeterli olmasa da gidilecek yoldur. Ancak Descartes'ta ise Orta Çağ'da dini ve teolojik kaygılar ön planda iken Descartes'ta teolojik yönlerin ikinci planda kaldığı felsefi kaygı ve izler taşımaktadır (Yalçın, 2003: 111). Bu anlamıyla Descartesçı bir özne için öncelikli kaygı kendi varlığıdır. Kendi varlığını vazetmenin usulü nedeniyle modern özne öncelikle bilen özne olarak kendisini gösterir. Peki ben neyim? sorusunu soran Descartes, düşünce olduğu cevabını verir. "Daha kesin konuşmak gerekirse, ben artık yalnızca düşünen bir şeyim, yani bir zihin, bir ruh, akıl ya da mantık" (Descartes, 2020: 37). Böylece bir töz olarak özne düşüncenin kendisidir. Onun nitelikler düşünmekten gelen bilişsel nitelikler ile tanımlanacaktır. Zira Descartes nedir bu düşünen varlık diye sorduğunda "düşünen, anlayan, kabul eden, reddeden, isteyen, istemeyen, ayrıca hayal eden ve hisseden bir varlık elbette" (Descartes, 2020: 39) diye cevap vererek bütün bilme faaliyetini zihinsel olana taşımaktadır. Dolayısıyla Descartes'ın modern öznesi bir bilen olarak konumlanmaktadır. Bununla birlikte Descartes için öznenin dışında dünyanın da bilgisi mümkündür. Nitekim *Meditasyonlar*'da öznenin keşfinin ardından bilgi için açık ve seçik bir zemin bulunduğunu ifade ederek maddi şeylerle ilgilenmeye başlamaktadır. Dolayısıyla tanımlanan öznenin bilişsel nitelikleri ile konumlanması beraberinde öznenin dışında kalan şeylerin doğası bir soru haline gelmektedir. Bu noktada düşünme yetisinin dışında da başka yetiler olduğunu söyleyen Descartes bu yetilerin içkin oldukları bir töz olmadan anlaşılacaklarını, dolayısıyla tözsüz olamayacaklarını ifade eder. Yer değiştirme, şekil değiştirme gibi yetiler yer kaplayan bir tözde içkin olması gerektiğini söyler (Descartes, 2020: 111). Neticede özne bir töz olarak düşünceye karşılık gelirken nesne de bir töz olarak uzama karşılık gelir.

Descartes'ın özne ve nesne düalizmi yalnızca iki farklı varlık alanına işaret etmemektedir. Dahası bu düalist anlayış iki alanın birbirinden tamamen bağımsız olmasından ziyade özne merkezli bir ilişkiyi içermektedir. Descartes'ın meditasyon süreci özne olandan hareket ederek özneye konu olan diğer her şeyi de öznenin kendi keşfi ile açığa çıkaran bir süreçtir. Bununla birlikte öznenin varlık koşulu yalnızca kendisi olması itibarıyla nesneye sadece bir öteki olmak düşmektedir. Başka bir ifade ile nesne, öznenin kendi tanımlamasının dışında kalanlar olarak belirlenebilir. Bunun önemi şudur ki nesne özneye nispetle öteki ve karşıdaki olarak konumlanmıştır. Öznenin bütün bilgi faaliyetinin nesnesi düşünce tözü dışındaki uzam tözüdür. Özne ve nesne arasındaki boşluk bir kez kabul edildiğinde o artık kolayca kapanamayacak bir boşluktur (Cottingham, 1992: 245). Descartes'a göre ise bu boşluğu kapatmanın iki alan arasında ilişki kurmanın yolu öznenin bilişsel yetilerine dayanmaktadır. Böylece modern düşünce, ayırmak ve sınıflandırmak faaliyetiyle epistemolojik bir niyeti güçlü şekilde benimsemiştir. Nitekim uzam tözünün özelliği yer kaplamakla birlikte hesaplanabilir ve ölçülebilir olmasıdır. Başka bir ifadeyle öznenin kendisini düşünen varlık olarak belirlemesinin yanında maddeyi *res extensa* adı altında ölçülebilir olarak nitelendirmesine neden olmuştur (Güvenç, 2012: 149). O halde bilginin konusu olan nesne, öznenin doğru ölçüm ve hesaplamalarıyla ancak doğrulanabilecektir. Nitekim Descartes'ta, nesnenin bilgisine varmak, onun ölçülebilir olduğunu söylemektir (Timuçin, 2000: 141). Ölçümün ve hesaplamaların ilkeleri ise

düşüncenin kendisinden gelmektedir. Bunlar genel geçer kesin bilimlerin yöntemleridir. Nesne ise cisimsellikleri dolayısıyla bunlara uygunluk içerisindedir. Bir anlamıyla *res extensa*, varlıkta olduğu düşünülen ereklere göre değil, öznenin hedeflerine göre belirlenen varlık alanının adıdır (Güvenç, 2012: 150).

Descartes'ın modern öznesi, özne olduğunu kanıtlamak için öncelikle şüphe yöntemini kullandı. Çalışmamız bağlamında benzer tavrın Don Kişot'un deliliği için de geçerli olduğunu ileri sürüyoruz. Bu geçerlik hem yöntem olarak bir benzerlik ile hem de roman türünün doğasına uygunluk ile sağlanır. Descartes'ın modern öznesinin dönemin değişimleriyle irtibatlı olduğu şüphesizdir. Benzer şekilde Romanın edebi bir tür olarak ortaya çıkması ile Avrupa'nın geçirmekte olduğu toplumsal ve siyasal değişimler arasında belirgin bir paralellik gözlenmektedir (Şan, 2020: 121). Hatırlatmak gerekirse delilik, bir yönüyle eski olan ile yeni olanın çatışmasını gösteren ironik yöntem, bir yönüyle de şövalyelik hedeflerinin başarısızlıklar karşısında sürmesini sağlayan gerçeklik karşısındaki tavidir. Bu çerçevede iki durumda da Don Kişotçu delilik, özne olmayı isteyen bilinçli varlığın kendi varlığını korumak için geçici olarak sergilediği modern tavırların bütünüdür. Çünkü söz konusu delilik, Don Kişot'un, maceranın en başında kendisini var sayması, tanımlaması ve karşılaştığı zorluklara rağmen varlığını koruyup sürdürmesi eylemlerini sıfatlandırmaktadır. Bu haliyle Descartes'ın modern öznesinin tözel nitelikleriyle uygunlukları olduğu ifade edilebilir. Nitekim Descartes için özne düşünen, hayal kuran, algılayan hissedeni yani bilişsel yetileri olan varlıktır. Bu yetilere sahip bir varlığın öncelikli olarak kendisini inşa etmesi kaçınılmaz olarak beklenecek şeydir.

Hikâyede şövalyelik maceralarına girişecek olan kahraman öncelikli olarak kendisini şövalyelik tanımlamasına uygun hale getirmeye çalışmaktadır:

“İlk işi, büyükdedelerinden kalma, paslanmış, küf tutmuş, yüzyıllardır bir köşede unutulmuş zırhları temizlemek oldu. Onları temizledi, elinden geldiğince onardı, ama büyük bir kusurları olduğunu gördü: Miğferlerin açılır kapanır siperliği yoktu, tek parçaydılar. Ama bu konuda kendi becerilerini kullanıp kartondan bir yarım siperlik yaparak miğferine bitıştirdi ve istediği miğfere yakın bir görüntü elde etti. Ne var ki dayanıklılığını, kılıç darbelerine karşı koyup koyamayacağını sınamak için kılıcını çekip iki hamle yapmaya kalkınca, ilk kılıç darbesiyle, bir haftada yaptığı şeyi bir anda parçaladı. Miğferin kolayca parçalanması hoşuna gitmediğinden, bu tehlikeye karşı koyabilmek için yeni baştan yaptı. Bu kez içine demirden şeritler taktı ve yeterince sağlam olduğuna karar verdi. Bir deneme daha yapmayı kenara koydu; açılır kapanır siperliği, şahane bir miğferi olmuştu” (Cervantes, 2015a: 53).

Şövalyelik için ihtiyaç duyduğu malzemelerini hazırlaması kendi varlığını sağlamlaştıracak tanımlamaya uymaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Öznel varlığın nitelikleri donanımlarla elde edilecektir. Ancak donanımların kendinde anlamından ziyade özne olanın onu nasıl kabul ettiği daha önemlidir. Nitekim malzemelerin tanıma uygunluğuna da bizzat kendisi tarafından karar verilmektedir. Miğfer, dayanıklı olup olmadığına yönelik ilk denemenin ardından dağılır. Ardından tamirâtı yapılan miğfer, ikinci kez bir denemeye tabi tutulmaz. Hakkında sağlam olduğuna karar verilip şövalyelik niteliklerinden birini daha tamamlamış kabul edilmiştir. Bu anlamıyla Modern öznenin kendi varlığını açığa çıkarmasına yönelik bilişsel tavır Don Kişot'ta da kendisini şövalye olarak kabul etmesinde önemli bir noktada durmaktadır. Bununla birlikte tüm

donanımların ardından varlığını adlandıracak ve şövalyeliğe yakışacak bir isim gerekmektedir:

“Atına bu çok beğendiği ismi verdikten sonra, kendine de bir isim bulmak istedi; bir sekiz gün de bunu düşünmekle geçti; sonunda Don Quijote dedi kendine.... Ancak yiğit Amadis’in kendisine kuru kuruya Amadis demekle yetinmeyip, vatanını da meşhur etmek için, krallığının adını ismine ekleyerek Galya’lı Amadis adını seçtiğini hatırladı ve iyi bir şövalye olarak, o da kendi vatanının adını ekleyip kendine La Mancha’lı Don Quijote adını taktı. Soyunu ve yurdunu çok canlı bir şekilde ifade ettiğini düşündüğü bu ismi taşıyarak vatanını şerefliendirdiği kanısındaydı” (Cervantes, 2015a: 54).

Dolayısıyla tüm şövalyeliğe hazırlık sürecini Don Kişot’un kendi varlığını vazetme süreci olarak yorumlayabiliriz. Nitekim şüphe eden kendisinin varlığından şüphe edemeyeceğini fark eden Descartes kendi varlığını kabul ettikten sonra tanımlamaya girişmektedir. Bu çerçevede kendisinin ne olduğu sorusunu sorarak bilişsel niteliklerle dolu bir töz olduğuna kanaat getirerek modern öznenin tavrını ve özelliklerini betimlemiştir. Böylece Don Kişot da Şövalyelik malzemelerini hazırlarken ve kendisine yani kendi varlığına uygun gördüğü şekliyle bir isim bulmaya çalışırken benzer bir tanımlama tavrını sergilemektedir.

Modern öznenin kendi varlığını ortaya koymasının ardından kendisinin dışında kalan dünyayı da bir varlık alanı olarak kabul etmektedir. Descartes’in düşünen töz ve uzamsal töz kavramları ile oluşan düalist anlayış öncelikle özne merkezli bir ilişkidir. Ancak bununla beraber öznenin nesneyi kendisinin ötede konumlandığı bir ilişkidir. Başka bir deyişle dünya modern özne için dünya, kendisinin dışında bir ötekidir. Bu anlamıyla dünya öznenin bilişsel yetileriyle bilgi konusu olmakta ve anlam kazanmaktadır. Böyle bir anlayış içerisinde özne nesnel alanın kendisinden bağımsız ve onu anlamlandırma özelliğine sahiptir. Descartesçi anlamıyla nesne ölçülebilir, hesaplanabilir olandır. Dolayısıyla Descartes’in özne merkezli anlayışı ile birlikte var olan artık mevcut bulunan değil, karşıya alınan nesnedir (Kahraman, 2018: 136). Karşıya alınan nesne bir anlamıyla da mücadele edilen nesnedir. O halde Don Kişot’un dünyadaki şövalyelik mücadelelerinin arka planında modern düalist anlayışı bulabileceğimizi söyleyebiliriz. Ancak Don Kişot’un mücadelelerinin yukarıda bahsi geçen delilik ve yanılısma kavramları ile birlikte ele alındığı tekrar vurgulanmalıdır. Aksi takdirde söz konusu mücadelenin eski hikayelerdeki şövalyelik yolculuğundan farklı bir anlamından bahsedilemezdir. Çünkü Don Kişot Orta Çağın aksine nesneyi kendinde kılmaktadır. Deliliğine sebep gösterilen yanılısmalar ise bu kendindeliği varsayan olaylardır. Don Kişot’un her mücadelesi ise kendisini şövalye kılmaktan başka gayeyi taşımamaktadır. Bu gaye dolayısıyla, kendi çabalarıyla kendisini doğduğu konumdan daha yüksek bir toplumsal konuma yükseltmeyi başardığı için Don Kişot hikayesi oldukça moderndir (Geus, 2008: 15). Dolayısıyla nesne, Don Kişot için modern bir şekilde aşılıp kendi bilgisini arttıracak ve varlığını sağlamlaştıracak bir karşıt alandır. Bu amaçla dış dünya benliğe dahil edilerek aşkın olan içselleştirilecek bir alan değil, daha ziyade benlik için mücadele edilerek aşılacak bir alandır.

SONUÇ

Don Kişot, en genel anlamıyla belli bir düşünce dünyasının sonu ve yeni bir dünyanın başında ince çizgiyi temsil etmektedir. Bu yönüyle eser yaratıcı tarzı sayesinde kendi çağını başarılı bir şekilde betimlemek ile birlikte kendisini aşan bir anlatı meydana getirmiştir. Bu çerçevede Don Kişot, özellikle edebiyat türünde olmasının yanında birçok alanda ilk modern temsil olarak görülmektedir. Fakat yine de modernlik ile sınırlı kalmayıp her yeniden yorumlamanın ardından farklı felsefi anlayışlarla da karşımıza çıkmıştır. Bu anlamda farklı teorilere de konu olmuştur. Söz gelimi roman, çeşitli yorumlar ile bilim dünyasında yerini almıştır. Bu yorumlardan biri olan çalışmamız da Don Kişot'un modern öznenin temsili olarak görülebileceğini savunmuş ve bunu Descartes'ın modern özne anlayışıyla göstermeye çalışmıştır. Nitekim maceraları boyunca kahramanın sergilediği tavrın yazarın anlatım üslubu ile birleştirildiğinde Descartes'ın felsefi anlayışı ile ciddi benzerlikler kurulmasına imkân sağlamaktadır. Çalışma boyunca söz konusu benzerlik üç başlık altında incelenmiş ve *Don Kişot* romanının yalnızca edebi yazın türü arasında modern olmakla kalmayıp aynı zamanda modern özne anlayışını temsil ettiği gösterilmiştir.

Buna göre Don Kişot'un deliliği, modern tavrın eski olanın mevcut olan ile uyumsuzluğu neticesinde açığa çıkmıştır. Böylelikle delilik modern bir eleştiri üslubu olarak kullanılmıştır. Eski hikayelerin kalıntıları kahramanı yanılsamalara sürüklemiştir. Bu yanılsamalarını büyücü aracılığıyla radikal bir seviyede çözmeye çalışarak söz konusu uyumsuzluğunu pekiştirmiştir. Neticede kendi varlığını inşa etme sürecinde giriştiği maceralar karşısında nesneye yönelik anlamlandırma ve kurgulama faaliyetini benimsemiş ve böylece dünya ile sürekli bir mücadele içerisinde bulunmuştur. Sonuç olarak bu başlıklar dikkate alındığında modern özne anlayışının ardındaki felsefi tavrın bir anlamıyla edebi yazın türünde Don Kişot olarak temsil haline gelmiştir. Bu bağlamda tıpkı Descartes'ın modern felsefede öznenin ön plana çıkmasındaki önemli isim olması gibi Don Kişot da modern özne anlayışının ortaya çıkmasında güçlü bir rol oynamıştır. Yine de romanın ufku çalışmamızın konusuyla sınırlandırılmayacak kadar yaratıcıdır. Bu nedenle tarih boyunca Don Kişot'un birçok felsefi anlayış ile özdeşleştirilerek sürekli yeniden yazılması kuvvetli bir ihtimaldir.

KAYNAKÇA

- ATIŞ, Naciye (2008) "Descartes Felsefesinde Öznenin Epistemolojik Olarak Konumlandırılışı", *Ethos*, 1/4 ss. 1-12.
- BAYLISS, Robert (2006), "What Don Quixote Means (Today)", *Comparative Literature Studies*, 43/4, ss. 382-397.
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de (2015a), *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de (2015b), *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote II*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- COTTINGHAM, John (1992), "Cartesian Dualism: Theology, Metaphysics, and Science", *The Cambridge Companion To Descartes*, ed. John Cottingham, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 236-257.
- GERVİN, Mary A. (1987), "Don Quixote As An Existential Hero", *CLA Journal*, 31/2, ss. 178-188.
- GEUS, Raymond (2008), "The Actual and Another Modernity. Order and Imagination in Don Quixote" *History of European Ideas*, 34, ss. 14-25.
- GÜNENÇ, Mehmet (2012), "Modern Felsefenin Diyalektiği", *Felsefe Dünyası*, 56, ss. 147-174.
- HOLMES, Theodore (1970), "Don Quixote and Modern Man", *The Sewanee Review*, 78/1, ss. 40-59.
- KAHRAMAN, Yakup (2018), "Kurucu Öğe Olarak Modern Özne Anlayışının Teşekkülü", *Kaygı*, 31, ss. 128-144.
- LEVİN, Jerome D. (1992), *Theories of the Self*, Washington: Hemisphere Publishing Corporation.
- NADLER Steven (1997), "Descartes's Demon and the Madness of Don Quixote", *Journal of the History of Ideas*, 58/1, ss. 41-55.
- PARLA, Jale (2012), *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLA, Jale (2015), "Sunuş", *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 9-29.
- POWERS, Perry J. (1950), "Varieties of Experience in Don Quixote", *The Journal of General Education*, 4/4, ss. 287-299.
- RENE, Descartes (1999), *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- RENE, Descartes (2013), *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Murat Erşen. İstanbul: Say Yayınları.
- RENE, Descartes (2020), *Meditasyonlar*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ŞAN, Mustafa Kemal (2020), "Türk Modernleşmesine Romandan Bakmanın Önemi Üzerine", *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss. 117-135.
- TİMUÇİN, Afşar (2000), *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- YALÇIN, Şahabettin (2003), "Descartes ve Özne olarak Benlik", *Felsefe Dünyası*, 38, ss. 107-118.

YABANCI SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN TÜRKLERDE MİSAFİRPERVERLİK VE ADALET

Hospitality and Fairness of Turkish People According to Foreign Voyagers

Mahmut Esad KIRAÇ*

ÖZET

Türkleri konu alan seyahatnameler Türk halk bilimi araştırmacılarına gerek sosyal ve beşerî gerekse fen bilimleri alanında ciddi kaynaklar sunmaktadır. Özellikle sosyal bilimler alanında Türk kùltürü ve toplum hayatı üzerine yapılan araştırmalarda seyahatnameler, mâziye ışık tutan önemli vesikalardan kabul edilmektedir. Bu vesikalar üzerinden geçmiş dönemde yaşamış Türklere dair günümüzde pek çok bulguya ulaşılmış ve yeni araştırmalar için de kaynak sayısı artmıştır. Türk halk bilimine seyahatnameler ışığında bakmak bugünkü kùltürümüzün de dinamiklerini anlamamız açısından bizlere büyük fayda sağlamaktadır. Bu çalışmada amaç, Türk yurtlarını ziyaret etmiş ve Türk kùltürünün misafirperverlik ve adalet anlayışlarını konu almış beş seyyah üzerinden Türklerin kùltürel hayatında önemli iki unsur olarak görülen Türklere misafirperverlik ve adalet kavramlarını incelemektir. Çünkü Türk kùltürü içerisinde Türk toplum yapısını ve dinamiklerini ele alırken adalet ve misafirperverlik en çok karşımıza çıkan unsurlardan ikisidir. Yöntem olarak seçilen seyyahların Türk yurtlarını farklı yüzyıllarda ziyaret etmesine dikkat edilmiş ve bunların kronolojik sıralamasına da dikkat edilmiştir. Karşılaştırma seyahatname incelemelerinin halk bilimi ve kùltür tarihi açısından önemine değinilmeye çalışılmıştır. Böylece belirlenen seyyahlardan hareketle Türklerin kùltürel hayatına dair farklı yüzyıllardaki olgular incelenmiş, incelemeler neticesinde Türklerin yaşadıkları devir ve kùltürel özellikleri arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak belirlenen seyyahlar üzerinden Türk kùltüründe misafirperverlik ve adalet kavramlarının farklı yüzyıllarda benzer şekilde uygulamalarının olduğu görülmüş, farklı özelliklerin de dönemin koşulları üzerinden yorumlaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Kùltür, Seyahatname, Adalet, Misafirperverlik

ABSTRACT

Turkish people-themed travel books provide valuable resources for the researchers of this field in both social and scientific aspects. Particularly for the social science research on Turkish culture, travel books are regarded as one of the most important resources that enlighten the past. With the aid of such resources, many findings have been unraveled pertaining to Turkish people and the number of resources for forthcoming research has been increased as well. Studying Turkish folklore in the light of travel books allows us to comprehend the current culture and its fundamental dynamics well. In this paper, two important concepts possessing huge importance in the daily life of Turkish people, hospitality and fairness, are analyzed by the observations of five voyagers that traveled Turkish territories. The reason for choosing these two concepts is the fact that these that we frequently encounter while studying Turkish society and its dynamics. In terms of the procedure of this paper, these five voyagers are intentionally chosen as the ones which have visited Turkish territories in different centuries. Furthermore, these voyagers have been discussed chronologically. The importance of comparative travel book reviews on folklore and cultural history has been taken into account as well. Thereby, the various attitudes of voyagers towards Turkish culture in different centuries have been examined and it is aimed to establish a relation between the respective eras and cultural features of Turkish people. As a result, it is concluded that justice and hospitality concepts have similar implementations in various centuries and the differences are interpreted by taking the conditions of respective eras into consideration.

Keywords: Folklore, Culture, Travel book, Justice, Hospitality.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, esadk.ekr@gmail.com, ORCID: 0009-0007-4315-4455.

GİRİŞ

Çalışmanın amacı, Türklerin en mühim özelliklerinden kabul edilen misafirperverlik ve adalet kavramlarını seyahatnameler üzerinden incelemektir. Bu iki kavram, çalışma içerisinde incelenen seyahatnamelerde de sıkça bahsedilen Türklere dair kültürel bir özelliktir. Bu hususta özellikle farklı yüzyıllarda seyyahların seçilmesi, bu kavramların kendi yüzyıllarının sosyal yapısıyla mı yoksa Türklere dair genel kültürel yapıyla mı ilgisi olduğunun tespiti amacıyla. Türkleri konu alan seyahatname sayısının yüzlerce olduğunu bildiğimiz için bu makalede Fadlan, Thevenot, Battuta, Tavernier ve D'aramon'nun seyahatnameleri üzerinden kronolojik bir sıra ile Türkün misafirperverliği ve adaletine bakmaya çalışacağız. Özellikle bu seyyahların seçilme maksadı ise araştırma konumuz olan Türklere misafirperverlik ve adalet kavramlarına yönelik pek çok örnek barındırmalarıdır.

Seyahat; gezi (turizm, merak edilen yerleri görmek), ticaret (para kazanmak), ve ziyaret (mübarek kişilerin ve peygamberlerin türbelerini ziyaret etmek gibi dini yükümlülükleri yerine getirmek) olarak tanımlanmaktadır (Şehitoğlu, 2021: 11). Çalışmada incelenen seyyahların seyahat amacı da bu tanıma uymaktadır.

Her seyyah aynı zamanda bir karşılaşmaya vesile olmaktadır. Bu karşılaşmalar yalnızca iki farklı insanın değil aynı zamanda iki farklı kültürün de karşılaşması anlamına gelmektedir. İki farklı kültürün karşılaşmasında özellikle seyyahın seyahat ettiği coğrafyanın hoşgörüsü ve misafirperverliği seyahatname okuyucularının dikkatini çekecek ilk kavramlardır.

İki farklı kültürün karşılaşması, bir taraftan da farklı kültürlerin birbirine karşı adalet anlayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamız yabancı bir kültür, yabancı bir seyyahın gözünden Türklere adalet kavramını da inceleme konusu olarak işlemiştir.

Bu hususta seyyahların gözlemlerinden önce özellikle adalet kavramına Türk kültüründe Dede Korkut hikâyelerinden hareketle incelemek gerekmektedir. Çünkü Dede Korkut, Türklerin kültürel hayatına dair araştırmacılara bilgi veren en eski vesikalardan biridir. Dede Korkut'taki pek çok anlatıda kahramanların bir adaleti temsil ettiği görülmektedir.

“Dedem Korkut Kitabı'nda zor görevleri yerine getiren kahraman, ad alma imtihanını geçerek tahtın ve kadının sahibi olarak ödülünü alırken işleyeceği suça göre de cezasını alır. Boğaç'ın boğayı öldürerek adını ve beyliği alması; Beyrek'in Banu Çiçek'le, Kanturalı'nın ise Selcan Hatun için giriştiği mücadeleden başarıyla çıkması ve evliliği elde etmesi de adalet kurgusu içinde ödül olarak okunabilir. Aynı şekilde kahramanın yardımcıları ve halk da adalet kurgusuna dâhil edilir.” (Koç, 2019: 86)

Tarihsel olarak bakıldığında İslamiyet'e geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut hikayelerindeki adalet örnekleri bizlere Türk toplumunda İslamiyet öncesi de adalet duygusunun önemli olduğuna dair veriler sunmaktadır. Bu husustan yola çıkarak Türklere zaten var olduğunu gözlemlediğimiz adalet duygusunun devamlılığını Batılı seyyahların gözünden de inceleyeceğiz.

Türkleri konu alan ve barındıran seyahatnamelerde misafirperverlik ve adalet olgularına dair birçok örnekle rahatlıkla karşılaşabilmekteyiz. Çalışma boyunca

incelediğimiz seyyahlar arasında araştırma konumuza dair birçok örnek bulunmasına rağmen birbirinin tekrarına düşmemek amacıyla en detaylı ve seyyahların da şaşırdığı notlar toplanmaya çalışılmıştır.

İbn Fadlan'da Türklerin Adaleti ve Misafirperverliği

İbn Fadlan, 10. yüzyıl başında Abbasi Halifesi Muktedir'in katiplerinden olur. 921-922 yıllarında halifece İdil Bulgarlarına elçilik heyetinde bulunur. Seyahati sırasındaki hatıralarını aktardığı eseri "el-Rihle" (Seyahatname) Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Eseri Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri olmuş, birçok çalışmada ana dayanak noktası ve ilham kaynağı olmuştur. İbn Fadlan, elçiliği sırasında uğradığı Türk boylarını çok iyi gözlemlemiş, boyların kültürleri ile ilgili değerli bilgiler vermiştir. Pek çok dikkatini çeken noktada insanlara sorular sormuş, kafasını kurcalayan noktaları öğrenmek istemiştir. Bizlere de bu değerli bilgileri aktarırken, bazı noktalarda kendi dünya görüşü sebebiyle olayları farklı yorumlaması da söz konusu olmuştur. Daha çok Oğuzlar, Bulgarlar ve Ruslar hakkında bilgiler vermiştir (Köse, 2017: 285).

10. yüzyılda Türk yurtlarına seyahat eden İbn Fadlan, bize Türk kültürüne dair çok mühim bilgiler vermektedir. Türklerin adaletine ve hoşgörüsüne yer yer vurgu yapan Fadlan, evine misafir olduğu Türklerin davranışlarına değin pek çok örneği bize aktarmıştır.

Seyahatnamesinde Türk âdetlerinden bahseden Fadlan, dilencilere dahi gösterilen hoşgörüyü oldukça şaşırmıştır: "*Onların adetine göre dilenci evin kapısında beklemes. Eve girer. Bir müddet ateşin karşısında oturur, ısınır. "Ekmek?" der. Bir şey verirlerse alır, vermezlerse çıkar gider.*" (Şeşen, 2010: 10)

Aynı şekilde Türkün yurdundan bilmediği bir insan geçse ona;

"Ben senin misafiriminim. Malından, hayvanlarından, develerinden şu kısma ihtiyacım var derse Türk o kişiye istediği ürünleri verir. Tüccar bu yolculuğu sırasında ölür, kabile dönerse Türk kabileye gelir. 'Misafirimin nerde?' diye sorar. Öldü, derlerse kabileyi indirir. Kabilenin reisi olan tüccara gelir, mallarını gözünün önünde açar, ölen tüccara verdiği mal kadarını alır, bir habbe fazla almaz." (Şeşen, 2010: 12-13)

Fadlan, Türk yurtlarını gezerken daha birçok başka konuda da bilgiler verir. Fakat araştırma konumuz hoşgörü ve adalet olduğu için diğer asırlarda da Türklerin hoşgörü ve adaletini aktaran seyyahları belirteceğiz.

İbn Battuta'da Türklerin Adaleti ve Misafirperverliği

Seyyahın tam olarak adı Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim Levâtî Tancî'dir. Mağrib'in Tanca şehrinde 24 Şubat 1304 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kendisinin de mensubu olduğu Levâte kabilesi Berberi asıllı olup Berka'dan Tanca'ya göç etmiştir. İnanış açısından da kendisi Maliki mezhebini benimsemiştir. Seyahatnamesinde verdiği bilgiye dayanarak kendisi kadılık yaptığı gibi çok sayıda kadıyı da yetiştirmiştir. Battuta, Tâmesnâ kadılığı sırasında Marakeş'te 1368 yılında vefat etmiştir. Lisânüddin İbnü'l- Hatib, İbn Hacer el-Askalânî, Makkâri ve İbn Haldun gibi müelliler onun hakkında bilgiler verseler de hayatına dair bilgileri daha ziyade kendi seyahatnamesinden öğrenmekteyiz. Seyyahın, "Rihlet-ü İbn-i Battuta" ya da "İbn-i Battuta Seyahatnamesi" olarak bilinen eseri İbn-i Battûta'nın gördüklerini kâtip İbn Cüzeyy'e bir metin olarak

aktarması neticesinde; kâtibin yapmış olduğu ekleme ve kısaltmalarla hazırlanmıştır. Eserden elde edilen bilgiler ışığında İbn-i Battûta'nın eserin yazıya geçirilme işlemlerini Aralık 1355 tarihinde, İbn Cüzeyy'in ise çalışmalarını Şubat 1356 tarihinde tamamladığı anlaşılmaktadır. Seyahatnamesinden elde edilen bilgiye göre İbn-i Battûta, Mağrip Sultanı Ebû Saîd el- Merînî döneminde 14 Haziran 1325 tarihinde seyahatine başladığında henüz yirmi iki yaşındaydı. Aralıklarla yaklaşık olarak yirmi dokuz yıl boyunca yaptığı yedi ayrı seyahatinde tüm gezileri hesaplandığında yetmiş üç bin mil (yüz on yedi bin beş yüz kilometre) yol aldığı düşünülmektedir (Üstündağ, 2017: 45-46)

İbn Battûta, Anadolu'ya günümüzde Alanya olarak isimlendirilen Alâyâ ya da Alaiye liman şehrinden giriş yapar ardından Anadolu coğrafyasının inanç dünyası hakkında bilgi aktarmaktadır. Bu durum Battuta'nın gezdiği yerleri anlatırken dini bir amacı da gözettiğini göstermektedir.

14. yüzyılda Türklerin hoşgörü ve adaletini aktarırken en mühim kaynaklardan biri kuşkusuz Battuta'nın Seyahatname'sidir. Battuta Anadolu'yu karış karış gezmiş ve pek çok sultan ile de bizzat görüşerek sofralarına oturmuş, hoşgörülerine, misafirperverliklerine ve adaletlerine çok defa tanık olmuştur. Özellikle ahilerin misafirperverliğinden "eşine dünyada rastlanmaz" diyerek övgüyle bahsetmiştir: "*Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkiyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.*" (İbn Battuta, 2010: 837)

İbn Battuta, farklı farklı ülkelerin, hanedan ve halkların geçmişini aydınlatma açısından oldukça zengin bir gözlem dünyasına sahiptir. Bu çerçevede Battuta, Anadolu topraklarında ahiliğin yaygınlaştığı yıllarda gezmiştir. İbn Battuta geniş bir coğrafyayı gezdiği için diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında daha zengindir ve halkların, ülkelerin, gelenek ve göreneklerine dair etraflıca bilgi vermektedir. (Şehitoğlu, 2021: 65-66)

Battuta gezdiği şehirlerde sırasıyla Antalya Sultanı Hıdır Bek, Eğirdir Sultanı Ebu İshak Bek, Gölhisar Sultanı Muhammed Çelebi gibi pek çok sultanı ziyaret etmiştir ve onların konuğu olarak birçok ikramlar almıştır. Her ziyaretin son derece hoşgörüyle karşılandığını vurgulayan Battuta'nın bu ziyaretleri esnasından aktardıkları arasında göze çarpan örnekler şunlardır:

Battuta ve heyetini görünce misafir etmek için birbiriyle tutuşan iki kabileyi şu şekilde aktarmıştır:

"İki taraf da şevk ile bizim kendi yanlarında misafir olmamızı istiyorlardı, bu yüzden çekişiyorlarmış. Sonunda işi kur'a çekmek suretiyle hallettiler, barıştılar. Kur'a sonucunda kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmamız karar kılındı. Kur'a, Ahi Sinân'ın tarafına düştü. Sinân durumu haber alınca hemen kendi yoldaşlarından bir grupla birlikte bizi karşılamaya geldi. Hep beraber onun tekkesine doğru ilerledik. Tekkeye varır varmaz hemen yiyecek ikramında bulundular. Dinlendikten sonra Ahi Sinân bizi hamama götürdü. Benim bütün hizmetimi bizzat o görmüştür..."

"...Yemekten sonra Kur'an-ı Kerim'den bazı bölümler okuyan hafızları dinledik. Arkasından hepsi "semâ" etmeye başladı. Gelişimizin haberi hükümdara bildirildi. Ertesi akşam bizimle görüşmek istedi; aşağıda anlatacağımız gibi onu ve oğlunu ziyaret amacıyla konağına gittik."

"Tekkeye döndüğümüzde Ahi Tûmân ve beraberindeki yoldaşları karşımızda, bizi beklemekteydi. Onların nezaretinde kendi tekkelerine doğru

ilerledik. Diğerleri gibi yemek ikramında bulundular, hamama götürdüler, hamamdan çıktığımızda bizlere gülsuyu ikram ettiler! Böylece tekkeye geldik. Yine ötekiler gibi meyve, tatlı ve nefis yiyecekler ikram ettiler. Ziyafetten sonra Kur'an'dan bazı bölümler okundu, raks ve "semâ" edildi. Onların tekkelerinde de bir süre kaldık." (İbn Battuta, 2010:84)

Battuta'nın gözleminden hareketle misafir kültürüyle misafir eden kişilerin bağlı olduğu tekkelerin inanç esasları arasında bir işlevsellik olduğu gözlenmektedir. Battuta, gittiği her yerde ikramlarla, nezaketle karşılanmış ve yine ikramlarla uğurlanmıştır. Yine en dikkat çekici örneklerden biri Karaman Sultanı Bedreddin ile karşılaşmasıdır:

"Sultan Bedreddin'le av dönüşü şehir dışında karşılaştım. Atımdan indim; o da atından indi. Selâm verdim. Selâmımı alıp beni kucakladı. Bu ülkede hükümdarların şöyle bir âdeti var: Uzaktan gelen yolcu karşılaşma sırasında atından iniyor ise hükümdar da iniyor! Gelen yolcunun gösterdiği saygı, bu sultanların da saygılı davranmalarını gerektirecek bir memnuniyete kapı aralar!"

Selâmın at üzerinde verilmesi iyi karşılanmaz. Memnuniyetsizliğe, ardından da yolcunun felâketine sebep olur!

Sultan selâm verdikten sonra atına bindi, ardından ben de atına bindim. Bana nereden geldiğimi sordu. Hâl hatır muhabbetinden sonra şehre birlikte girdik. Benim en güzel şekilde ağırlandı için çevresindekilere emirler yağdırdı. Gümüş tabaklar içerisinde leziz yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi. Onun yanında fazla kalmadım." (İbn Battuta, 2010: 855-856)

Yine görüldüğü üzere Battuta'nın gittiği her yerde sultanlar tarafından son derece hoşgörülü ve cömert karşılandığını görmekteyiz. Ayrıca Battuta'nın aktardıklarından hareketle Türk kültüründe at üzerine bilgi vermek de yerinde olacaktır.

"At, eski Türk dünyasında özellikle insanın ayrılmaz dostu ve özellikle Gök Tanrı için kurban hayvanı kabul edilmektedir. Bu sebeple at ile gök arasında bir bağlantı olduğu kabul edilmektedir. Bu hayvanın gök kökenli olduğu veya göğe benzediği yolundaki düşüncenin, henüz milattan önceki dönemde bile bozkırlarda yaygın olduğu düşünülmektedir." (Roux, 2017:35)

Bu bilgilerden hareketle Battuta seyahatnamesinde geçen "atın üzerinde selam vermenin saygısızlık kabul edilmesini" göğe ve Gök Tanrı'ya karşı bir saygısızlık olarak yorumlamaktayız.

Battuta, Erzurum seyahatinde iki gün konakladıktan sonra ona gelen tepki ilginçtir: "Eğer bu şekilde giderseniz bizim şehirdeki itibarımızı yok etmiş olursunuz! Çünkü bizde konukluk en az üç gün olmalıdır!" (İbn Battuta, 2010: 866)

Battuta'nın aktarımında gördüğümüz üzere İslamiyetteki üç sayısının ehemmiyeti misafirperverlik noktasında da Türk kültürünü şekillendirmektedir. Buradaki üç rakamını Schimmel'in aktarımlarından hareketle inanç kapsamında şu şekilde yorumlayabiliriz; "Üçlülük, İslam'ın mutlak tektanrıcılığında bile kendisine yol bulabilmiştir. İnanç açıklamasının Şii biçimi "Allah'tan başka tanrı yoktur; Muhammed Allah'ın habercisidir, Ali Allah'ın yakınıdır" şiirde ve süsleme sanatlarında sayısız Allah-Muhammed-Ali üçlülüklerine yol açmıştır." (Schimmel, 2000: 69-75)

Anadolu ziyaretine Alanya'dan başlayan Battuta, son durağı olan Sinop'a kadar gitmiş olduğu her şehrin beyi ile görüşmüş, ikramlar almış, güzel ağırlanmış ve memnuniyetle

ayrılmıştır. XIV. yüzyılda Anadolu Türklüğünün hoşgörü ve misafirperverliğini anlatan bu notlar tabii ki arttırılabilir.

Battuta'nın notlarında misafirperverlik ve adalet temsili pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Çalışma içerisinde Türk halk bilimi açısından bu kavramları bütünüyle ele almak yerine bu temsillerin dikkat çeken yönleri ele alınmıştır. Seyahatname araştırmaları hususunda Battuta'nın gözlemlerinin önemli olmasının en önemli sebeplerinden biri XIV. yüzyılda Türk kültürüne dair bilgileri bize kazandırmasıdır.

D'aramon'da Türklerin Adaleti ve Misafirperverliği

Monsieur D'aramon 1547 yılı başında Fransa Kralı I. François tarafından Kanuni devri İstanbul'una büyükelçi olarak gönderilmiş bir soyludur. Seyahatinin başlangıcında I. François'nun ölümüyle gerçekleşen taht değişikliğinden sonra II. Henri'nin saltanatında da görevini sürdürür. Kendisinin Osmanlı ülkesinde yaptığı seyahat iki kısma ayrılır; başlangıçtaki kısım İstanbul'a seyahatidir ikinci kısım ise Kanuni'nin İran seferine katılmak üzere maiyetindekiler ve Osmanlı ordusuyla birlikte yola çıkması ve ardından Kudüs'e Hac yolculuğunu da kapsayacak şekilde Suriye ve Mısır üzerinden İstanbul'a geri dönmesini içerir (Chesneau, 2012:5).

XVI. yüzyılda Anadolu'ya seyahat ederek Kanuni Sultan Süleyman devrinde Türklere dair mühim bilgiler aktaran D'aramon, özellikle saray ve çevresinde gördükleri, Kanuni'ye dair verdiği bilgileri çok değerlidir. Edirne seyahati esnasında Kanuni'yi görme fırsatı yakalayan D'aramon, Kanuni'den "Büyük Türk" diyerek bahsetmektedir. Edirne'de Kanuni'nin huzuruna çıktıklarında D'aramon şunları aktarmaktadır: "*Götürdüğümüz hediyeler Büyük Türk'e taşınırken, hizmetkarları ve sarayının memurları bize ziyafet vermek istediler ve bulunduğumuz yerde kendi üsluplarınca masalar hazırladılar. Böylelikle ziyafetleriyle kısa sürede doyduk.*" (Chesneau, 2012: 18)

Kanuni devrinde gündelik yaşama, dine, devlet idaresine ve pek çok özel olaya dair örnekler veren Daramon'u Osmanlı Devleti'ndeki adalet çok etkilemiştir:

"Büyük Efendi'nin bütün şehirlerinde, iki yargıç vardır. Birisi medeni hukukla ilgili davalara bakan kadı, diğeryise adi suçlarla ilgili davalara bakan subaşıdır. Müşavir, avukat ya da savcı yoktur. Herkesin delilini sunması, şahitlerini getirmesi veya yazılı bir belge göstermesi gerekir. Adalet, ivedi biçimde bunlar üzerinden sağlanır." (Chesneau, 2012: 37)

Tavernier'de Türklerin Adaleti ve Misafirperverliği

XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarından İran'a doğru seyahat eden J. B. Tavernier' in Osmanlı seyahati sırasında Türklere dair gözlemleri yine geçmiş yüzyıllarda belirttiğimiz gibi Türklerin son derece hoşgörülü, misafirperver ve adaletli olduğunu göstermektedir.

Yalnız, ramazan günü içki içtikleri için Türkler tarafından dışlanan Tavernier ve heyetindekiler bu sebeple Kadı'nın huzuruna çıkmışlardır: "*Hoşuna gitmediği anlaşılan kadı, yine de Türklerin örf ve adetlerinden olan kahve ikram edilmesini bizden esirgemedi ve bizi, İzmirli tüccarlardan ve heyetlerden ufak tefek hediyeler kabul eden yardımcısının huzuruna gönderdi. Yardımcısı bizi mükemmel karşıladı ve derhal bizim için masayı donattı...*" (Tavernier, 2019: 62). Ramazan'da içki içilmesine rağmen kadı huzuruna çıktıklarında

kahve ikram edilerek kendisine ziyafet verilen Tavernier'in bize aktardıkları, dönemi göz önüne alındığında son derece güzel bir hoşgörü örneğidir.

Burada kahve ikramının da yine Türk kültüründe önemli bir yeri olduğunun unutulmaması gerekmektedir. *"Kahve günlük hayatın bir parçası ve özellikle ikram edilme vasfıyla önceleri sosyal bir statü göstergesi olan kahve, diğer yandan eğlence, sohbet ve misafirlik gibi sosyal kurumların yeri doldurulamaz içeceği olmuştur."* (Ulusoy, 2011: 161)

"Türk toplumu içinde sohbetlerin çeşnisi kahvedir. Bu, sadece kıraathanelerde değil, tüm dost sohbetlerinde ve ilişkilerinde geçerlidir. Dolayısıyla çaysız ve kahvesiz sohbetler yarım kalmakta, dostluklar pekişmemektedir. Bu etkinin bir sonucu olarak da bir fincan kahvenin hatırına kırk yıl ömür biçilmiştir" (Ulusoy, 2011: 161)

Yine Tavernier ve beraberindekiler, Tokat ve Halep yolu üzerindeyken Türklerin insanlıklarına dair bir delilin göze çarptığını belirtir: *"İrmaklardan uzaklarda bulunan büyük yolların ekserisinde, Türkler sarnıçlar yapmışlardır; yağmur yağmadığı bazı seneler, komşu kasabadan yolcular için bu sarnıçlara su taşınır; sarnıçlar olmasaydı yolcular çok eziyet çekeceklerdi."* (Tavernier, 2019: 66)

Jean Thevenot'ta Türklerin Adaleti ve Misafirperverliği

Jean Thevenot, 1633 yılında doğmuş 1651 yılında Navvarre Koleji'nden mezun olduktan sonra hemen ertesi yıl ilk seyahatine çıkar ve temkinli davranarak İngiltere'ye gider. Sonra sırada Hollanda ve Almanya vardır; bu ülkeleri İtalya izler: Venedik ve Roma. Orada oryantalist Herbelot'nun telkiniyle Doğu'ya gitmeye karar verir. O çağda iki siyasal bütünden oluşan doğu "Büyük Türk'ün İmparatorluğu" yani Osmanlı İmparatorluğu ve "Sufi'nin İmparatorluğu" yani İran. Thevenot ilk seyahatinde hep Osmanlı topraklarının sınırları içerisinde kalmıştır. Osmanlı ülkesine Malta'da kısa bir süre kaldıktan sonra Ege Denizi üzerinden girmiştir (Thevenot, 2009: 12-13).

Thevenot seyahatnamesinde ziyarete gelen misafirlere Türklerin yüksek izzet ve ikramı olduğunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

"Kendilerini ziyarete gelen birine hoş bir ikramda bulunmak istediklerinde, ona bir fincan kahve sonra bir bardak şerbet ardından da parfüm söylerler. Bunu şu şekilde verirler: bir köle veya uşak elinde ipek örtüyle gelir, bunu konunun başına koyar. Bir başkası da büyük bir buhurdan getirir bunu sakalın ve yüzün altına koyar. Birincisi buhurdan'ın üstünü örtüyle örter. Bu ikramın yapıldığı kişi sakalını istediği kadar tütsületer. Bu üç ikramda bulunmak büyük bir kibarlık göstergesidir" (Thevenot, 2009: 70). Bu gözlemlerden hareketle Thevenot seyahatnamesinde, Türklerde misafirliğin ve misafirperverliğin kıymetli olduğunu anlamaktayız.

XVIII. yüzyılda Türk yurtlarına gelerek özellikle İstanbul'da uzun süre kalan Thevenot'un seyahatnamesinde Thevenot, Türklerin mizacını aktarırken yazmış olduğu şu not gözümüze çarpıyor: "Doğuştan Türk olanlar dürüst insanlardır ve dürüst insana ister Türk ister Hristiyan, isterse Yahudi olsun, saygı duyarlar. Bir Türkü olduğu gibi bir Hristiyanı da aldatmanın veya soymanın caiz olmadığına inanırlar." (Thevenot, 2009: 109)

Yine görüyoruz ki Türkler için mühim olan karşısındaki kişinin ırkı ya da milleti değil şahsiyeti ve kişiliğidir. Karşısındaki kim olursa olsun adil ve eşit davranmaktadır.

Thevenot, İstanbul seyahati esnasında Divan-ı Hümayun hakkında da notlar almıştır. Thevenot'un bu notlarında Divan'ın özellikleri verilmiş ardından adaletin uygulanmasındaki hıza vurgu yaparak Divan'da alınan kararlar üzerinden örneklere yer vermiştir.

“Bütün işler burada süratle yapılır. Bir mesele ortaya konunca, araştırılır, yargılanır ve hükme bağlanırdı. Bir dava en fazla dört veya beş gün içerisinde neticelenirdi. Ancak iş çok zor olduğu zaman dava uzayabilir. Böylece taraflar birbirleri aleyhine destek bulma imkânına sahip olamazlardı. Eğer orada bazı adaletsizlikler oluyorsa kaygılanmamak lâzımdır, çünkü divânın duvarının üst kısmında tavana yakın bir yerde, siyah bir kumaş ile örtülü bir pencere vardır, buradan hükümdar istediği zaman kendisi farkedilmeden, divânda bütün yapılanları ve söylenenleri görür ve işitir; divânın üyeleri hükümdarın pencerede olup olmadığını bilmezlerdi. Onlar bir adaletsizlik yaptıklarında, eğer hükümdar bunu öğrenirse veya ona divânda geçenler doğru bir şekilde anlatılırsa, yanlış hüküm verenlerin hayatına mâl olurdu.” (Thevenot, 2009: 159)

Thevenot'un aktardıklarından gördüğümüz üzere yalnızca adaleti sağlama noktasında değil adalet sürecinin selameti açısından da hassasiyet örneği görebilmekteyiz.

SONUÇ

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi seyahatnameler kendi dönemlerinin canlı vesikaları gibidirler. Dinî, sosyal ve siyasî meseleleri anlamada ve geçmişi okumada en mühim kaynaklardan kabul edilirler. Her seyyah aynı zamanda kendi kültürünün taşıyıcısı konumundadır. Seyyahlar, başka kültürlerle etkileşime girdiğinde kendi kültürlerinin perspektifinden Türklerin misafirperverliğini ve hoşgörüsünü anlamaya ve algılamaya çalışırlar. Bu da göstermektedir ki her seyahatname aynı zamanda birer kültürel karşılaşmadır.

Türk kültürüne dair yapmış olduğumuz araştırmada görüyoruz ki beş farklı yüzyılda beş farklı seyyahın kaleminden Türklerin misafirperverliğine, hoşgörüsüne ve adaletine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Aynı zamanda bu örnekler farklı sosyal ve siyasi koşullarda gerçekleşmesine rağmen Türklerin adalet ve hoşgörü yaklaşımları benzerlik göstermektedir.

Türklerin misafirperverlikleri yalnızca ikram ve ağırlama boyutunda kalmamaktadır. Gerek himayelerinde kalan misafirlerin gerekse topraklarından geçen yabancıların güvenlik ve ihtiyaçlarını da gözeterek misafir gördüklerine karşı bir tutum sergilemektedirler. Bu tutum Türklerin misafirlerine adil olduğunu da göstermektedir. Çalışmada Türklerin misafirperverliklerinde özellikle İslâmi inanışın etkisi olduğu da görülmektedir. Bu da göstermektedir ki Türklerin misafirperverlik anlayışında dinin yeri önemlidir. Türklerin misafirlerini ağırlarken ve yolcu ederken belirli ritüeller, dualar ve selamlamalar gerçekleştirmesi bu etkinin bir sonucudur.

Adalet anlayışlarında ise çalışmada verilen beş farklı seyyah da net bir şekilde göstermektedir ki Türkler mutlak bir şekilde adildirler. Hem seyahat eden seyyaha hem de kendi iç meselelerinde adil davranmaya çalıştıklarına dair pek çok örnek verilmiştir. Beş farklı yüzyıldan verilen örneklerden de anlamaktayız ki Türkler adaletle yaşamayı ve adaletle yönetmeyi birer kültür ögesi haline getirmiştir.

İncelediğimiz seyahatnameler üzerinden dikkat edilecek bir başka unsur misafirperverlik ve adalet kavramları etrafında aktarılan örneklerin ve uygulamaların, eski Türk yaşamı ve inançlarına da benzediğidir. Buradan hareketle Türklerin yalnızca İslâmi dönemde misafirperver ve adil değil İslâmiyet öncesinde de bu özellikler sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu denli ince düşünceli olan Türklerin, 17. yüzyılda yaşamış seyyahlara göre hoşgörü ve misafirperverlik hususunda hassasiyet sahibi oldukları açıktır.

Bütün bunlar neticesinde Türklerin misafirperver, hoşgörülü ve adaletli olduğuna dair örneklerin çokluğu bizi önemli bir dönüt vermektedir. Misafirperverlik, hoşgörü, adalet gibi evrensel değerlerin Türklerde daima bulunduğunu ve bir milleti medeni kılan en mühim unsurlardan olan bu değerlerin Türklerin kültüründe ve toplum hayatında önemli bir yer edindiğini ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

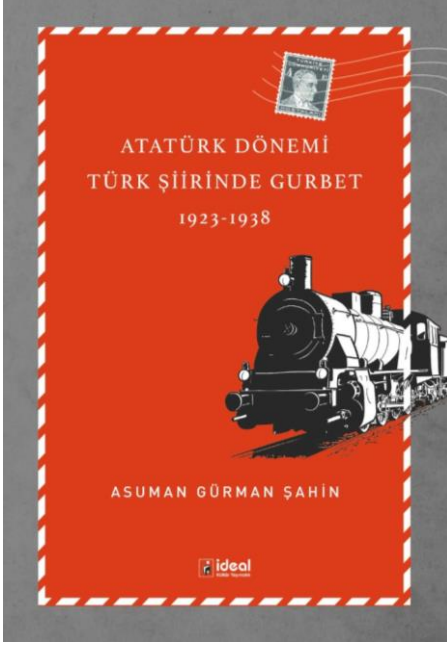
- CHESNEAU, Jean (2012). *D'aramon Seyahatnamesi*, çev: Işıl Erverdi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Battuta (2010). *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KOÇ, Adem (2019). "Dedem Korkut Kitabı'nda "Denge" ve "Adalet" Kurgusu". *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 16-18 Ekim 2019, ss. 83-89.
- KÖSE Onur (2017). "İbn Fadlan Seyahatnamesi". *Tarih Kritik Dergisi*, 5 (4), ss. 285-287.
- ROUX, Jean Paul. (2017). *Eski Türk Mitolojisi*, çev: Musa Yaşar Sağlam, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- SCHİMMELE, Annemarie (2000). *Sayıların Gizemi*, çev: Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ŞEHİTOĞLU, Betül Ok (2021). *Seyahatname Sosyolojisi: İbn Battuta'nın Gizemli Dünyasına Sosyolojik Bir Bakış*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ŞEŞEN, Ramazan (2010), *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- TAVERNIER, Jean Babtista (2019). *17. Asır Ortalarında Osmanlı Üzerinden İran'a Seyahat* çev: Ertuğrul Gültekin, İstanbul: Köprü Kitapları.
- THEVENOT, Jean (2009). *Thevenot Seyahatnamesi*, çev: Ali Berktay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ULUSOY, Kadir (2011). "Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve Ve Kahvehane Kültürü (Bir Sözlü Kültür ve Sosyal Çevre Eğitimi Çalışması)". *Millî Folklor Dergisi*, 23 (89), ss. 159-169.
- ÜSTÜNDAĞ, Mehlika (2017). "İbn Battuta Seyahatnamesine Göre XIV. Yüzyıl İran Coğrafyasında Sosyal Yaşam". *İraniyat Dergisi/Journal of Iranian Studies*, 1 (2), ss. 45-65.

KİTAP İNCELEMELERİ/ BOOK REVIEWS

Öğr. Gör. Dr. Asuman GÜRMAN ŞAHİN, *Atatürk Dönemi Türk Şiirinde Gurbet 1923-1938*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2022, 303 sayfa, ISBN: 978-625-8375-15-2.

Muharrem KAPLAN*

Türk edebiyatında “gurbet”, şair ve yazarların daima kullandığı bir tem olarak karşımıza çıkar. Bu temi ele alan çalışmalardan bazıları Ayşe Tuncerlioğlu Göktürk’ün *Gurbet Dediğin...*, Nerin Köse’nin *Türk Halk Hikâyelerinde Gurbet*, Hasan Ali Kasır’ın *Şiirimizde Gurbet* adlı eserleridir. İşte gurbet temini ele alan çalışmalardan birisi de Asuman Gürman Şahin’in bu çalışmasıdır.

Atatürk Dönemi Türk Şiirinde Gurbet 1923-1938, 2015 senesinde Asuman Gürman Şahin tarafından hazırlanan doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Çalışma kapsamında Atatürk dönemi (1923-1938) içerisinde yer alan yüz otuz beş şairin iki yüz kırk dokuz kitabı ve yüz elli dört dergi incelenmiştir.

İdeal Kültür Yayıncılık tarafından yayımlanan üç yüz üç sayfalık eser ana hatlarıyla “giriş, inceleme, sonuç ve kaynakça” olmak üzere dört bölümden

oluşur. Kitapta giriş bölümünden önce “Şair Adları ve Eserlerine Göre Kısaltma Tablosu” verilmiştir. Akabinde ön söz gelir. Asuman Gürman Şahin ön sözde çalışmasının amacını Atatürk dönemi Türk şiirinde gurbet teminin nasıl ele alındığı ve modern Türk şiirindeki yerini tespit etmek olarak açıklar. Çalışmanın inceleme kısmı olan “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Şiirinde Gurbet” başlıklı bölüme bir hazırlık niteliğinde olan girişte ise Atatürk dönemi Türk Şiiri ve gurbet kavramının kapsamı ayrıntılı olarak değerlendirilir. Gürman Şahin eserinde ele alacağı Atatürk dönemi Türk şiirine gelene kadar Türk siyasi-sosyal hayatı ve onun geçirdiği evreler üzerinde durur. 1908’den itibaren ortaya çıkan birçok akımın Atatürk döneminde ömrünü tamamladığını belirten araştırmacı, akabinde dönemin şiirini etkileyen hususlardan bahseder. Burada Anadoluculuk fikrinden bahsedilir. Cumhuriyeti ilan eden yeni Türkiye’nin gelişmesinin ancak Anadolu’yu esas alan bir ideolojiyle gerçekleşebileceğini ifade eden Asuman Gürman Şahin, bu fikrin devrin hemen hemen tüm şairlerini etkisi altına aldığını vurgular. Bununla birlikte Atatürk dönemi Türk şiirinde başta memleket, gurbet, hasret, kahramanlık ve Atatürk sevgisi olmak üzere birçok temanın işlendiğini ifade eder. Özellikle Yahya Kemal öncülüğünde teşekkül eden ve mektepten memlekete diye özetlenen ilkeler toplamının, bize Atatürk dönemi şiirinin genel duygu ve düşünce dünyasını ortaya koyduğunu belirtir.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa/TÜRKİYE, mu.kaplan01@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5405-5029

Araştırmacı giriş bölümünde, bu dönem şiirinin on beş yıl boyunca yalnızca milliyetçi temalar ile devam etmediğini, 1920'lerden itibaren özellikle Nazım Hikmet önderliğinde Toplumcu Gerçekçi şiirin de edebiyatımızda yer aldığını vurgular. Akabinde Necip Fazıl'ın halk şiiri geleneğinden çok uzaklaşmadan mistik bir bakışla insanın ferdî duyularını şiire konu edindiğini ifade eder. Atatürk dönemi Türk şiirinin hece veznini ağırlıklı olarak benimsediğine de değinen Asuman Gürman Şahin, dönem şairlerinin yalın ve sade bir dil kullandıklarını belirtir.

"Giriş" bölümünde, üzerinde durulan bir diğer konu ise gurbet kavramının kapsamıdır. "Gurbet" in hem mekânsal hem de duygu yönünden anlamlar barındırdığını ifade eden yazar, kelimenin kapsamını "maddî" ve "manevî" olmak üzere iki şekilde ele almıştır. Maddî gurbet, bireyin süreli veya süresiz şekilde bulunduğu sosyal çevreden ayrılması ve bunun sonucunda yaşadığı duygulardan meydana gelir. Metafizik içinde değerlendirilen manevî gurbet ise, "gerçek dünyada ruhun kendini mahkûm hissetmesi sonucu bazen ruhun fizik ötesinde bilinmeyen alanlara kaçışını; bazen de ruhun ilk kaynağına dönme arzusu" (Gürman Şahin, 2022: 28) ortaya çıkarır. Akabinde Gürman Şahin çalışmasının inceleme bölümüne geçer ve maddî gurbeti meydana getiren sebepleri "Savaş", "Esaret-Sürgün-Hapislik", "Seyahat-Eğitim", "Gurbet ve İdeoloji", "Beşerî Aşk" ve "Gurbetin Başlangıcı" olarak altı ana başlıkta ele alır. Bu ana başlıklardan "Savaş" bahsindeki şiirler kendi içerisinde "Askerliğe Çıkış", "Askerlikte Ortaya Çıkan Gurbet Duygusu", "Sılaya Dönüş" ve "Gurbete Giden Mehmetçiğin Ardında Kalanlar" alt başlıklarında incelenmiştir. "Gurbet ve İdeoloji" başlığı altındaki şiirler ise "Anadolu İdeolojisi" ve "Gurbetten Sılaya Ankara" alt başlıklarında değerlendirilmiştir. Özellikle "Gurbetten Sılaya Ankara" bahsi altında araştırmacının, millî mücadeleye kadar Ankara'ya bir gurbet gibi bakıldığını, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte ise Anadolu ve Ankara'nın özel bir konum kazandığını belirtmesi dikkati çeker. Gürman Şahin Atatürk döneminde kaleme alınan "Beşerî Aşk" konulu gurbet şiirlerini, çıkış noktası bakımından üç grupta toplar. Bunlar; "Gurbete çıkış anında veya gurbet fikrinin ortaya çıktığı anda âşıkların üzüntülerinin anlatıldığı şiirler." "Gurbete giden/gitmek zorunda kalan âşığın sevdiğine duyduğu hasretin ve aşk acısının anlatıldığı şiirler." ve "Geride kalan âşığın gurbete giden sevdiğine duyduğu hasretin ve aşk acısının anlatıldığı şiirler" dir. Maddî gurbetin sonuçları ise "Gurbet Acısı", "Sıla Hasreti", "Gurbette Yalnızlık veya Yabancılık Duygusu" ve "Her An Gurbette Hissetme Hâli" başlıklarıyla ele alınır. Dikkat edilirse gurbetin doğurduğu sonuçlar hep olumsuz duygular içeren başlıklar altında incelenmiştir. Ancak yazar, gurbetin yalnızca olumsuz sonuçlar doğurmadığını kimi zaman ise insanda yeni yerleri keşfetme arzusu ve merak duygusu uyandırdığını da ifade eder.

Asuman Gürman Şahin, manevî gurbetin metafizik içinde yer alan duyguları karşıladığını belirtir. Yani kişi nerede olursa olsun kendini gurbette hisseder. Ayrıca araştırmacıya göre metafizik kavramı iki noktada gurbet kavramıyla kesişmektedir. "Birincisi gerçek dünyada sürekli bir gurbet duygusunun taşınması ve sürekli gurbette olunduğunun düşünülmesi, bilinmeyen sılanın özlenmesi, aranması ve bundan duyulan ızdırıp; ikincisi ise yine bu dünyada ruhun gurbette olduğu düşüncesiyle, Mutlak'a erişme ezelden ebede dönme ve ölümün algılanışıdır." (Gürman Şahin, 2022: 208). Manevî gurbetin tasavvufi yönünün varlığına da dikkat çeken Gürman Şahin, reel dünyanın insanlar için kıyamet gününe kadar bir gurbet yeri olarak görüldüğünü ifade eder. Bu noktada manevî gurbeti barındıran şiirleri, "İçinde Bulunulan Dünyada Mahkûmiyet Düşüncesi ve Sonuçları" ve "Ruhun İlk Kaynağına Dönme Arzusu (Tasavvufi Gurbet)" başlıkları altında inceler. "İçinde Bulunulan Dünyada Mahkûmiyet Düşüncesi ve Sonuçları" başlığı da kendi içerisinde

“Başka Beldelere Kaçış”, “Sonsuzluğa Kaçış”, “Rüyaya Sığınma”, “Ana Rahmine Dönüş ve Çocukluğa Kaçış” başlıklarından meydana gelir.

Eserin kaynakça bölümü ise “Şiir Kitapları”, “1923-1938 Arasında Dergilerde Yayınlanmış Gurbetle İlgili Şiirlerin Listesi”, “1923-1938 Arasında Taranan Dergilerin Listesi” ve “Faydalanılan Diğer Kaynaklar” olmak üzere dört ana başlıkta toplanır. Ayriyeten yazar, “Faydalanılan Diğer Kaynaklar” kısmını “Antolojiler”, “Kitaplar”, “Sözlükler”, “Makaleler”, “Tezler” ve “İnternet” olarak sınıflandırmıştır. Kısaca araştırmacının kaynakları ayrıntılı bir şekilde incelediğini ve bu durumu eserine yansıttığını söyleyebiliriz.

Atatürk Dönemi Türk şiirini özetleyen en iyi mısraın Kemalettin Kamu’nun “Gurbet” adlı şiirindeki “Ben gurbette değilim/Gurbet benim içimde” mısraı olduğunu düşünen Gürman Şahin, bu dönemin esasında başlı başına bir gurbet olduğunu ifade eder. 1923-1938 arasında “mektepten memlekete” geçen şairlerin gurbet sürecinin her noktasına örnek olabilecek şiirler kaleme aldıklarını belirtir. Ayrıca günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte uzaklığın yarattığı duyguların hemen hemen ortadan kalktığını vurgulayan yazar, Millî Mücadele yıllarında gidenden haber alamama gibi durumlardan doğan belirsizlik duygusunun ve bunun psikolojilerde yarattığı travmaların bugünkü gurbet duygularının içerisinde yer alamayacağını ifade eder. Dolayısıyla Asuman Gürman Şahin, Atatürk döneminde gurbetin yarattığı duyguların bir kısmının tamamen yok olduğunu, bir kısmının da sadece fizikî hasret boyutunda kaldığını vurgular.

Sonuç olarak baştan sona bir bütünlük içeren bu eserin, Atatürk dönemi Türk şiirine ve gurbet kavramına kapsamlı bir bakışla yazıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca yazarın, gurbet duygusunu anlatmada ortaya çıkan karmaşık hisleri daha iyi anlayabilmek adına psikolog Şenel Karaman ile yapılan röportajdan alıntılar sunmasının çalışmanın kapsamını artırdığı görüşünderiz. Asuman Gürman Şahin’in bu eseriyle kendinden sonrakilere kaynaklık edebilecek bir çalışma ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Bu yazının tamamı bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.